

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ BİLİM DALI**

**SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİNİN
FAALİYETLERİ**

**Hazırlayan
Kübra KALKANCI**

**Danışman
Prof. Dr. Cevdet KIRPIK**

Yüksek Lisans Tezi

**Nisan 2018
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ BİLİM DALI**

**SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİNİN
FAALİYETLERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Kübra KALKANCI**

**Danışman
Prof. Dr. Cevdet KIRPIK**

**Nisan 2018
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Kübra KALKANCI

Tez Başlığı: SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİNİN FAALİYETLERİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 101 sayfalık kısmına ilişkin, 26/04/2018 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % 10'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dâhil
- 2- Ana Bölümler dâhil
- 3- Sonuç dâhil
- 4- Alıntılar dâhil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 26.04.2018

Adı Soyadı	: Kübra KALKANCI
Öğrenci No	: 4033531509
Anabilim Dalı	: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
Bilim Dalı	: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi
Program Adı	: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman: Adı/İmza

Prof.Dr. Ceydet KIRPIK

Öğrenci Adı/İmza

Kübra KALKANCI

YÖNERGEYE UYGUNLUK

Suat Hayri Ürgüplü Hükümetinin Faaliyetleri adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesine uygun olarak hazırlanmıştır.

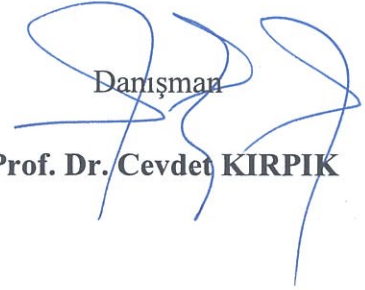
Hazırlayan

Kübra KALKANCI

Danışman

Prof. Dr. Cevdet KIRPIK

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Ali AKTAN

KABUL / ONAY

Prof. Dr. Cevdet KIRPIK danışmanlığında **Kübra KALKANCI** tarafından hazırlanan “**Suat Hayri Ürgüplü Hükümetinin Faaliyetleri**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Atatürk İlkeleri ve İnkılâpları Tarihi** Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

13 / 04 / 2018

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Cevdet KIRPIK

Üye : Doç. Dr. Hikmet Zeki KAPCI

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Haşim ERDOĞAN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 07.05.2018 tarih ve 17.....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Celalettin CELİK

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Türkiye’de demokrasinin temeli olan çok partili hayata geçiş, Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Partinin kurulmasıyla başlamıştır. Beyaz İhtilal adıyla anılan 1950 seçimlerinde 27 yıllık CHP iktidarına son veren Demokrat Parti’nin, 10 yıl süren iktidarı 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle sona ermiştir. Milli Birlik Komitesi tarafından idare edilmeye başlanan Türkiye’de, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin siyasete dâhil olma süreci başlamıştır. Kurulan askeri idarenin sivillere devredilmesi konusunda komite içinde başlayan fikir ayrılıkları, 14 üyenin tasfiye edilmesiyle bertaraf edilmiş ve sivil yönetimin önündeki engel kaldırılarak siyasi faaliyetler serbest bırakılmıştır. Böylece 27 Mayıs 1960 sabahı Türkiye’de başlayan ve bir buçuk yıl süren askeri yönetim, 15 Ekim seçimleriyle son bulmuştur. Türk siyasi tarihinde 15 Ekim 1961 seçimleriyle başlayan ve 1965 genel seçimlerine değin devam eden süreçte dört ayrı koalisyon hükümeti kurulmuştur. Geçiş dönemi olarak adlandırılan bu süreçte, askeri yönetimin devamını savunan bir grup asker tarafından Silahlı Kuvvetler Birliği kurulmuştur. Seçim sonuçlarının iptal edilmesi amacıyla çalışmalara başlayan Silahlı Kuvvetler Birliği’nin sivil idareye yönelik müdahalesi, CHP lideri İnönü başkanlığında kurulan koalisyon hükümetlerine bir yıl arayla düzenlenen askeri ayaklanma (22 Şubat 1962) ve darbe girişimleriyle (21-22 Mayıs 1963) devam etmiştir.

Kısa sürede kurulan ve uzun ömürlü olmayan koalisyon hükümetlerinin yarattığı siyasi istikrarsızlık ortamı, zamanla ordunun sivil yönetim üzerindeki etkisini hafifletmiştir. Başarısızlıkla sonuçlanan üçüncü koalisyon hükümetinin dağılmasının ardından dördüncü koalisyonun tarafsız Başbakan liderliğinde kurulmasını düşünen Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in, bağımsız Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü’yü hükümeti kurmakla görevlendirmesinde Ürgüplü’nün başarılı siyasi hayatı önemli rol oynamıştır. Geçiş döneminin son hükümetini kuran Suat Hayri Ürgüplü, siyaset hayatına 1939’da CHP Kayseri milletvekili olarak başlamıştır. 1946 yılı Gümrük ve İnhisar Bakanlığı döneminde, yolsuzluk iddialarıyla gündeme gelmesine rağmen açılan soruşturmadan beraat etmiş ve siyasi hayatına ara vermiştir. Dört yılın ardından 1950 seçimlerinde DP listesinden Kayseri milletvekili seçilmiş ve kısa süre sonra Bonn Büyükelçiliğine tayin edilerek meclisteki görevinden istifa etmiştir. Avrupa’nın önemli şehir ve başkentlerinde sekiz yıl Büyükelçilik görevini sürdüren Ürgüplü, 1965 yılına

değin bürokrasi, devlet yönetimi ve uluslararası ilişkiler konusunda edindiği tecrübesiyle, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Başbakanlık görevine uygun bulunmuştur.

Bağımsız Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında kurulan geçiş döneminin son koalisyon hükümeti dört sağ merkezli partinin katılımıyla 20 Şubat 1965'te teşkil edilmiştir. Ortak fikir etrafında kurulan ve parlamentoda oy çoğunluğunu sağlayan hükümetin demokraside ihtiyaç duyulan istikrarı sağlayacağını ifade eden Başbakan Ürgüplü, ülkenin huzurlu ve emniyet içerisinde genel seçimlere götürülmesini hedeflemiştir. Geçmiş hükümetlerin başarılı politika ve çalışmalarının hükümet programına alındığı Ürgüplü hükümetinde, yarım bırakılan çalışmaların devam ettirilerek süregelen siyasi istikrarsızlık ortamına son verilmesi amaç edinilmiştir. Hükümet içi anlaşmazlıkların çok sık yaşandığı diğer üç koalisyon hükümetlerine nazaran dördüncü koalisyonda Başbakanın tarafsız olması, Toprak Reformu, TRT meselesi ve petrolün millileştirilmesinde yaşanan anlaşmazlıklarda önemli rol oynamış ve büyük hükümet krizlerine yol açmadan siyasi istikrarın devamı sağlanmıştır. Fikir ayrılıklarının görülmesine rağmen milli dava olarak ele alınan Kıbrıs meselesinde siyasi partiler ortak politika benimseyerek birlikte hareket etmiştir. Ürgüplü Hükümetinde Başbakan yardımcılığı görevini üstlenen Süleyman Demirel'in, sekiz aylık süreçte ülke idaresi konusunda edindiği tecrübe ve partisinin giderek güçlenmesi Ekim 1965 seçimlerine yansımıştır ve geçiş döneminin son hükümetini başarıyla tamamlayan Ürgüplü, iktidarı Adalet Partisi'ne devretmiştir.

Bu tezde, 27 Mayıs darbesiyle başlayan askeri yönetim ve demokrasiye geçiş çalışmaları ele alınarak 1961-1965 yılları arasında kurulan koalisyon hükümetleri ve bu geçiş döneminin son koalisyonu olan Ürgüplü hükümetinin Türk siyasi tarihi içindeki yeri incelenmiştir. Tarihi akış içerisinde bir bütünlüğe sahip olan Suat Hayri Ürgüplü Hükümetinin sekiz aylık dönemi ve geçmiş koalisyon hükümetleriyle olan bağlantısı sebep-sonuç ilişkisi içerisinde aktarılmaya çalışılmıştır.

Suat Hayri Ürgüplü hükümeti dönemine dair çalışmalar yakın zamana kadar etraflı bir şekilde ele alınarak incelenmemiş, bağımsız olarak yapılan çalışmalar ise yüzeysel nitelikte kalmıştır.

Türk siyasi tarihinin ilk koalisyon hükümetleri dönemine yönelik yürütülen çeşitli çalışmalardan biri de Bilge Küçükcan'ın *“1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi”* adlı eseridir. Geçiş dönemine yönelik kapsamlı ve detaylı bilgiler verilen Küçükcan'ın araştırmasında, Ürgüplü hükümetine yüzeysel değinildiği görülmüştür. Nedim Yalansız'ın *“Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri (1961-1980)”* adlı eseri, ilgili döneme daha geniş açıdan bakan bir çalışma olmuştur. Yalansız'ın araştırmasında, Ürgüplü hükümetinde yaşanan anlaşmazlıklara ilişkin, dönemin basını esas alınarak kıymetli bilgiler verilmiştir. Geçiş döneminin ilk koalisyon hükümetlerine yönelik daha detaylı araştırmalar yürüten Tunca Özgişi'nin *“Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde İlk Koalisyon Hükümeti (1961-1962)”* ve Tekin Önal'ın *“İnönü Hükümetleri Döneminde İç ve Dış Gelişmeler (1961-1965)”* adlı çalışmalarında, İsmet İnönü liderliğinde kurulan koalisyon hükümetleri incelenmiştir. Bu araştırmalar esas konumuz olan Ürgüplü hükümeti öncesinde yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerin detaylı ortaya konulmasını sağlamıştır.

Geçiş dönemine yönelik çeşitli araştırmalar olmasına rağmen salt Ürgüplü hükümeti dönemini ele alan iki çalışma bulunmaktadır. İlki Kaan Gaytancıoğlu tarafından hazırlanan ve ana konumuz olan Ürgüplü hükümetine yüzeysel değinildiği görülen *“Türk Siyasal Yaşamında IV. Koalisyon Hükümeti”* adlı makale çalışmasıdır. Diğer çalışma ise Meliha Arda Kallimci tarafından hazırlanan *“Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti”* adlı yüksek lisans tez çalışmasıdır ve bu çalışma Haziran 2016'da tamamlanmıştır. Tez çalışmasının, Haziran 2019'a değin erişime kapalı olması sebebiyle inceleme imkânı olmamıştır. Meliha Arda Kallimci'ye ait *“Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti”* adlı kitap çalışması ise Aralık 2017'de yayımlanmıştır.

Söz konusu kitap incelenerek hazırlamış olduğumuz tez ile arasında benzer ve farklılıkların belirlenmesi sağlanmıştır. İki çalışmanın da Ürgüplü hükümetini ele almış olması nedeniyle, hükümetin kuruluşu, Bakanlar Kurulunun belirlenmesi ve hükümet programı gibi temel konu başlıklarında benzerlik görülmesine rağmen konuya yaklaşım, içerik, kullanılan üslup ve kaynaklar bakımından önemli farklılıkların olduğu gözlenmiştir. Ürgüplü döneminin iç ve dış gelişmelerinin anlatıldığı söz konusu kitap çalışmasında, Suat Hayri Ürgüplü'nün hayatına yüzeysel değinilmiştir. Çalışmamızda ise tarafsız bir başbakanın sekiz ay süren liderliğinin doğru bir şekilde analiz edilebilmesi için Ürgüplü'nün aile, eğitim ve siyasi hayatı detaylı ele alınarak bürokrasi,

devlet yönetimi ve uluslararası ilişkiler alanında edindiği tecrübelerine yer verilmiştir. Çalışmamızda ilgili çalışmadan farklı olarak, siyasi partilerin koalisyon içerisinde yürüttüğü politikaların daha doğru yorumlanması adına AP, MP, YTP, CKMP'nin genel özelliklerine, parti politikaları ve siyasi ideolojilerine değinilmiştir. Beraberinde hiçbir partiye mensup olmayan Ürgüplü'nün seçim vaatlerinden uzak, oy kaygısı gözetmeksizin halkın istek, öneri ve şikâyetlerini yerinden dinlediği yurt gezisine yer verilmiştir. Ürgüplü döneminde kabul edilen ve siyasi partilerin kuruluş amacının tespit edildiği Türkiye'nin ilk Siyasi Partiler Kanunu başta olmak üzere yapılan kanuni düzenlemeler hakkında bilgiler verilmiştir. Son olarak çalışmamızda, Sovyet Rusya ile devam eden dostluk ve diplomasi temelli ilişkilerin, ekonomik alanda da gelişmesini sağlayan ticaret anlaşmasının imzalanmasına, Keban barajı inşaatına ve 1965 yılında tamamlanarak bölgeyi orta büyüklükte sanayi kentine çeviren Ereğli Demir-Çelik tesisinin ve Petkim Petrokimya tesisinin açılışına yer verilmiştir. Nihai olarak bu tez Kallimci'nin kitabıyla aynı dönemi ele almış olsa ve bazı konu başlıklarında örtüşmeler bulunsa dahi, yararlanılan kaynaklar ve farklı bakış açıları nedeniyle içeriğin farklı bir şekilde ele alınarak kurgulandığı görülmüştür.

Çalışmam boyunca katkılarıyla bana yol gösteren ve bu süreçte desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Cevdet KIRPIK'a ve sonsuz sabır ve desteğini gördüğüm aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Kübra KALKANCI

Kayseri, 2018

SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİNİN FAALİYETLERİ

Kübra KALKANCI

**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2018
Danışman: Prof. Dr. Cevdet KIRPIK**

ÖZET

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından ordunun yönetimi devraldığı yeni dönemde, seçim sisteminde değişikliğe gidilerek 1961 yılına değin uygulanan çoğunluk sistemi yerine siyasi partilerin parlamentoda daha adil temsil edilmelerini amaçlayan Nispi Temsil Sistemine geçilmiştir. Yeni sistemin uygulandığı 15 Ekim 1961 seçimlerinde, partilerin salt çoğunluğu sağlayamaması üzerine Türk siyasi tarihinde ilk kez kurulan ve 1965 seçimlerine değin devam edecek olan koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır. Geçiş dönemi olarak adlandırılan bu dönemde dört ayrı koalisyon hükümeti kurulmuştur.

Üç bölümden oluşan tezin birinci bölümünde, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden itibaren askeri ve siyasi çevrede gelişen olaylar ve CHP lideri İsmet İnönü başkanlığında kurulan üç ayrı koalisyon hükümeti, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde ele alınmıştır. Bağımsız Kayseri Senatörü Başbakan Suat Hayri Ürgüplü'nün hayatına yer verilen ikinci bölümde, aile hayatı, eğitimi ve siyasi hayatı hakkında genel bilgiler aktarılmıştır. Üçüncü bölümde ise, 20 Şubat 1965 ve 27 Ekim 1965 tarihleri arasında dört partinin (AP-YTP-CKMP-MP) katılımıyla kurulan Suat Hayri Ürgüplü Hükümetinin sekiz ay süren iktidarında yaşanan ekonomik gelişmeler, iç ve dış olaylar, kronolojik akış içerisinde incelenmiştir.

Tarafsız başbakan liderliğinde 20 Şubat 1965'te kurulan dördüncü koalisyon hükümeti tarafından koalisyon protokolü imzalanmıştır. AP genel başkanı Süleyman Demirel'in başbakan yardımcılığı görevini üstlendiği Ürgüplü hükümetinde, koalisyon ortağı diğer parti liderleri (YTP-MP-CKMP) görev almamıştır. 26 Şubat'ta hazırlanan hükümet programının sekiz aylık zaman dilimi içerisinde tamamlanmaması halinde süregelen hükümetler tarafından plan ve çalışmaların devam ettirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmamızda Ürgüplü'nün yurt gezisi, siyasi faaliyetler, kanuni düzenlemeler, ekonomik gelişmeler ve hükümet içi anlaşmazlıklara yer verilmiştir. Dış politikada ise

milli dava olarak ele alınan Kıbrıs meselesi, ülkenin dış ilişkilerini şekillendiren ana unsur olmuştur.

Çalışmamızın temel amacı, tarihi gerçeklik çerçevesinde Türkiye’de ilk kez 1961-1965 arası dönemde kurulan koalisyon hükümetlerini ve bu sürecin son halkasını oluşturan Suat Hayri Ürgüplü Hükümetinin, kuruluşu, siyasi, askeri ve ekonomik gelişmelerinin ele alınarak incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Suat Hayri Ürgüplü, Koalisyon, Senatör, Parlamento, Süleyman Demirel.

ACTIVITIES OF SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ GOVERNMENT

Kübra KALKANCI

Erciyes University, Social Sciences Institute

Master Thesis, April 2018

Supervisor: Prof. Dr. Cevdet KIRPIK

ABSTRACT

In the new period when the army took over after the military coup of May 27, 1960, the system of elections was changed to the Relative Representative System aiming to represent political parties more fairly in parliament than the majority system applied until 1961. In the elections of October 15, 1961, when the new system was implemented, the coalition governments was established for the first time in the Turkish political history and continued until the 1965 elections began. During this period known as the transition period, four separate coalition governments were established.

In the first part of this thesis containing three parts, the developments in the military and political environment since the military coup of May 27, 1960, and the three separate coalition governments established under the leadership of CHP leader İsmet İnönü were discussed in a cause-and-effect relationship. In the second part, general information about the family life, education and political life of the independent Kayseri Senator Prime Minister Suat Hayri Ürgüplü was provided. In the third part, the economic developments, internal and external events, which took place during the eight months of Suat Hayri Ürgüplü Government established with the participation of four parties (AP-YTP-CKMP-MP) between 20 February 1965 and 27 October 1965 were examined in chronological order.

The coalition protocol was signed by the fourth coalition government established on 20 February 1965 under the leadership of the neutral prime minister. The coalition party leaders (YTP-MP-CKMP) did not take part in the Ürgüp government in which the AP President Süleyman Demirel was appointed as the Deputy Prime Minister. If the government program prepared on February 26 cannot be completed within the eight-month timeframe, it was aimed to continue the plans and activities by the ongoing governments. In our study, Ürgüplü's tour around the country and political activities as well as legal regulations, economic developments and intra-government disputes were

included. As far as the foreign policy is concerned, the Cyprus issue, which was regarded as a national issue, became the main factor shaping the external relations of the country.

The main aim of this study is to examine the coalition governments established in the period of 1961-1965 for the first time in Turkey in the frame of historical reality and the establishment, political, military and economic developments of Suat Hayri Ürgüplü Government which constitutes the last ring of this process.

Key words: Suat Hayri Ürgüplü, Coalition, Senator, Parliament, Süleyman Demirel.

İÇİNDEKİLER

SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİNİN FAALİYETLERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK.....	ii
ONAY	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	x
İÇİNDEKİLER	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ASKERİ YÖNETİM VE KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ

1.1. Milli Birlik Komitesi (MBK).....	9
1.1.1. 13 Kasım 1960 Müdahalesi.....	10
1.1.2. Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB)	13
1.2. Genel Seçimler ve 21 Ekim Protokolü.....	14
1.3. İnönü Başbakanlığında Kurulan Koalisyon Hükümetleri	17
1.3.1. CHP-AP Koalisyon Hükümeti (20 Kasım 1961 – 25 Haziran 1962)	17
1.3.1.1. 22 Şubat 1962 Ayaklanması	19
1.3.2. CHP-YTP-CKMP Koalisyon Hükümeti (25 Haziran 1962 – 25 Aralık 1963)	22
1.3.2.1. 21-22 Mayıs 1963 Darbe Girişimi	23
1.3.3. CHP-Bağımsızlar Koalisyon Hükümeti (25 Aralık 1963 – 20 Şubat 1965).....	27

İKİNCİ BÖLÜM

SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ'NÜN HAYATI

2.1. Ailesi	29
2.2. Eğitimi.....	30
2.3. Siyasi Hayatı	30
2.3.1. Kayseri Milletvekilliği (1939-1943) ve Gümrük ve İhbar Bakanlığı Dönemi (1943-1946).....	30

2.3.2. DP Milletvekilliği (1950-1952) ve Büyükelçilik Dönemi (1952-1960)	33
2.3.3. Cumhuriyet Senato Yılları ve Başbakanlığı (1961-1972).....	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİ

3.1. Koalisyonda Yer Alan Partilere Genel Bakış.....	37
3.1.1. Adalet Partisi (AP)	37
3.1.2. Yeni Türkiye Partisi (YTP).....	38
3.1.3. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP).....	40
3.1.4. Millet Partisi (MP)	42
3.2. Koalisyon Görüşmeleri ve Hükümetin Kuruluşu.....	43
3.2.1. Koalisyon Protokolü	44
3.2.2. Bakanlar Kurulu	45
3.2.3. Hükümet Programı	48
3.2.4. Hükümet Programına Yönelik Eleştiriler.....	50
3.3. Suat Hayri Ürgüplü'nün Yurt Gezisi	54
3.4. Koalisyon Hükümetinin Çalışmaları.....	55
3.4.1. Siyasi Faaliyetler ve Kanuni Düzenlemeler	56
3.4.1.1. Siyasi Partiler Kanunu	56
3.4.1.2. Devlet Memurları Kanunu	57
3.4.1.3. Sosyal Sigortalar Kanunu.....	58
3.4.2. Ekonomik Faaliyetler	59
3.4.2.1. Parlamento Üyelerine Zam Konusu	60
3.4.2.2. 1965 Yılı Bütçesi.....	61
3.4.2.3. Ereğli Demir-Çelik Tesisleri, Keban Barajı, Petkim Petrokimya Tesisleri ..	62
3.4.3. Dış Politika.....	64
3.4.3.1. Türk-Sovyet İlişkisi.....	65
3.4.3.1.1. Türk-Sovyet Anlaşması.....	68
3.4.3.2. Kıbrıs Meselesi.....	69
3.4.3.2.1. Patrikhane Meselesi	73
3.5. Koalisyon Hükümeti Döneminde Yaşanan Anlaşmazlıklar	75
3.5.1. TRT Meselesi	76
3.5.2. Toprak Reformu Meselesi.....	78
3.5.3. Petrol Kanunu	80

3.5.4. Seçim Kanunu (Milli Bakiye Sistemi)	82
3.5.5. Aşırı Cereyanlara Karşı Mücadele	83
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	89
DİZİN	98
ÖZ GEÇMİŞ	100

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 15 Ekim 1961 Milletvekili Seçim Sonuçları.....	15
Tablo 2: 15 Ekim 1961 Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları.....	15
Tablo 3: 17 Kasım 1963 Yerel Seçim Sonuçları.....	26
Tablo 4: Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti Bakanlar Kurulu	47

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AP	Adalet Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	Çeviren
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EMİNSU	Emekli İnkılap Subayları
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MAH	Millî Emniyet Hizmetleri Riyâseti
MBK	Milli Birlik Komitesi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MKP	Milli Kalkınma Partisi
MP	Millet Partisi
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OECD	İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
s.	Sayfa
S.	Sayı
SKB	Silahlı Kuvvetler Birliği
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
vd.	Ve diğerleri
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Türkiye tarihinde saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan yeni dönemde, millet egemenliğinin esas alındığı yönetim sistemine geçilmiştir. 1923'te yeni rejimin yürütücüsü olarak kurulan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin karşısına, demokrasiye geçilmesi için 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Partisi ve 1930'da Serbest Cumhuriyet Partisi kurulmuştur. Fakat bu partilerin çeşitli nedenlerle kapatılması üzerine tek parti yönetimi devam etmiştir.

1945'ten sonra Türkiye'de demokrasinin temeli olan çok partili sistemin kurulması, içerde ve dışarda yaşanan birbiriyle bağlantılı gelişmeler sonucunda olmuştur. Süreci etkileyen dış faktörlere baktığımızda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen dünya dengeleri ve etkin güç haline gelen Sovyet Rusya'nın, Türkiye'ye yönelik yayılmacı politika izlemiş olması, devleti Batı'ya ve onun demokrasi anlayışına yaklaştırmıştır. Savaşı, totaliter rejimle yönetilen ülkelerin kaybederek, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere gibi demokrasiyle yönetilen ülkelerin kazanmış olması, savaş sonrası kurulacak yeni rejimlerin demokrasi yanlısı olmasını sağlamıştır. Bu durum Batı ile yakın ilişki içinde olmak isteyen Türkiye'nin, demokratikleşme hamlelerini de etkilemiştir. Savaş boyunca ülke çıkarlarını gözeterek Türkiye, Şubat 1945'te müttefiklerin yanında yer alarak¹ tarafsızlık siyasetinden vazgeçmiş ve savaş sonrası toplanacak San Francisco Konferansı'na dâhil edilerek Birleşmiş Milletler (BM)'in kurucu üyesi olmayı planlamıştır². 19 Mart 1945'te Sovyetlerin, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bozmaya yönelik vermiş olduğu nota, devleti endişeye sevk etmiş ve Sovyet Rusya, askeri gücün devreye sokulması ihtimalini gündeme getirerek iki devlet arasındaki ipleri gerginleştirmiştir. Sovyet tehdidine karşı, Türkiye'nin yardım

¹ İsmet İnönü, *Defterler 1919-1973*, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 314.

² Cezmi Erarslan, "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Editör: Durmuş Yalçın, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 522.

çağrısında bulunduğu Amerika, korumacı politika benimseyerek Türkiye'nin toprak bütünlüğünü destekleyici yol izlemiş ve bu durum Türkiye'yi Batı'ya yakınlaştırmıştır³.

Çok partili sisteme geçişte, dünyadaki gelişmeler kadar iç politikada yaşananların da önemli etkisi olmuştur. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na katılmamış olmasına karşın hükümet, ekonomik ve siyasi alanda sıkı tedbirler alma yolunu tutmuştur. Savaş döneminde bütçenin savunmaya ayrılması, ekonomide yürütülen politikaların askıya alınmasına neden olurken yeni vergilendirmelerin yapılması, parti içi muhalefetin oluşmasın da etkili olmuştur. Savaş sonrası hoşnutsuzluğun artması, halkı yeni arayışlar içine sokmuş ve beraberinde yükselen muhalif sesler, çok partili sisteme geçişin başlangıcını oluşturmuştur⁴.

Tek parti yönetiminin son günlerinde artan muhalif sesler, Çiftçi Topraklandırma Kanunu'nun TBMM'de görüşülmesiyle şekil bulmuş ve bu süreç, Demokrat Parti (DP)'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Toprak reformuyla, toprağı olmayan çiftçiye, hayatını idame ettirebileceği kadar toprak verilmesi Atatürk döneminde de gündeme getirilmiş fakat uygulanamamıştır⁵. 14 Mayıs 1945'te mecliste görüşülmeye başlanan tasarı, Adnan Menderes liderliğinde büyük toprak sahibi milletvekillerinin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Meclisteki görüşmeler sürerken İnönü'nün demokratikleşme söylemleri, muhalif kesimin bir adım daha atmasına ve 7 Haziran'da Dörtlü Takrir olarak anılacak önerenin CHP Genel İdare Kuruluna sunulmasına yol açmıştır⁶. CHP milletvekilleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından kaleme alınmış önergede, temelde anayasanın demokratikleşmesi ve siyasal özgürlüğün sağlanmasına yer verilerek partinin yeniden yapılanması teklif edilmiştir. Meclisteki temaların ardından Toprak Kanunu kabul edilirken Dörtlü Takrir, eleştiriler eşliğinde reddedilmiştir. Önerge sahipleri bunun üzerine hükümete karşı tepkilerini çeşitli kanallardan yürüttüğü tartışmalar ile göstermiş ve süreç partiden

³ Mehmet **Gönlübol**, Cem **Sar**, Ahmet Şükrü **Esmer** vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 191,208-209.

⁴ Savaş döneminde başlayan siyasal sistemdeki değişim süreci, 1945'te Milli Kalkınma Partisi'nin (MKP), 1946'da Demokrat Parti'nin (DP) kurulmasıyla devam etmiş ve Türkiye'de, çok partili hayatın ilk genel seçimleri tek dereceli seçim sistemi esas alınarak 21 Temmuz 1946'da gerçekleştirilmiştir. Bkz. Korkut **Boratav**, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*, İmge Kitabevi, Ankara 2010, s. 81-83.

⁵ *Atatürk'ün Söylev Demeçleri I-III (1906-1938)*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1981, s. 362.

⁶ Metin **Toker**, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s.66.

ayrılmalarıyla sonuçlanmıştır⁷. CHP'den ayrılan siyasilerin yeni bir parti kurma düşünceleri İsmet İnönü'yü umutlandırmıştır. İnönü, bu partinin çok partili sisteme geçiş sürecinde sorun yaratmayacağını düşünmüştür⁸. Nitekim İnönü'nün parti kurulması yönündeki uğraşları, bu partinin Celal Bayar başkanlığında olması düşüncesiyle paralel ilerlemiş ve İnönü'yü bu düşünceye iten, irtica tehlikesi olmuştur⁹.

Bu süreçte yeni bir partinin kurulması Ankara siyasetinde bekleniyordu ancak ilk adımı atan Nuri Demirağ olmuş ve Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi (MKP)'ni kurmuştur. Cumhurbaşkanı İnönü, Nuri Demirağ'ın düşüncelerinden ötürü çok partili sisteme geçişte zorluk yaşanacağını ve CHP anlayışı içerisinde yetişmiş kişiler tarafından kurulacak muhalif bir partinin sürece zarar vermeyeceğini düşünmüştür¹⁰. MKP'nin Temmuz'da kurulmuş olmasına karşın İnönü'nün 1 Kasım tarihli konuşmasında; *“bizim tek eksikimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmaması”*¹¹ sözleri, bu süreçteki düşüncelerini ortaya koymuştur.

MKP'nin kurulmasının ardından yeni parti hazırlığına girişen, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü, Demokrat Parti'yi 7 Ocak 1946'da kurmuş ve parti kısa süre içerisinde iktidara karşı hoşnutsuzluğu olan kişilerin birleşme noktası haline gelmiştir. İnönü ve CHP'lilerin başlangıçta tehlike olarak görmediği ve kuruluş aşamasında yardımcı olduğu DP'nin, kısa sürede geniş kitlelerin desteğini alarak sıkı muhalefet örneği sergilemesi, iktidarı endişelendirmiştir. 1947'de yapılacak genel seçimlere kadar DP'nin teşkilatlanmasını önlemek isteyen hükümet, seçimleri öne çekerek Temmuz 1946'da yapılmasını sağlamıştır¹². 21 Temmuz seçimlerinin, adli denetimin dışında, açık oy gizli sayım ve çoğunluk sistemi esas alınarak yapılmış olması, seçimlere hile karıştırıldığı ve oyların çalındığı iddialarını gündeme getirmiştir. Demokrat Parti altı ay önce kurulmuş olmasına karşın, yerel ve genel seçimlerde CHP'nin tüm müdahalelerine rağmen, başarı göstermiştir. CHP'nin başarısı ile sonuçlanan genel seçimlerin ardından iki parti arasında başlayan gerginlik, İnönü'yü çok partili sisteme zarar vereceği düşüncesiyle endişelendirmiş ve İnönü uzlaşmacı

⁷ Tevfik **Çavdar**, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi, Ankara Eylül 2008, s.455.

⁸ *İnönü'nün Söylev Demeçleri I Türkiye Büyük Millet Meclisinde ve CHP Kurultaylarında (1919-1946)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946, s. 400.

⁹ **Toker**, *Tek Partiden...*, s.40,45.

¹⁰ Sina **Akşin**, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 243.

¹¹ *İnönü'nün Söylev Demeçleri*, s. 397.

¹² Kemal H. **Karpat**, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 240-241.

tavriyla iki parti arasında eşit mesafede kalacağını, yayınladığı 12 Temmuz Beyannamesiyle (1947) göstermiştir¹³.

Beyaz İhtilal adıyla anılan 1950 seçimleri, CHP'nin 27 yıllık iktidarına son vererek, DP iktidarının başlangıcı olmuştur. 22 Mayıs'ta Cumhurbaşkanlığı görevini İsmet İnönü'den devralan Celal Bayar, hükümeti tesis etme görevini Aydın Milletvekili Adnan Menderes'e vermiştir. Seçimleri kazanmış olmalarına karşın iktidara güvensizlik içinde başlayan DP, İnönü'nün tecrübeli siyasetçi ve eski asker olmasından ötürü ordunun CHP'nin yanında yer alacağını düşünerek silahlı kuvvetlere karşı endişe içinde olmuştur. İktidar koltuğunda daha güvenli oturmak düşüncesiyle hareket eden Menderes, ilk olarak ordu içinde tehlike oluşturabilecek üst kadroda değişiklik yapmak suretiyle partinin düşüncelerine yakın kişileri bu kadrolara yerleştirmiştir¹⁴.

Yeni hükümet 1950-1954 döneminde, CHP'nin ekonomide izlediği politikalarda değişikliğe gitmeyerek, yabancılara yönelik yürütülen ılımlı politika devam ettirilmiş ve teşvik kanunları çıkartılarak dış ticarete serbestlik ilkesi getirilmiştir¹⁵. Mecliste alınan ortak karar ile ezanın Arapça okunmasına dair yasak kaldırılırken askerlik süresinde kısaltmaya gidilmiş ve genel af kanunu çıkartılmıştır. 1951'de çıkarılan Resmi İlanlar Kararnamesi ile basını sınırlayıcı adımlar atılmış ve 1954'te Basın Kanunu ile hükümetin etkin gücü, basın üzerinde gösterilmiştir¹⁶.

Avrupa'da beliren Sovyet tehdidine karşı kendi aralarında örgütlenme yoluna giden devletler, 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Anlaşmasını (NATO) imzalamıştır. Türkiye ise kendi üzerinde hâlâ Sovyet tehdidin devam ettiğini öne sürerek Akdeniz yolunun güvenliği için bu teşkilatlanmaya katılmak istemiş ve Temmuz 1950'de Kore'ye asker gönderilmesinin ardından Türkiye'nin NATO üyeliği kabul edilmiştir (Şubat 1952).

¹³ İsmet **Bozdağ**, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, Kervan Yayınları, İstanbul 1975, s. 34; **Akşin**, s. 245.

¹⁴ Feroz **Ahmad**, *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (Çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul 2011, s. 134-135.

¹⁵ İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Batı'ya yakınlaşan Türkiye, Sovyet tehdidinin belirmesi üzerine Amerika'dan 1947 yılında Truman ve Marshall yardımlarını almıştır. CHP hükümeti, alınan dış yardımların etkisiyle içe dönük ekonomi politikalardan vazgeçerek ithalatın serbestleştirilmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının desteklenmesi yoluyla dışa dönük politika izlemeye başlamıştır. Bkz. **Boratav**, s. 94-95,99; **Gönlübol, Sar, Esmer** vd, s. 214-215, 221-222.

¹⁶ Mete **Tunçay**, "Siyasal Tarih (1950-1960)", *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989, s.179.

Batılı devletlerin yanında yer alan Türkiye, 1953'te Balkan Paktını imzalamış, ancak Kıbrıs sorunun belirmesiyle pakt uzun ömürlü olamamıştır¹⁷.

Hükümetin kısa sürede halk tarafından benimsenmesi ve 1954 seçimlerinde oyların %57,61'ini alması¹⁸, Mete Tunçay'a göre arka arkaya gelen bazı rastlantıların ürünü olmuştur. Önceki yıllara nazaran, 1950'li yıllarda mahsulün çok olması, savaştan çıkan CHP hükümetinin ekonomide uyguladığı korumacı politikadan vazgeçilmesi ve ABD'nin yapmış olduğu ekonomik yardımlar, Menderes hükümetinin ilk görev yıllarının başarılı şekilde geçerek, ekonomide rahatlamayı ve refahı sağlamıştır¹⁹.

1955'te ekonomide başlayan durgunluk, hükümetin politikalarını etkilemiş ve karma ekonomi modeli benimsenmiştir. Beraberinde ithalatın daralması, devlet desteğiyle yerli sanayinin üretime geçmesi yolunu açmıştır. Ekonomik sorunların çözüme kavuşturulmasına yönelik ABD'den yardım kredisi temini gündeme getirilmiş fakat başarılı sonuç alınamamıştır. Bu süreçte parti içinde artan hoşnutsuzluk DP'den ayrılmalara neden olmuştur. Nitekim kurucusu olduğu partinin çizgisinden ayrıldığını düşünen Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü partiden istifa etmiştir²⁰.

DP'nin 1957 seçimlerinde oy oranı %47'lere düşerken muhalefetin oylarında artış yaşanması hükümeti temkinli olmaya yöneltmiştir. 1958 yılına gelindiğinde artan ekonomik sorunlar, beraberinde fiyat artışlarının yaşanmasına ve ürünlerin karaborsaya düşmesini neden olurken, hükümetin almaya çalıştığı ekonomik tedbirler sonuçsuz kalmıştır²¹. 1959 yılında Kıbrıs sorunun çözümü için adımlar atan Menderes Hükümeti, Türkiye-Yunanistan-İngiltere arasında Türk halkının haklarını güvence altına alan Zürih ve Londra anlaşmalarını imzalamıştır²².

Menderes Hükümetinin 10 yıllık ekonomi politikalarına baktığımızda, 1956'da Ulusal Koruma Kanunu çıkarılmış olmasına karşın ekonomide planlı ve istikrarlı bir yol izlenmediği görülür. Ekonomide önceliğin sanayiden ziyade tarıma verilmiş olması hedef olunan kalkınmayı sağlayamamıştır. 1958'de Menderes'in başvurusu sonrası

¹⁷ **Gönlübol, Sar, Esmer** vd., s. 225-226.

¹⁸ https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1954 (22.12.2016)

¹⁹ **Tunçay**, s.180-181.

²⁰ **Karpat, Türk Demokrasi...**, s. 504.

²¹ **Tunçay**, s.185.

²² http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa (02.12.2016); Bkz. **Tunçay**, s.186.

Batılı devletler tarafından yapılan maddi yardım ülkeyi dış borçlanmaya götürmüş fakat ekonomide planlanan rahatlama olmamıştır. Menderes'in Ekim 1959'da, ekonomik sorunların çözümü için Amerika'dan beklediği desteği görememesi onu Rusya ile ilişkileri geliştirmeye yöneltmiştir²³.

Türkiye tarihinde sivil yönetime karşı gerçekleştirilen ilk askeri müdahale 1960 yılında, DP hükümetine karşı yapılmıştır. Yönetimden memnun olmayan ordunun, örgütlenme çalışmaları İnönü döneminde de görülmüş fakat fazla teşkilatlanamayan grupların darbe fikirleri uzun ömürlü olmamıştır. Orduyu bu düşünceye iten İkinci Dünya Savaşı'na girilmemiş olmasına karşın, ülkenin savaştan olumsuz etkilenmesi ve Türk ordusunun müttefik ordularına nazaran daha zayıf olduğunun düşünülmesi olmuştur²⁴. 1946 seçimlerine usulsüzlük karıştırıldığı iddiaları üzerine bir sonraki seçimlerin dürüst yapılarak yönetimin demokratik yollarla DP'ye devredileceğine inanan ordu içindeki örgütlenmeler, 1950'lili yıllara değin ordudaki etkinliğini devam ettirmiştir. 1950 Mayıs'ında Beyaz İhtilal adıyla anılan seçimlerin ardından, ordudaki teşkilatlanmaları gören DP'liler ise, siyasi iktidarlarına yönelik tehlike oluşturabileceğini göz önünde bulundurarak, orduyu kontrol altına almaya dönük çalışmalar yürütmüştür²⁵.

Menderes Hükümeti, orduyu sivilleştirmeye yönelik çalışmalar yürüterek politikada asker kökenli siyasetçilere daha az yer vermiş ve tamamına yakını asker kökenli siyasetçilerden oluşan Milli Savunma Bakanlığı'na salt sivil siyasetçiler atanmıştır. CHP döneminde, Genelkurmay Başkanlığı'nın, Başbakanlığa bağlanarak ordunun etkinliğini azaltmaya dönük yürütülen çalışmalar, DP döneminde de devam ettirilmesi üzerine durumdan hoşnutsuz olan subaylar, ordunun toplumsal statüsüne zarar verilerek, itibarsızlaştırıldığını düşünmeye başlamıştır. Ancak 1950'den itibaren hükümetin orduya uyguladığı salt baskı politikasının 27 Mayıs darbesini gerekli kılmadığı da bir gerçektir²⁶. Bu süreçte orduyu ihtilal fikrine yönelten diğer etkenler, ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda yaşanan memleket sorunlarının artması ve bu durumdan hoşnut olmayan subayların kendi aralarında yaptıkları çözüm odaklı temaslar

²³ Ahmad, *Modern Türkiye'nin..*, s.139.

²⁴ Ümit **Özdağ**, *Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İnönü Dönemleri)*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1991, s.142-143.

²⁵ Şevket Süreyya **Aydemir**, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993, s. 229.

²⁶ Nurşen **Mazıcı**, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür Yayınları, İstanbul 1989, s.133.

olmuştur²⁷. 1954 yılında İstanbul ve Ankara’da örgütlenen subaylar, memleket sorunları üzerine yaptıkları uzun görüşmelerin ardından darbe fikri etrafında birleşerek 1957’den itibaren hükümete karşı ortak harekât planı yürütmüştür²⁸. Ülkede artan huzursuzluk teşkilat üyelerini darbe fikrine yakınlaştıırken hükümetin erken seçimlere gitme kararı alması, halk iradesiyle yönetim değişikliği beklentisini artırmıştır. Ancak 1957 seçimlerinin ardından baskı politikasının devam etmesi muhalefeti ortak hareket etmeye yöneltmiştir. Ordu içindeki hareketlilik Ocak 1958’de canlılık kazanmış ve iktidara karşı dokuz subayın komplo hazırlıkları gündeme gelmiştir.

1958’de NATO görevinin ardından Türkiye’ye dönen Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu, orduda beliren örgütlenmelere katılmak için çalışmalar yürütmüştür. Ancak bu süreçte kendi düşüncelerini teşhir ettiğini düşünen Kuşçu, şüpheli gördüğü kişileri hükümete ihbar etme yolunu seçmiştir²⁹. Bu dönemde Samet Kuşçu’nun ordudaki yapılanmaları hükümete ihbar etmesiyle Dokuz Subay Olayı adıyla anılacak süreç başlamış fakat yeterli kanıt bulunamaması üzerine tüm sanıklar serbest bırakılmıştır. Altı ay süren yargılamaların ardından subaylar beraat ederken ihbarcı Samet Kuşçu, orduyu isyana teşvik etmek suçundan iki yıl hapse mahkûm edilmiştir. Celal Bayar’ın tüm uyarılarına rağmen orduyla arasında ihtilaf yaratmak istemeyen Menderes, ihbarın üstüne gitmeme kararı almıştır³⁰. Ancak Dokuz Subay Olayıyla endişeye kapılan üyelerin daha ihtiyatlı davranması teşkilatı dağılma noktasına getirmiştir.

Siyasi partilerin birleşme kararı alması³¹ üzerine Vatan Cephelerini kurma yoluna giden hükümet, ülkenin iki ayrı kutup haline gelmesine etki ederken, Nisan 1960’ta Tahkikat Komisyonu kurularak muhalefete karşı baskının dozu artırılmıştır. Uygulanan sıkı tedbirlere karşı sessiz kalmayan İnönü’nün 1960 tarihli meclis oturumunda “şartlar

²⁷ Abdi **İpekçi** ve Ömer Sami **Coşar**, *İhtilalin İç Yüzü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 22; Dündar **Seyhan**, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966, s.62-63.

²⁸ Ümit **Özdağ**, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Kitapları, İstanbul 2004, s. 75; **İpekçi** ve **Coşar**, s.21; **Seyhan**, s. 42-43.

²⁹ **İpekçi** ve **Coşar**, s.54,58.

³⁰ Mehmet Ali **Birand**, Can **Dündar** ve Bülent **Çaplı**, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Milliyet Yayınları, İstanbul Temmuz 1991, s.147.

³¹ 1957 seçimlerinden kısa bir süre sonra düzenlediği olağanüstü kongrede kendini fesheden Hürriyet Partisi, Kasım 1958’de CHP’ye katılmıştır. Türk siyasi hayatında fazla etkin olmayan Türkiye Köylü Partisi de Ekim 1958’de CMP ile birleşme kararı almıştır. Bkz. Diren **Çakmak**, “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği; Hürriyet Partisi (1955-1958)”, *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, C.2, S.3, 2008, s. 156; Muhammet **Çiçek**, “Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Türk Siyasi Hayatındaki Yeri”, İstanbul Üniversitesi AİTE, İstanbul 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.36-37.

*tamam olduğuunda ihtilal yapmak ulusun meşru bir hakkıdır”*³² sözleri, ordudaki hareketliliğe ivme kazandırmıştır.

1959 yılında Sadi Koçaş grubunun çalışmalarıyla tekrar temas sağlayan üyeler, komite başkanlığına Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel’in getirilmesiyle yeniden örgütlenmiştir³³. Darbenin açık bir şekilde konuşulduğu bu dönemde ordunun önemli merkezlerini ele geçirerek kontrolü sağlamayı planlayan teşkilat üyeleri, stratejik noktalara egemen olarak 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirmiştir.

³² TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, C. 13, İçtima.8, 18 Nisan 1960, s.206-207.

³³ İpekçi ve Coşar, s. 77-78. Seyhan, s. 69.

BİRİNCİ BÖLÜM

ASKERİ YÖNETİM VE KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ

1.1. Milli Birlik Komitesi (MBK)

27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından yönetimi devralan Milli Birlik Komitesi (MBK), Orgeneral Cemal Gürsel başkanlığında kurulmuştur. 25 Ekim 1961 tarihinde TBMM'nin açılmasına değin görevde kalacak olan askeri yönetimin ilk çalışması geçici anayasanın hazırlanması olmuştur. Cemal Gürsel'in, yeni anayasanın hazırlanarak yönetimin kısa zamanda sivillere devredileceğini duyurmasına karşın siyasilerin en büyük endişesi askeri yönetimin kalıcı olması yönünde olmuştur³⁴. Geçici anayasayı hazırlama görevi, İstanbul Üniversitesine mensup yedi hukuk profesörünün yer aldığı ve başkanlığını Sıddık Sami Onar'ın üstlendiği heyete verilmiştir. 27 Mayıs darbesine yasal dayanak sağlanan geçici anayasada TBMM'ne ait tüm yetkiler, MBK'ne devredilmiştir. 1924 Anayasasına son verecek yeni anayasayı hazırlama görevi ise sivil üyelerden oluşan Kurucu Meclis'e verilmiştir. 6 Ocak'ta ilk toplantısını yapan Kurucu Meclis'in hazırladığı yeni anayasa, Mayıs 1961'de kabul edilerek Temmuz 1961'de halkoyuna sunulmuştur. Yeni anayasada Millet Meclisi'nin yanına Cumhuriyet Senatosu kurularak yasaların iki meclisten geçmesi kararlaştırılmıştır. Bağımsız Anayasa Mahkemesi kurulmuş yargı, üniversiteler ve kitle iletişim örgütlerinin özerkliği güvence altına alınmıştır. Çoğunluk sistemi yerine nispi seçim sistemi getirilerek her partinin mecliste temsil edilmesi amaçlanmıştır³⁵. 30 Eylül'de asker ve sivil yöneticilerinin ortak çalışmalarıyla, ülke kalkınmasının belirli plan dâhilinde yürütülmesi amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Yasama ve yürütme yetkisi bulunmayan DPT'nin temel görevleri, sosyal ve iktisadi konularda

³⁴ Şevket Süreyya **Aydemir**, *İkinci Adam 1950-1964*, C. III, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 482-483; Orhan **Erkanlı**, *Anılar Sorunlar Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul 1972, s. 19; **Aydemir**, *İhtilalin..*, s. 348.

³⁵ Eric Jan **Zürcher**, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 357.

hükümete danışmanlık yaparak kabul edilen hedeflerin gerçekleştirilmesi için uzun ve kısa vadeli planları gerçekleştirmektedir³⁶. Darbe öncesi dönemde iktidar ortaklığından çıkarılan ordu, 1961 Anayasa'nın 111. maddesiyle yönetimdeki etkinliğini tekrar güvence altına almıştır. Fakat 27 Mayıs'ın ardından izlenecek yol konusunda ortak kararın olmaması, zamanla belirginleşen iki farklı düşüncenin karşılıklı dayatılmasına neden olmuştur³⁷.

1.1.1. 13 Kasım 1960 Müdahalesi

MBK üyeleri arasında yönetimde kalma süresi, seçim tarihi ve reform çalışmaları konusunda yaşanan anlaşmazlıklar, üyelerinin ortak hareket etmesine engel olmuştur. 27 Mayıs'ın ardından komitenin süreci koordine edebilecek liderden yoksun olması ve ortak programının bulunmaması, fikir ayrılıklarının yaşanarak komitenin etkin gücünü yitirmesine neden olmuştur. Salt ihtilal fikrinde anlaşılan komite üyelerinin zamanla aralarında beliren fikir ayrılıkları, karşılıklı güven eksikliğine neden olurken bu durum komitenin ılımlılar ve radikaller şeklinde ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Alparslan Türkeş radikal grubun, Sami Küçük ise ılımlılar grubunun liderliğini üstlenirken, Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat ve Emanullah Çelebi de yönetimin CHP'ye devredilmesinden taraf olmuştur³⁸. Radikaller, dört yıl süreyle yönetimde kalan komitenin köklü reform çalışmalarının yürütücüsü olmasını savunurken, ılımlılar grubu ise devlet yönetiminde bilgi ve tecrübe sahibi olmayan komitenin, reform çalışmalarını yürütemeyeceğini belirterek en kısa zamanda seçime gidilmesi ve yönetimin sivillere devredilmesinden yana olmuştur. Komite içerisinde yaşanan fikir ayrılıklarını sezen İnönü ise CHP yanlısı olan ılımlılar grubu üyeleriyle temas sağlayarak fikrini komiteye dayatma yolunu

³⁶ Tekin Önal, "İnönü Hükümetleri Döneminde İç ve Dış Gelişmeler (1961-1965)", Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2010 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 101.

³⁷ Özdağ, *Menderes Döneminde...*, s. 178.

111. Madde "Millî Güvenlik Kurulu, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve kanunun gösterdiği Bakanlar ile Kuvvet Komutanlarından kuruludur. Millî Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar. Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonunun sağlanmasında gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna tavsiye eder". Bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (11Nisan 2017).

³⁸ Darbeci kadroya son zamanlarda katılan Orgeneral Cemal Madanoğlu'nun da yönetimin CHP idaresine devredilmesini savunan grup arasında yer alması ve bu düşüncesini komite toplantısında açıkça dile getirmesi, radikal subayların tepkisine neden olmuştur. Subaylar, İsmet Paşa'nın kiralık askerleri olmadıklarını ve 27 Mayıs'ın Paşa'yı iktidara getirmek için yapılmadığını söylemesi, taraflar arasında oluşan uçurumu belirginleştirmiştir. Bkz. **Erkanlı**, s. 161.

seçmiştir. Usta siyasetçi kısa zamanda, seçimlerin önünde engel olarak gördüğü reform yanlısı Türkeş grubunu tasfiyeye yönelik çalışmalar yürütmüştür³⁹.

27 Mayıs sonrasında kurulan kabineden bazı bakanların ayrılması üzerine, yerlerine komite üyelerinin getirilmesi teklifinin kabul edilmemesi, gruplar arasında gerginliği tırmandıran bir diğer gelişme olmuştur. Komite üyeleri arasında artan endişe ve güvensizlik ortamı, Türkeş'in, eski DP'lilerle temas kurmasıyla artmış ve bu süreçte iki grubunda fikirlerini karşı tarafa dayatma yolunu benimsemesi, darbe içinde darbe iddialarını gündeme getirmiştir. Komite içinde yaşanan fikir ayrılıklarının çözümsüz hale gelmesi üzerine, 14 Ekim'de bir araya gelen radikal ve ılımlı grup üyelerinden, Orhan Kabibay, Alparslan Türkeş, Orhan Erkanlı, Suphi Karaman, Mucip Ataklı ve Sami Küçük, yapılan uzun görüşmelerin ardından olumlu adımlar atılmasını sağlamıştır. Komite üyeleri arasında sağlanan uzlaşmayla, askeri idarenin dört yıl süreyle devam ederek komitenin köklü reform çalışmalarının yürütücüsü olması konusunda mutabık kalınmıştır⁴⁰. Komite tarafından ele alınan ilk konu, 3 Ağustos 1960'ta orduda yapılan tasfiye çalışması olmuştur. Emekli İnkılap Subayları (EMİNSU) adını alacak 235 General ve 5000'e yakın subay, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) bünyesinden çıkartılarak komitenin silahlı kuvvetler üzerindeki otoritesi artırılmıştır. Tasfiyenin ardından Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala emekli edilerek yerine Cevdet Sunay getirilirken Hava Kuvvetleri Komutanlığına da İrfan Tansel atanmıştır. Orduda yapılan reform çalışmasına yönelik olumsuz tepkiyle karşılaşmayan komite üyeleri, Üniversite Reformu kapsamında çıkarılan 114 sayılı yasayla, 147 öğretim üyesinin görevine son vermiştir. Ancak Üniversite Reformunun yanlış olduğunu düşünen halk, büyük tepki göstermiştir. Radikal grubun karşılaştığı tepkiler üzerine yürütülen reform çalışmaları askıya alınırken, yönetimin sivilleştirilmesine dönük politikalar uygulamaya konulmuştur. Çok geçmeden hatalarını fark eden subaylar, plansız ve hazırlıksız yaptıkları üniversite reformunun yanlış sonuçlar doğurduğunu ve hedef edilen sonuca ulaşmadığını kabul etmiştir⁴¹.

³⁹ Erdoğan Örtülü, *Üç İhtilalin Hikâyesi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1966, s. 17-19.

⁴⁰ Kurtul Altuğ, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Koza Yayınları, İstanbul 1976, s. 84-85; İpekçi ve Coşar, s.352-353.

⁴¹ Sorunun çözümüyse, seçimlerin ardından kurulan koalisyon hükümeti tarafından 28 Mart 1962'de çıkarılan yasayla 147 öğretim üyesinin görevlerine dönmeleriyle sağlanmıştır. Bkz. İpekçi ve Coşar, s.362; Cemil Koçak, "Siyasal Tarih 1923-1950", *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, s. 200.

Başlangıçtan bu yana yönetimin sivillere bırakılmasını savunan Cemal Gürsel de, seçim çalışmalarına yönelik girişimde bulunarak Kurucu Meclis'in açılmasını gündeme getirmiş fakat Gürsel'in bu teşebbüsü radikal grubun tepkisine neden olmuştur. Yaşanan gerginliğin ardından toplantı düzenleyen Türkeş grubu, ılımlılara yönelik tasfiyeyi gündeme getirmiş olsa da karar netlik kazanmamıştır. Bu sırada reform yanlısı Dündar Seyhan'ın, diğer komite üyelerine yönelik tevkif amacı taşıyan söylemi, 13 Kasım'ın fitilini ateşleyen unsur olmuştur. Komite içerisinde yaşanan ayrılık rüzgârlarının herkes tarafından hissedildiğini belirten dönemin basını, rüzgârdan Türkeş ve arkadaşlarının etkileneceğini düşünmüştür⁴².

Cemal Gürsel'in, radikal grubun politikalarına karşı tavır alan İsmet İnönü ve Cemal Madanoğlu'yla ayrı ayrı yapmış olduğu görüşmelerin ardından 14 reform yanlısı üyenin⁴³ komiteden tasfiyesine karar verilmiştir. 13 Kasım sabahı MBK feshedilmiş ve emekliye sevk edilen 14 üye, yurt dışında büyükelçilik müşaviri olarak görevlendirilmiştir⁴⁴. 13 Kasım tasfiyesine halktan karşıt tepkiler yaşanmadığı gibi, komite yenilenerek sivil rejime geçişin ilk adımı olan seçimlerin, en geç 29 Ekim'de yapılacağı duyurulmuştur. 13 Kasım sonrası, yurtdışında çeşitli ülkelerde görevlendirilen darbeci askerler, aralarındaki iletişimi koparmayarak Türkiye'nin siyasi gündeminden uzak kalmamış ve belirli aralıklarla düzenledikleri toplantılarda sorunların çözümüne yönelik raporlar hazırlamıştır⁴⁵.

Anayasa taslağında tüm komite üyelerine sağlanan ömür boyu tabii senatörlük hakkını siyasi rüşvet olarak görüp bunu askeri kimliklerine yakıştırmayan komite üyeleri, 13 Kasım tasfiyesinin ardından politikalarını değiştirerek tabii senatör olarak Cumhuriyet Senatosu'na girmiştir. Seçimlerin önünde büyük engel olarak görülen radikallerin tasfiye edilmesiyle CHP kanadında beklenen olmamış ve partiye iktidar yolu açılmamıştır. Ancak sivil siyasetin önündeki büyük engel kalkınca örgütlenmelerini tamamlayan partiler resmi olarak siyasi faaliyetlerine başlamıştır. Bu süreçte ordudaki

⁴² Altuğ, s.148-149.

⁴³ Tasfiye edilen üyeler şunlardır; Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ, Numan Esin, Rıfat Baykal, Orhan Erkanlı, İrfan Solmazer, Orhan Kabibay, Fazıl Akkoyunlu, Dündar Taşer, Ahmet Er, Şefik Soyuyüce, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu. Bkz. Gül Tuba **Dağcı**, Osmanlıdan Cumhuriyet'e Ordu Siyaset İlişkisi 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi, İlgi Yayınları, İst. 2006, s.84.

⁴⁴ **Aydemir**, *İkinci...*, s.500.

⁴⁵ 1 Nisan, 25 Mayıs, 1 Temmuz ve 15 Temmuz 1961 tarihli hazırlanan raporlar 1962'de düzenlenen Brüksel toplantısına değin devam etmiştir. Bkz. **Erkanlı**, s.180-184.

hassasiyetleri bilen Cemal Gürsel, DP oylarının tek partide toplanmasının önüne geçmek için, yeni partilerin kuruluşunu destekleyerek DP tabanını kontrol etmeyi planlamıştır. Ekrem Alican tarafından kurulan Yeni Türkiye Partisi (YTP)'ni destekleyen Gürsel, partideki kontrolü Alican'ın ele geçirmesi üzerine desteğini çekerek Memleketçi Serbest Partisi'nin kurulmasına yardımcı olmuştur. Bu dönemde DP'nin oy tabanını hedefleyen Orgeneral Ragıp Gümüşpala Adalet Partisi (AP)'ni kurarken, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) lideri Osman Bölükbaşı da aynı politikayı benimsemiştir.

1.1.2. Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB)

14'lerin tasfiyesiyle orduda oluşan otorite boşluğundan faydalanarak İstanbul ve Ankara'da örgütlenen subaylar tarafından, Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) kurulmuştur. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın da yer aldığı birliğin Ankara grubunun liderliğini Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir üstlenmiştir. Aydemir'in SKB içinde yer almasının önemli nedenlerinden biri de ihtilal örgütünde aktif rol oynamasına rağmen, 27 Mayıs'ta yurt dışında bulunmasından ötürü komitede görev verilmemesi olmuştur. Subaylar, 27 Mayıs'ın hedeflenen amaca ulaşamadığını ve bu nedenle birliğin kurulduğunu söylese de Dündar Seyhan, birliğin 13 Kasım'ı tertipleyen ve tasfiyeye sessiz kalanlara karşı kurulduğunu ifade etmiştir⁴⁶.

Tasfiyenin ardından zayıflayan komiteye karşın, Silahlı Kuvvetler Birliği'nin gün geçtikçe örgütlenerek güçlenmesi ordudaki endişeleri tırmandırmıştır. Cevdet Sunay'ın askeri birlikler arasında uzlaşmacı tavır sergilemesine rağmen karşılıklı duyulan endişenin azalmaması üzerine güçlenen birliğin etkinliğini hafifletmek için harekete geçen komite üyeleri, 5 Haziran 1961'de birlik içinde etkin güç olan Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'i tevkif planını uygulamaya koymuştur⁴⁷. Fakat Silahlı Kuvvetler Birliği'nin göstermiş olduğu mücadele, tasfiye planını başarısız kılmıştır. Ertesi gün SKB tarafından hazırlanan altı maddelik ultimatoma Cemal Gürsel tarafından kabul edilmesi, ülke idaresinin bundan sonra Albaylar Cuntası adıyla anılacak birliğin denetimine geçtiğini göstermiştir. Etkin güç haline gelen askeri cunta, 15 Eylül'de açıklanan Yassı Ada idam kararlarının, siyasi kanadın muhalefetine rağmen

⁴⁶ Seyhan, s. 119-121.

⁴⁷ Can Kaya İsen, *Geliyorum Diyen İhtilal*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1964, s. 15-16.

uygulanmasını savunurken⁴⁸, yapılması planlanan seçimlerde DP ideolojisini benimseyen partilere iktidar yolunun kapatılması taraftarı olmuştur. SKB içerisinde askeri yönetimin devamını savunan Albaylar Cuntası, seçimlerin ardından DP ideolojisinin diriltileceği endişesiyle politikaya yönelik sert önlemler almıştır⁴⁹.

1.2. Genel Seçimler ve 21 Ekim Protokolü

27 Mayıs sonrasında kurulan ve bir buçuk yıl süren askeri idarenin ardından genel seçimler 15 Ekim 1961'de yapılmıştır. Komite başkanı Cemal Gürsel, seçim tarihini halka duyurduğunda gerek İnönü ve CHP'liler gerekse Askeri Cunta, seçimleri CHP'nin kazanacağına inanmış halde 15 Ekim'i beklemiştir⁵⁰. Seçimler öncesindeki genel düşünce, geçiş döneminin sağlıklı yürütülebilmesi için hükümetin, CHP başkanlığında ve askeri denetim altında kurulması yönünde olmuştur. Bu süreçte Cemal Gürsel, DP oylarının tek partide toplanmasının önüne geçmek ve CHP'ye iktidar yolunu açmak için yeni partilerin kurulmasını destekleyen politika gütmüştür⁵¹.

9 Temmuz'da halk oylamasına sunulan 1961 Anayasası'yla, Cumhuriyet Senatosu kurularak çift meclisli parlamenter sisteme geçilmiştir. Millet Meclisi seçimlerinin nispi seçim sistemi esas alınarak dört yıl süreyle yapılması kararlaştırılırken, denetleme kurumu olarak faaliyet gösterecek Cumhuriyet Senatosu seçimlerinin, altı yıl süreyle ve çoğunluk sistemi esas alınarak yapılması kararlaştırılmıştır. Siyasi faaliyetlerin serbest bırakılmasının ardından 13 yeni parti kurulmuş fakat çoğu parti seçimlere katılamamıştır. Kapatılan DP'nin halefi imajını çizerek partinin oy tabanını kazanmaya çalışan yeni partiler arasında AP ve YTP ön plana çıkmıştır. AP, emekli Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala başkanlığında kurulurken YTP, 27 Mayıs'tan sonra kurulan hükümette Maliye Bakanlığı görevini üstlenen Ekrem Alican'ın başkanlığında kurulmuştur. Seçimlere dört parti; CHP, AP, CKMP ve YTP katılmıştır. %81 katılımın olduğu 1961 seçimleri 15 Ekim'de yapılmış ve oyların %36,7'sini alan CHP 173

⁴⁸ Komite ve SKB'ni yine karşı karşıya getiren idam kararları, birliğin baskısı ile onaylanmış ve müzakerelerin ardından Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun idam edilmesine karar verilmiştir. Bkz. *Resmî Gazete*, 16 Eylül 1961, Sayı:10908, Karar No: 75.

⁴⁹ **Seyhan**, s. 138-139.

⁵⁰ Metin **Toker**, *İsmet paşayla 10 yıl*, C. IV. Akis Yayınları, Ankara 1966, s.17.

⁵¹ Ali **Gevgilili**, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1981, s. 106.

milletvekili çıkarırken, AP oyların %34,8⁵²,nü alarak 158 milletvekili kazanmıştır. (Tablo:1).

Tablo 1. 15 Ekim 1961 Milletvekili Seçim Sonuçları⁵³

Seçmen Sayısı		12.925.395	
Katılan Seçmen Sayısı		10.522.716	
Geçerli Oy Sayısı		10.138.035	
Katılma Oranı		%81,4	
Partiler	Aldığı Oy	%	Milletvekili Sayısı
AP	3.527.435	34,8	158
CHP	3.724.752	36,7	173
YTP	1.391.934	13,7	65
CKMP	1.415.390	14,0	54
Bağımsızlar	81.732	0,8	-

Cumhuriyet Senato seçimlerindeyse, partilerin aldıkları oy oranları benzerlik göstermiştir. (Tablo:2). Çoğunluk sisteminin esas alındığı senato seçimlerinde AP 71, CHP 36, YTP 27, CKMP 16 sandalye kazanmıştır⁵⁴.

Tablo 2. 15 Ekim 1961 Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları⁵⁵

Seçmen Sayısı		12.925.395	
Katılan Seçmen Sayısı		10.522.716	
Geçerli Oy Sayısı		10.087.047	
Partiler	Aldığı Oy	%	Senatör Üyesi
AP	3.560.765	35,5	71
CHP	3.734.285	37,2	36
YTP	1.401.637	14,0	27
CKMP	1.350.892	13,5	16
Bağımsızlar	39.558	0,4	-

CHP'nin başarısızlığıyla sonuçlanan ve büyük hayal kırıklığı yaratan seçimlerde, tek partinin salt çoğunluğu elde edememesi, koalisyon fikrini gündeme getirmiştir. DP ideolojini benimseyen partilerin (AP-YTP-CKMP) %60'ı bulan oy oranıyla birleşme ihtimali, askeri kadroyu rahatsız etmiş ve bu durumun infial yaratacağını düşünerek seçimlerin iptal edilmesi hatta ordunun yönetime el koyması gündeme getirilmiştir.

⁵² İstatistik Göstergeler 1923-2011, TÜİK s. 117.

⁵³ TÜİK, s. 115-120.

⁵⁴ TÜİK, s. 120.

⁵⁵ Muzaffer Ayhan **Kara**, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2007, s.54.

Nitekim yapılan görüşmelerin ardından müdahale fikrini benimseyen Albaylar Cuntası, 21 Ekim Protokolü adıyla bir bildiri yayımlamıştır. Öncelikle komitenin feshedilmesini isteyerek ordudaki etkinliğini güçlendirmek isteyen cunta, protokolde seçimlerin iptal edilerek yönetimin asıl sahiplerine devredileceği bildirilmiştir⁵⁶. Seçimlerin iptal edilme ihtimali üzerine 24 Ekim’de Cemal Gürsel başkanlığında, kuvvet komutanları ve siyasi parti liderlerinin katılımıyla yuvarlak masa toplantısı düzenlenmiştir. Görüşmelerin ardından Çankaya Protokolü hazırlanmış ve taraflar arasında uzlaşmacı politika benimsenmiştir. Protokolde yer alan; Cemal Gürsel’in Cumhurbaşkanı seçilmesi, İnönü’nün Başbakan olması, 147’ler ile emekliye sevk edilen subayların görevlerine iade edilmemeleri ve Yassı Ada mahkûmlarına af talep edilmemesine yönelik şartlar partililer tarafından kabul edilmiştir. Siyasi af konusunda yapılan itirazlar üzerine ilgili madde, şimdilik Yassı Ada mahkûmlarına af çıkarılmayacağı şeklinde değiştirilerek, 21 Ekim Protokolü uygulanmadan rafa kaldırılmıştır⁵⁷.

25 Ekim’de TBMM açılmış ve ilk ele alınan konu, Cumhurbaşkanlığı seçimleri olmuştur. Cemal Gürsel’in aday olduğu seçimlerde AP tarafından aday gösterilen Senatör Ali Fuat Başgil, yaşanan gerginlik üzerine adaylıktan çekilme kararı almıştır. Gürsel, 607 milletvekili ve senatörün katıldığı seçimlerde, oyların 434’ünü alarak Türkiye Cumhuriyeti’nin dördüncü Cumhurbaşkanı seçilmiştir⁵⁸. Meclis oylamasının ardından sivil yönetimin kurulmasına yönelik Cemal Gürsel, yeni hükümetin tesisi için çalışmalara hız vermiştir. Bu süreçte hükümeti kurma görevinin hangi partiye verileceği konusunda yaşanan tartışmalar, yetkinin İsmet İnönü’ye verilmesiyle son bulmuştur. İnönü’nün parti liderleriyle yaptığı temaslar, 16 Kasım 1961’de CHP-AP’den oluşan birinci koalisyon hükümetinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Türk siyasi tarihinde yine bir ilk yaşanmış ve bir buçuk yıl süren askeri yönetim son bularak koalisyon hükümetleri devri başlamıştır. Sivil yönetimin kurulması ve demokrasinin yeniden tesis edilmesi, halkın geleceğe dönük umutlarını artırmıştır. Belirsizliklerle dolu askeri

⁵⁶ Örtülü, s. 142-145.

⁵⁷ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)* (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 1994, s. 225.

⁵⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.1, 26 Ekim 1961, s. 8-9.

yönetimin ardından siyasi istikrarın sağlanarak ekonomik durumun düzeleceği fikri canlılık kazanmıştır⁵⁹.

1.3. İnönü Başbakanlığında Kurulan Koalisyon Hükümetleri

1.3.1. CHP-AP Koalisyon Hükümeti (20 Kasım 1961 – 25 Haziran 1962)

27 Mayıs'ın ardından genel seçimler yapılmış ve 25 Ekim'de TBMM açılarak sivil yönetime geçişin ilk adımı atılmıştır. Hükümetin kurulması için çalışmalara başlayan Cemal Gürsel'in, liderler turu sonuçsuz kalınca Cevdet Sunay tarafından hükümetin İnönü başkanlığında kurulması teklif edilmiştir. Hükümetin kendi kontrolünde olmasını tasarlayan Gürsel, İsmet İnönü'nün başkanlığından ziyade YTP başkanı Ekrem Alican'ı düşünmüş fakat seçim sonuçlarının bunu mümkün kılmaması ve orduda bulunan etkin gücün İsmet Paşa'yı işaret etmesi, yeni hükümetin CHP başkanlığında kurulmasının önünü açmıştır⁶⁰. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in kararını açıklamasının ardından çalışmalara başlayan İnönü, parti liderleriyle görüşmelere başlamıştır. Yapılan uzun görüşmelerin ardından AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'yla anlaşma sağlanmasına rağmen parti içi muhalefet, CHP ile koalisyonuna karşı çıkmıştır. Bu süreçte Kayseri cezaevinde bulunan Celal Bayar'ın CHP ile ortak hükümetten yana tavır sergilemesi AP'li muhalefetin gücünü azaltmış ve 1961'de kurulan koalisyonla hükümet krizine son vermiştir⁶¹. Hükümetin kurulmasına karşın siyasilerin en büyük tedirginliği her an müdahaleye hazır Silahlı Kuvvetler Birliği'nin varlığı olmuştur⁶².

20 Kasım'da her partiye 11 bakanlık görevi verilerek hazırlanan Bakanlar Kurulu⁶³ açıklanmıştır. AP'lileri koalisyonda yer almaya ikna eden Gümüşpala'nın, kabinede yer almaması partililerin hükümetle olan bağını zayıflatmıştır⁶⁴. 27 Kasım'da iki partinin ortak hazırladığı parti programı mecliste okunarak güvenoyu almış ve büyük beklentiler ışığında çalışmalara başlamıştır⁶⁵. Ancak fikir ve politika anlayışları birbirinden farklı

⁵⁹ Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 102.

⁶⁰ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s. 14-15.

⁶¹ Halit Kaya, "Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala", Ankara Üniversitesi TİTE, Ankara 2014 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.85.

⁶² Aydemir, *İkinci...*, s. 532-533.

⁶³ http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_Cabinets.aspx (8Nisan 2017).

⁶⁴ Ahmad, *Demokrasi...*, s. 264.

⁶⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C. 1, 27 Kasım 1961, s. 118-125.

olan hükümet üyeleri arasındaki uyumsuzluk, koalisyonun ilk günlerinde kendini hissettirmiştir. Birinci koalisyon hükümetinin ele aldığı ilk konu milletvekili ve senatör maaşlarına zam yapılması ve siyasi suçlulara yönelik af kanununun çıkarılması olmuştur. Halledilmeyi bekleyen sorunların göz ardı edilerek, hassasiyetle üzerinde durulan siyasi af konusunun gündeme getirilmesi üzerine, Albaylar Cuntasının tepkisini çekmek istemeyen CHP'li üyeler, Cemal Gürsel'in uyarıları doğrultusunda uzlaşmacı politika benimsemiştir. Sivil yönetimin ilk günlerinde beliren bu gergin ortam, ordunun ve sivil yönetime umut bağlayan kitlenin hoşnutsuzluğunu artırmıştır. Ancak başlangıçtan bu yana ılımlı politika benimseyen İnönü, ordudaki radikal kesimin huzursuzluk duymaması için koalisyon içi sorunların büyümeden çözüme kavuşturulmasını amaçlamıştır. Siyasi ve askeri sahada yaşanan gelişmelerin ekonomiye yarattığı durgunluğa son vermeyi amaçlayan İnönü, 30 Ocak 1962'te tüccar ve sanayicilerle toplantı tertipleyerek ekonomik sorunlara çözüm arayışına girişmiştir. Toplantının ardından, halka ve yatırımcılara seslenen İsmet İnönü, siyasette devam eden güvensizlik ortamının ekonomiyi de olumsuz etkilediğini, ancak endişe edilecek durumun olmadığını duyurmuştur⁶⁶. Aynı yıl hükümetin ekonomide izlediği politikaya yönelik muhalefetin eleştiri getirmesi üzerine, Şubat 1962'de yapılan 1962-1963 yılı mali bütçe görüşmelerinde ekonomik tedbirler alma yoluna gidilmiştir⁶⁷.

İnönü'nün ekonomik faaliyetleri canlandırmaya dönük çalışmalar yürüttüğü sırasında Nuri Beşer olayı yaşanmıştır. AP Zonguldak milletvekili Nuri Beşer'in Ocak 1962'de, 27 Mayıs'a ve subaylara yönelik eleştirel ve sert söylemler kullanması, korku duyulan askeri müdahalenin gerçekleşeceği endişesini artırmıştır. AP'lilerin sorunun önüne geçmek ve tepkiyi azaltmak için partiden ihracına karar verdikleri Nuri Beşer, 5 Haziran'da yapılan yargılamada bir yıl ağır hapse ve Tatvan'da sürgüne mahkûm edilmiştir⁶⁸. Yaşanan sorunların ardından ordudaki huzursuzluğu sezen Kara Kuvvetleri Komutanı Cevdet Sunay, 19 Ocak 1962'de düzenlediği toplantıda, yeni bir askeri ayaklanmanın daha kötü sonuçlar doğuracağı ve var olan siyasi iktidarın ordu tarafından desteklenerek kısa zamanda huzurun sağlanacağı yönündeki düşüncelerini subaylara telkin etmiştir. Toplantı sırasında generallerin bu fikri kabul etmesine karşın, albayların

⁶⁶ İnönü, s. 615.

⁶⁷ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.2, 05 Şubat 1962, s. 23-27.

⁶⁸ Örtülü, s. 172.

karşı çıkararak ihtilalin gerekli olduğuna dair fikir beyan etmeleri üzerine hükümet, cuntaya yönelik tasfiye kararını gündeme getirmiştir⁶⁹.

Görüldüğü gibi 27 Mayıs'ın ardından orduda oluşan radikal grupları yok etmeye dönük yürütülen 13 Kasım politikası, beklenileni getirmemiş ve tasfiye sonrası orduda beliren otorite boşluğundan faydalanan askerler tarafından SKB kurulmuştur. Birlik içerisindeki generallerin genel düşüncesi, demokratik düzene sağlıklı geçilmesi yönündeyken, albayların farklı politika benimsemesi sivil yönetime geçiş sürecini zora sokmuştur. Birlik içerisindeki sertlik yanlısı Albaylar Cuntasının, 21 Ekim Protokolüyle başlayan sivil yönetime dönük müdahaleleri, birinci koalisyon hükümeti döneminde de devam etmiş⁷⁰ ve bu durum darbe girişimine yol açmıştır.

1.3.1.1. 22 Şubat 1962 Ayaklanması

SKB içerisinde radikal görüşleriyle sıyrılan Talat Aydemir liderliğindeki Albaylar Cuntası, sivil yönetime dönük müdahale fikrini, CHP-AP koalisyonu kurulmasına rağmen devam ettirmiştir. İnönü iktidarına karşı hoşnutsuzluğu olan siyasilerin desteğini alan ve orduya hâkim olarak güçlenmeyi amaçlayan Albaylar Cuntası, 19 Ocak'ta yapılan toplantının ardından darbe hazırlığı için bir araya gelerek 9 Şubat Protokolünü yayımlamış ve askeri teşebbüsün önünü açmıştır⁷¹. Bu karar siyasi çevrede büyük endişe yaratmış ve Cevdet Sunay'ın Albaylar Cuntasıyla tekrar görüşme sağlamasına rağmen geri adım atılmaması üzerine, alt kadrodan oluşan bu birliği tasfiyesine karar verilmiştir. Hükümet üyeleri, Albaylar Cuntasının orduda sahip oldukları görev ve yetkileri ellerinden alarak askeri müdahalenin önüne geçmek için Ankara dışına tayin edilmelerini uygun görmüştür. Askeri müdahaleye karşı olan üst düzey komutanların da tasfiye hareketine vermiş oldukları destekle çalışmalara hız verilmiştir. Harp okuluna 20 Şubat gecesi kontrol amacıyla yapılan baskınlarda dikkat çeken hazırlığa rastlamayan ordu mensupları, kontrol sırasında alarm verilmesi üzerine tankların şehir merkezlerine doğru harekete geçmesi endişe yaratmıştır. Kontrol için gelen ordu mensuplarına alarmin yanlış verildiğini belirten Talat Aydemir'in, bunun ihtilal planının tatbikatı olduğunu açıkça söylemesi⁷² üzerine durumun vahametini

⁶⁹ İsen, s. 27-28.

⁷⁰ Örtülü, s. 180.

⁷¹ Seyhan, s. 175.

⁷² Örtülü, s. 187.

anlayan Cevdet Sunay, Aydemir ile görüşerek dört yıl süreyle yurt dışına tayin edilmesinin uygun olduğunu söylemiş ve bu sayede diğer üyelerinde bu hevesten vazgeçeceğini düşünmüştür. Fakat Aydemir'in kabul etmemesi üzerine, duyulan tedirginliğin sonlanmasını isteyen hükümet üyeleri, 22 Şubat sabahı Albaylar Cuntası üyelerinin görevlerine son verilerek yeni tayinler yapılmasına karar verilmiştir. Tasfiyeyi haber alan Talat Aydemir, aynı gün saat 15.00'te harp okulunu alarma geçirmiş ve Genelkurmay Başkanlığı'na verdiği ultimatomla 22 Şubat ayaklanmasını başlatmıştır. Meclisin feshedilmesini ve yeni seçimlerin derhal yapılarak tayinlerin durdurulmasını isteyen Aydemir ve arkadaşları, aksi durumda alarmin devam edeceğini söylemiştir. Bunun üzerine, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel başkanlığında yapılan toplantıya, Başbakan İsmet İnönü, parti liderleri ve kuvvet komutanları katılarak son durum müzakere edilmiştir. Toplantının devam ettiği sırada, meclis binasını saran cuntacılar, Aydemir'in emri üzerine bina içerisinde bulunan devlet erkânını tutuklamak yerine serbest bırakmaları ayaklanmanın bastırılmasını kolaylaştırmıştır⁷³. Görüşmelerin ardından hükümet tarafından isyancıların teklifi reddedilirken alınan kararlar, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican vasıtasıyla harp okulunda bulunan cuntacılara iletilmiş ve ayaklanmaya son verildiği takdirde cezai işlem uygulanmayacağı garanti edilmiştir. Gece saatlerine doğru Aydemir'in, teklifi kabul etmesiyle başarısız olan ayaklanma kan dökülmeden son bulmuştur. Harp okulu ve zırhlı birliklerde başlayan ayaklanmanın ardından ilgisi bulunan 21 kişi emekliye sevk edilerek harp okulu tatil edilmiştir⁷⁴.

Kan dökülmeden bastırılan 22 Şubat ayaklanmasının daha büyük sorunlara yol açmaması üzerine, faillere cezai işlem uygulanmaksızın emekli edilerek orduyla ilişkileri kesilmiştir⁷⁵. Hükümet kontrolünde kısa zamanda bastırılan ayaklanmanın ardından Cemal Gürsel ve Cevdet Sunay'ın duruma hâkim olduğuna dair açıklamaları sükûnet sağlamıştır. Albaylar Cuntasının, meclisin feshedilerek yeniden seçimlere gidilmesi talepleriyle başlattığı ayaklanmanın sivil yönetime tehdit oluşturması üzerine bir araya gelen parti liderleri, ortak bildiri yayınlayarak birlik içerisinde hareket edileceğini göstermişlerdir⁷⁶. 23 Şubat tarihli meclis oturumunda konuşan İnönü'nün, 22 Şubat ayaklanmasını hedef alarak cuntacıları maceracı olarak

⁷³ Talat **Aydemir**, *Talat Aydemir'in Hatıraları*, Ar ve May Matbaası, İstanbul 1968, s. 139; **Örtülü**, s. 203; **Toker**, *İnönü'nün Son...*, s. 74; **Seyhan**, s. 194.

⁷⁴ **İsen**, s. 75-77.

⁷⁵ 22 Şubat ayaklanmasında yer aldığı düşünülen 73 subay emekli edilmiştir. Bkz. **Örtülü**, s. 216.

⁷⁶ *Akşam Gazetesi*, 23 Şubat 1962. s. 1,7.

tasvir etmesi üzerine sessiz kalmayan Aydemir'in sert ifadelerin yer aldığı beyanı gazetelerde yer bulmuştur. Karşılıklı gerginliğin büyümesi üzerine gözaltına alınan Talat Aydemir, 10 gün hapis yatmak zorunda kalmıştır⁷⁷.

Geçiş döneminin daha sağlıklı yürütülmesi için, ordu ve hükümet çatışma yaşanmamasını amaçlayan siyasi kadro, Tedbirler Kanununu gündeme getirerek 27 Mayıs'a karşı girişilecek olumsuz söylem ve karşıt düşüncelerin önüne geçmeyi kararlaştırmıştır. Bazı parti üyelerinin muhalefetine rağmen kanun 5 Mart 1962'de kabul edilmiştir⁷⁸.

Kabul edilen yeni yasalar ile ordu mensuplarının ekonomik durumları geçmişe nazaran iyileştirilmiş, emekli subayların bürokrasinin üst kademelerinde görev alması sağlanırken generaller büyükelçi olarak yurtdışına gönderilmiş ve askerin toplumsal statüsü korunmaya çalışılmıştır⁷⁹.

Ayakanmanın ardından sağlanan birlik ortamı beklenen huzuru sağlamamış ve Tedbirler Kanununun kabul edilmesiyle gerginliği tırmandıran siyasi af tartışmaları tekrar gündeme getirilmiştir. AP'lilerin siyasi af konusunda dayatma yolunu seçmesi hükümet içi sorunların devam ettiğini göstermiştir. 22 Şubat ayaklanmasının demokratik düzeni sekteye uğratması ve siyasilerin bundan çıkarım yapmayarak kişisel çıkarlarını ön planda tutmaları, yaşanan sorunların tekrarlanmasına neden olmuştur. Siyasi af konusunda hükümet ortaklarının anlaşma sağlayamaması üzerine koalisyonun sağlıklı olmadığını düşünen CHP'li bakanlar, 13 Mayıs 1962'de istifalarını sunmuştur. Gerginliğin çözümsüz hale geldiğini düşünen İsmet İnönü 30 Mayıs 1962'de istifasını açıklamış ve birinci koalisyon hükümeti düşmüştür. İnönü'nün kararını ani bulan AP'liler, şaşkınlığı üzerlerinden attıktan sonra hükümetin dağılmasında ve yaşanacak hükümet krizinden İnönü'yü sorumlu tutmuştur. Ancak Cemal Gürsel, yaşananlardan AP'ni sorumlu tutarak İnönü'yü destekleyici tavır sergilemiştir⁸⁰.

⁷⁷ **Aydemir**, *Talat Aydemir'in...*, s. 174,180.

⁷⁸ *Resmî Gazete*, 07 Mart 1962, Sayı: 11053, Kanun No: 38.

⁷⁹ Tunca **Özgişi**, "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde İlk Koalisyon Hükümeti (1961-1962)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 106.

⁸⁰ Suna **Kili**, *1960-1975 Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976, s. 184; **Toker**, *İnönü'nün Son...*, s. 106-107.

1.3.2. CHP-YTP-CKMP Koalisyon Hükümeti (25 Haziran 1962 – 25 Aralık 1963)

Yeni hükümetin tesisi için çalışmalara hız veren Gürsel, hükümet krizinin son bulması için 2 Haziran'da yetkiyi İnönü'ye vermiş ve parti liderleriyle uzun görüşmelerin ardından ikinci koalisyon hükümeti CHP-YTP-CKMP ortaklığında 20 Haziran 1962'de kurulmuştur⁸¹.

Koalisyona sıcak bakmayan Osman Bölükbaşı'nın CKMP'ten istifa ederek MP kurması üzerine boşalan CKMP'nin genel başkanlığına getirilen Hasan Dinçer, YTP ile birlikte ikinci koalisyona dâhil olmuştur. Ancak YTP ve CKMP'nin, siyasi af taleplerini gündeme getirmeleri, hükümet birliğinin sağlanamayacağını düşünen İnönü'yü endişelendirmiştir. İnönü'nün kademeli af politikasını tekrar dile getirmesine rağmen partililerin ılımlı tavır sergilememesi üzerine İnönü, hükümeti kurmaktan vazgeçtiğini Cumhurbaşkanı Gürsel'e bildirmiştir. 20 gün geçmesine karşın hükümet krizinin aşılammaması üzerine gazetelerde, ordu İnönü'yü istiyor başlıklı haberler yer almaya başlamıştır⁸². Hükümet krizinin ekonomide yarattığı durgunluğa son vermek ve askeri kadroların olası müdahale girişimine engel olmak isteyen Cemal Gürsel, parti lideriyle yapmış olduğu temasların ardından, af konusunda uzlaşma sağlayarak ikinci koalisyon hükümetinin 24 Haziran'da kurulmasını sağlamıştır. Hükümetin hazırlamış olduğu protokolde; sınırlı siyasi af ibaresi yer alırken, Birinci Beş Yıllık Ekonomi Planı, servet beyannamelerinin iade edilmesi, ekonomide politika ve yatırımların düzenlenmesi yer almıştır⁸³. 1963 yılının Şubat ayında DPT tarafından hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, meclisin onayından geçerek yürürlüğe girmiştir. Dış politikada ise Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Türkiye arasında imzalanan Ankara anlaşmasıyla ortaklık ilişkileri geliştirilmiştir⁸⁴.

Koalisyonun güvenoyu almasının ardından yaşanan ilk sorun Birinci Beş Yıllık kalkınma planının mecliste görüşülmesi sırasında olmuş ve planın uygulanabilmesi için vergi reformunu gündeme getiren CHP'li Maliye Bakanı Ferit Melen, YTP'li Başbakan yardımcısı Ekrem Alican'ın muhalefetiyle karşılaşmıştır. Alican'ın, vergi oranlarının artırılması halinde hükümetten çekilmeyi dile getirmesi üzerine olaya dâhil olan CHP'li

⁸¹ İnönü, s.621.

⁸² *Hürriyet Gazetesi*, 21 Mayıs 1962. s. 1,7.

⁸³ Kili, s. 189-190.

⁸⁴ Aydın ve Taşkın, s. 118-120.

Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu'nun, konuya ilişkin yapmış olduğu radyo konuşması hükümet ilişkilerini gerginleştirmiştir. Başlangıçtan bu yana kişisel husumeti bulunan Feyzioğlu ve Alican'ın anlaşmazlık yaşadığı diğer sorun, Alican'ın kalkınma planının bazı maddelerinde değişiklik teklifine, Turhan Feyzioğlu'nun karşı çıkması üzerine olmuştur. Koalisyon ortakları arasında tırmanan gerginliğin hükümete zarar vereceğini düşünen İnönü, Alican'ın teklifine karşı ılımlı yaklaşırken bu durum CHP'lileri kızdırarak istifa etmelerine neden olmuştur. İnönü'nün uzlaşmacı tavrı, sivil idarenin zarar görmemesi ve istikrarın sağlanması amacını taşısa da, partililerin sert tavrı hükümet çalışmalarını zora sokmuştur⁸⁵. Bu süreçte kademeli siyasi af konusunda anlaşma sağlayan hükümet ortakları tarafından, siyasal af tasarısı hükümet gündemine getirilerek görüşmelerine 6 Ekim 1962'de Bakanlar Kurulunda başlanmıştır. Kurul tarafından kabul edilen tasarı Millet Meclisi'ne gönderilerek 12 Ekim 1962'de yasallaşmıştır. AP ve YTP'li siyasilerin çok geçmeden ikinci sınırlı af tasarısını gündeme getirmeleri üzerine 113 sayılı af yasa tasarısı 21 Şubat 1963'te kabul edilmiştir⁸⁶. Öte yandan Yassı Ada idamlarının yıl dönümünde yaşanan olaylar, DP'li Celal Bayar'ın Kayseri cezaevinden hastalığı nedeniyle tahliye edilmesiyle dizginlenemez hale gelmiştir⁸⁷.

1.3.2.1. 21-22 Mayıs 1963 Darbe Girişimi

İnönü başkanlığında tesis edilen ikinci koalisyon hükümeti döneminde yaşanan önemli olaylardan biri de Talat Aydemir'in liderliğinde başlatılan darbe girişimi olmuştur. Başarısız 22 Şubat ayaklanmasının ardından emekliye sevk edilen Talat Aydemir, müdahale fikrinden vazgeçmeyerek yakın arkadaşı Binbaşı Fethi Gürcan vasıtasıyla askeri birliklerle temas kurmaya devam etmiştir. Bu dönemde Hava Kuvvetleri Kumandanı İrfan Tansel, siyasete karıştığını iddia ettiği 11 Subayı Genelkurmay Başkanı Sunay'a bildirerek emekli edilmelerini sağlamış ve böylece 11'ler adıyla anılacak grup ortaya çıkmıştır. Temmuz 1962'de yaptıkları son toplantının ardından fikir birliği sağlayamayan 14'ler de, Kabibay ve Türkeş'in liderliğinde iki ayrı gruba ayrılarak çeşitli partilerin bünyesinde siyasete atılmışlardır. Ülkede yaşanan gelişmeleri

⁸⁵ Nedim **Yalansız**, *Türkiye'de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, Buke Kitapları, İstanbul 2006, s. 132-133.

⁸⁶ Bilgi **Küçükcan**, "1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi", Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 190-196.

⁸⁷ **Toker**, *Son Başbakanlığı...*, s. 153,156-157.

yakından takip eden 22 Şubatçılar, uzun süre çengel atmak deyimi kullanılarak teşkilatlarına kişi kazandırmaya çalışmış ve çeşitli kanallar vasıtasıyla, 14'ler ve 11'lerle temas kurmuştur⁸⁸. Aydemir grubu çengel atma operasyonuna 14'lerden başlayarak, Orhan Erkanlı'yla temas kurmuş ve düzenlenen toplantıya, tabii senatörler ile CHP'liler de katılmıştır. Toplantıda Kemalizm doktrini esas aldıklarını açıklayan 22 Şubatçılar, tek çıkar yol olarak darbe fikrini görmeleri üzerine Erkanlı'nın, ülkenin yeni müdahalelere hazır olmadığını söylemesi anlaşmazlığa neden olmuştur⁸⁹. 22 Şubatçılardan Aydemir ve arkadaşları, Kemalizm doktrini adını verdikleri amaçlarının siyasi partiler yoluyla değil ancak darbe vasıtasıyla gerçekleştirilebileceğine inanarak, 22 Şubat isyanında emekliye sevk edilen 73 kişiyle tekrar bir araya gelmiştir.

Mart 1963'te yapılan toplantıda darbenin tarihini belirleyen Aydemir grubu, dikkat çekmemek adına tank ve süvari subayların, eğitim için Ankara'ya geldikleri dönemi kararlaştırmıştır. Ancak planlanan bu tarih aralığının uygun olmadığı düşünülerek değiştirilmiş ve bu bilginin İstanbul grubuna intikal ettirilmemesi üzerine yanlış zamanda alarma geçen subaylar tevkif edilmiştir. Bu olay üzerine yeni müdahale girişiminden şüphe duyan İnönü, Mayıs 1963'te askeri makamları ziyaret ederek izlenimlerini meclis oturumunda anlatmıştır. Genel durumun kötü olduğundan bahseden İnönü, elinden geleni yapmaya çalıştığını fakat herkesin dikkatli olması gerektiğini söylerken, üç gün içerisinde her şeyin olabileceğini bu nedenle Ankara dışına çıkılmaması gerektiğini sözlerine eklemiştir⁹⁰.

21 Mayıs gecesi başlayan darbe girişimi, İstanbul'da başarısızlıkla sonuçlanırken Ankara'da radyoevini ele geçiren darbeci askerlerin yayınladıkları bildiride yönetime el konulduğunu söylemesi grubu cesaretlendirmiştir. Darbe girişimini radyodan öğrenen halkın endişeleri, 28. Tümen Komutanı Yarbay Ali Elverdi'nin radyoevini darbeci askerlerin elinden almasıyla sona ermiştir. İsyancılara radyodan seslenen Elverdi, başarılı olamayacaklarını söyleyerek kışlaya dön emrini vermiştir. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay da, Deniz Binbaşısı Ali Sayın aracılığıyla, isyancılarla temas kurmuş ve 22 Şubat'ta olduğu gibi cezai işlem yapılmadan ayaklanmaya son verebileceğini düşünmüştür. Ancak Aydemir'in "22 Şubatta kandırıldım, bir daha

⁸⁸ Örtülü, s. 262-263.

⁸⁹ İsen, s. 89-90.

⁹⁰ İsen, s. 132.

kanmayacağım. Ya muvaffak olacağız ya da öleceğiz.” şeklindeki cevabı akıbetini tahmin edici olmuştur. Aydemir tarafından kaleme alınan ve darbe girişimi başarılı olduğunda yapılacakların yer aldığı dosyada; ilk iş olarak Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu’nun feshedilerek, AP-CHP başta olmak üzere siyasi parti ve derneklerin kapatılacağını ve ordudan tasfiyelerin yapılacağına yer verilmiştir. 21 Mayıs’ın ilk ışıklarında darbeci askerlerin, radyoevi mevkiinde hükümet kuvvetleriyle çatışmaya girmesi üzerine kan dökülmüş ve darbeciler yavaş yavaş teslim olmaya başlamıştır. Aydemir, darbe fikirleriyle yola çıktığı ve beraberinde birçok kişiyi de sürüklediği ikinci ayaklanma teşebbüsünü kaybetmiş ve bu ayaklanmanın sonuçları daha ağır olmuştur⁹¹. 21 Mayıs gece yarısı başlayan darbe girişimi, ordunun destek vermemesi ve hükümet kuvvetlerinin başarılı müdahalesiyle sonuçsuz kalmıştır⁹².

21-22 Mayıs gecesi cereyan eden olayların anayasayı ihlal amacıyla yapılmasından ötürü, Anayasanın 124. maddesi gereği bir ay süreyle Ankara-İstanbul-İzmir il sınırları içerisinde Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim ilan edilmiştir⁹³. İsyancılara yönelik kurulan özel mahkemelerde başlayan yargılamalarda Talat Aydemir dâhil 36 sanığın idamı istenmiştir. Talat Aydemir savunmasında, amacı makam ve mevki olsaydı taş üstünde taş bırakmayıp kan dökülerek başarılı olabileceğini fakat tüm gayenin kardeşkanı dökülmeden idareye ele geçirmek olduğunu söylemiştir. Fakat 21 Mayıs darbe girişimi kansız olmamış ve altı kişinin öldüğü 27 kişinin yaralandığı olayın ardından 14’ler, 22 Şubatçılar ve 11’ler gruplarından şüpheli görülen kişiler tevkif edilmiştir. 5 Eylül 1963’te sonlanan mahkeme kararlarıyla 151 sanıktan 7’si idam, 29’u müebbet ve 115 kişi de hapse mahkûm edilmiştir. İdama mahkûm edilen isyancılar, Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer, Osman Deniz, Cevat Kırca, Ahmet Gücal ve İlhan Baş olmuştur. Karara yapılan itirazın ardından beş mahkûmun idam cezaları bozulurken Alpaslan Türkeş ve Mucip Ataklı meclis içerisinde Aydemir ve Gürcan’ın idam kararlarını bozmaya yönelik çalışılmalar yürütmüştür. Karara karşı olan AP ile CKMP’li milletvekillerinin de idam cezalarının müebbet hapse çevrilmesi talepleri

⁹¹ **Aydemir**, *İkinci...*, s. 558-559.

⁹² **Gevgilili**, s. 226-227.

⁹³ *Resmî Gazete*, 22 Mayıs 1963, Sayı: 11409, Kanun No: 6/1735.

başarılı olmamış ve TBMM 9 Ocak 1964'te Aydemir ile Gürcan hakkındaki idam kararını onaylamıştır. 27 Haziran'da Gürcan, 5 Temmuz'da Aydemir infaz edilmiştir⁹⁴.

Bir yıl arayla sivil yönetime dönük yapılan ayaklanmalar, siyasilerin daha ihtiyatlı davranarak tedbirli olmalarını sağlayamamıştır. 22 Şubat'tan sonra gündeme getirilen siyasi af konusu, 21 Mayıs'ın ardından da tekrar dillendirilmeye başlanmıştır. Af konusunun neden olduğu gerginliğin tırmanmasını arzulamayan Sunay'ın, parti liderlerine gönderdiği mektupla, orduyu silahlı ayaklanmaya teşvik etmemeleri telkin edilmiştir.

17 Kasım 1963 tarihinde gerçekleştirilen yerel seçimlerde (Tablo:3) bekledikleri oy oranına ulaşamayan YTP ve CKMP, oyların düşmesini CHP ile koalisyonda yer almalarına bağlayarak, hükümetten çekilme kararı almıştır⁹⁵. İnönü, öldürülen Birleşik Amerika Başkanı John F. Kennedy'nin cenaze töreni için Washington'a seyahat ettiği sırada ülkedeki iç meseleler iyice tırmanmış ve Amerika'nın yeni başkanı Johnson'u tebrik için Beyaz Saraya gideceği gün, koalisyon ortağı YTP-CKMP'nin hükümetten çekildiğini öğrenmiştir. Görüşmelerin ardından Ankara'ya dönen İnönü, 2 Aralık 1963'te Cumhurbaşkanı'na istifasını sunmuştur⁹⁶.

Tablo 3. 17 Kasım 1963 Yerel Seçim Sonuçları⁹⁷

Partiler	Belediye Meclisi (%)	İl Genel Meclisi (%)	Belediye Başkanlığı (%)	Kazanılan Belediye Başkanlığı
AP	49,93	45,48	45,97	500
CHP	38,20	36,22	35,69	337
YTP	4,50	6,51	3,63	55
CKMP	2,32	3,06	1,53	8
MP	2,83	3,09	2,47	6
TİP	0,75	0,40	0,61	-
Bağımsızlar	1,47	5,24	10,10	139

⁹⁴ Hikmet **Özdemir**, "Siyasal Tarih (1960-1980)", *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, s. 214; **Gevgili**, s. 227.

⁹⁵ *Milliyet Gazetesi*, 3 Aralık 1963. s.1.

⁹⁶ **Ahmad**, *Demokrasi..*, s. 274; **Toker**, *İsmet Paşayla..*, s. 135.

⁹⁷ Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, Ankara 1973, s.148; **Aydın ve Taşkın**, s. 121.

1.3.3. CHP-Bağımsızlar Koalisyon Hükümeti (25 Aralık 1963 – 20 Şubat 1965)

İnönü'nün, yeni hükümette yer almama kararı üzerine 10 Aralık'ta parti liderleriyle görüşme yapan Gürsel, hükümeti kurma görevini Ragıp Gümüşpala'ya vermiştir. YTP ile CKMP'nin koalisyona ılımlı bakmaması ve AP'nin koalisyon içerisinde yıpranmak istememesi üzerine hükümeti kuramayan Gümüşpala, görevi Gürsel'e iade etmiştir. Hükümet krizinin yaşanmaması için yetkiyi tekrar devralan İnönü⁹⁸, parti liderleriyle anlaşma sağlanamaması üzerine hükümetin bağımsızlarla kurulmasına karar verilmiştir. Hükümet krizinin devam ettiği sırada Kıbrıs olayları patlak vermiş ve 21 Aralık günü Türklere yönelik saldırılar başlamıştır. Böylesi zor dönemde vakit kaybetmek istemeyen İnönü, YTP'nin koalisyona destek vereceğini açıklaması üzerine Bağımsızlarla hükümeti kurmaya karar vermiştir. 25 Aralık'ta CHP-Bağımsızlar koalisyon hükümeti kurularak bakanlık görevleri⁹⁹ tayin edilmiş ve meclisten güvenoyunu alan yeni hükümet, çalışmalara başlamıştır¹⁰⁰.

Bu dönemde yaşanan en önemli gelişme dış politikadaki sorunlar olmuş ve Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mihail Hristodolu Muskos Makarius'un Kıbrıs anayasasını değiştirme teklifinin (30 Kasım 1963), Türk hükümeti tarafından kabul edilmemesi gerginliği artırmıştır. 21 Aralık'ta başlayan olaylarının gün geçtikçe tırmanmasıyla harekete geçen Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'a bildiri göndererek, NATO'ya başvurmuştur. Sorunun İngiltere tarafından BM güvenlik konseyine taşınması üzerine saldırının durdurularak, tarafların temkinli olması ve bölgede barış gücünün kurulması kabul edilmiştir. Ancak olayların devam etmesi üzerine Türkiye, Haziran 1964'te adaya asker çıkarma kararı almıştır. Türk hükümetinin müdahale kararını durdurmak için harekete geçen Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson'ın gönderdiği mektupta, müdahalenin NATO üyesi iki ülke ilişkilerine zarar vereceği ve olası Sovyet saldırısına karşı Türkiye'nin savunmada yalnız kalacağı ifade edilerek, Amerika'nın yapmış olduğu askeri yardımların Kıbrıs'ta kullanılamayacağı

⁹⁸ İnönü, s. 653-654.

⁹⁹ http://www.basbakanlik.gov.tr/forms/_global/_government/pg_Cabinets.aspx (14.05.2017).

¹⁰⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem I, C. 24, 04 Ocak 1964, s. 200-203.

belirtilmiştir. Johnson mektubu, Türk dış politikasında köklü değişikliklere neden olmuş ve Batı merkezli politikadan vazgeçilmesinin önünü açmıştır¹⁰¹.

Dış politikaya yönelen hükümet, hedeflenen ekonomik kalkınma planlarını askıya alırken, muhalif partilerin Kıbrıs politikasını yanlış bulması üzerine meclise vermiş olduğu gensoru önergesi ortamı gerginleştirmiştir.

12 Şubat'ta başlayan 1965 mali yılı bütçe kanun tasarısı müzakereleri sırasında muhalefetin bütçeye yönelik eleştiri sunması üzerine müzakerelerin ertesi gün devam etmesine karar verilmiştir. Bu dönemde vefat eden AP Genel Başkanı Gümüşpala'nın yerine genç siyasetçi Süleyman Demirel'in getirilmesi, partinin iktidara yönelik baskı politikasını artırmıştır. Nitekim bütçe görüşmelerinin ertelenmesi üzerine parti liderleriyle bir araya gelerek toplantı tertipleyen Süleyman Demirel, toplantı bitiminde ortak bildiri yayımlayarak hükümetin düşmesi halinde yeni bir hükümetin kurulması için gerekli olan şart ve hazırlıklar üzerinde durulduğunu belirtmiştir. Alınan bu kararlara göre AP-YTP-CKMP-MP'nin yer alacağı dörtlü koalisyon kurulacak ya da yeni hükümet konusunda anlaşma sağlanmazsa üç partinin desteğini alan AP, tek başına hükümeti tesis edeceği düşüncesi yaygınlaşmıştır¹⁰².

YTP'nin hükümetten desteğini çekmesi üzerine, 13 Şubat 1965'te görüşülmeye başlanılan bütçe tasarısına muhalefette yer alan parti liderleri kırmızı oy kullanmıştır. Bir önceki gün verdiği demeçte, "*bütçe oylaması sırasında kırmızı oy çok olursa hükümet tabiatıyla çözülecektir*"¹⁰³ diyen İnönü, aynı gün istifasını sunmuştur¹⁰⁴.

Azınlık hükümeti olarak iş başına gelen üçüncü koalisyon hükümeti, Kıbrıs olaylarının sertleşmeden ve çok daha fazla kayıp vermeden dengede yürütebilmiş, Siyasi Af Kanunu çıkartılarak Beş Yıllık Kalkınma Planının uygulanması için çalışmalar yürütmüştür. İnönü'nün istifasından sonra ülkeyi seçime götürecek yeni bir hükümetin kurulması ihtiyacı ortaya çıkmış ve yeni hükümetin kurulması görevi Suat Ürgüplü'ye verilmiştir.

¹⁰¹ Hüner **Tuncer**, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türk Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 41,42-46,47.

¹⁰² Meliha **Kallımcı**, *Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti*, Gece Kitaplığı, Ankara Aralık 2017, s. 35-36.

¹⁰³ *Akşam Gazetesi*, 12 Şubat 1965. s. 7.

¹⁰⁴ *Akşam Gazetesi*, 14 Şubat 1965. s. 1.

İKİNCİ BÖLÜM

SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ'NÜN HAYATI

2.1. Ailesi

Kökleri Karamanoğlu soyuna dayanan Suat Hayri Ürgüplü, Osmanlı Devleti'nde Şeyhülislamlık, Evkaf ve Adliye Nazırlığı yapmış Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi¹⁰⁵ ile Munise Hanım'ın ikinci çocuğu olarak 1903 yılında Şam'da dünyaya gelmiştir¹⁰⁶. İlmiye sınıfına mensup Ürgüplü ailesinden Mustafa Hayri Efendi, uzun yıllar medreselerde eğitim aldıktan sonra Hukuk Mektebine devam etmiş ve Müderris olarak göreve başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin çeşitli sancaklarında görev alan¹⁰⁷ Mustafa Hayri Efendi, Meşrutiyetin ilanından sonra Niğde mebusu olarak Meclis-i Mebusana girmiş ve 1913 yılında Evkaf Nezareti görevine getirilmiştir. Aynı yıl Şeyhülislamlık görevini de üstlenerek, Birinci Dünya Savaşını başlatan cihat fetvasını veren kişi olmuştur¹⁰⁸. Suat Hayri'nin küçük kardeşi Münip Hayri Ürgüplü, Cenevre Hukuk Fakültesini tamamladıktan sonra hukuk doktorasını da burada yapmıştır. Eğitiminin ardından ülkeye dönen Münip Hayri, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk doçentliği, Sümerbank hukuk müşavirliği, İstanbul elektrik tramvay ve tünel işletmelerinde hukuk müşavirliği ve avukatlık görevlerini icra etmiştir. Münip Hayri, babası ve ağabeyi gibi siyasetten uzak kalamayarak 1957 seçimlerine katılmış ve 11. dönemde DP Nevşehir milletvekilliği görevini üstlenmiştir. Üç yıl süren siyasi hayatına

¹⁰⁵ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri(1961-1964)*, C.1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s. 327.

¹⁰⁶ Hasan Hüseyin Dilaver, *Şeyhülislam ve Evkaf Nazırı Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi*, Dijital Basımevi, Ankara 2014, s. 9.

¹⁰⁷ Maraş, Trablusşam, Lazkiye, Suriye ve Selanik sancaklarında görev yapmıştır. Bkz. Mehmet İpşirli, "Hayri Efendi", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.17, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi, 1998, s.62.

¹⁰⁸ Mehmet İpşirli, "Hayri Efendi", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.17, İstanbul: İslam Araştırma Merkezi 1998, s.63.

27 Mayıs'ın ardından son vermiş ve vefatına değin mesleki çalışmalarına devam etmiştir¹⁰⁹. Suat Hayri'nin büyük ağabeyi Hakkı Ürgüplü erken yaşta vefat etmiştir¹¹⁰.

2.2. Eğitimi

Suat Hayri, ilk ve ortaokulu tamamladıktan sonra 1923'te Galatasaray Lisesini, 1929'da İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesini bitirmiştir¹¹¹. Türkiye Yunanistan 1924 Nüfus Mübadelesi mahkemelerinde görev alan Ürgüplü, 1926-1929 yılları arasında Muhtelit Hakem Mahkemelerinde kâtip olarak çalışmıştır. 1929-1932 yıllarında İstanbul Ticaret mahkemelerinde hâkimlik görevini yerine getirmiş ve 1932'den sonra Avukatlık mesleğini icra etmeye başlamıştır¹¹².

2.3. Siyasi Hayatı

2.3.1. Kayseri Milletvekilliği (1939-1943) ve Gümrük ve İnhisar Bakanlığı Dönemi (1943-1946)

Suat Hayri Ürgüplü, Mart 1939 seçimlerinde CHP Kayseri milletvekili seçilmiş ve 3 Nisan 1939 tarihli Meclis oturumunda yemin etmiştir¹¹³. 6. dönem milletvekilliği sürecinde mecliste fazla aktif olmadığı görülen Ürgüplü'nün, vergilerin artırılması ve bütçenin yeniden düzenlenmesi konularının müzakere edildiği meclis oturumlarında söz aldığı görülmüştür¹¹⁴. Örneğin, Mayıs 1941 tarihli meclis oturumunda Adliye vekâleti bütçe görüşmeleri sürerken, Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya'nın hazırlanan rapora yönelik eleştiri sunması üzerine söz alan Ürgüplü, konuya ilişkin açıklama yaparak eleştirisine itiraz etmiştir¹¹⁵. 29 Mayıs 1941 tarihli oturumda "Fevkalade vaziyet dolayısı ile bazı vergi ve resimlere zam icrasına dair kanuna ek" görüşmeleri

¹⁰⁹ Zühtü Arslan ve Selma Tarakçı, *Parlamento Tarihi TBMM-XI. Dönem (1957-1960)*, C. III, TBMM Basımevi, Ankara 2013, s.768.

¹¹⁰ Dilaver, s. 129.

¹¹¹ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, C.5, TBMM Basımevi, Ankara 2014, s.34.

¹¹² Çoker, s.327.

¹¹³ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 6, C. 1, 03 Nisan 1939, s.6.

¹¹⁴ Söz aldığı oturumlar; 06 Temmuz 1939, 27 Mayıs 1941, 29 Mayıs 1941, 30 Mayıs 1941, 26 Kasım 1941, 08 Aralık 1941, 15 Ağustos 1942.

¹¹⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 6, C. 1, 27 Mayıs 1941, s. 206-209.

devam ederken Ürgüplü koyun ve keçiden alınacak verginin %50 oranında artmasına itiraz etmiştir¹¹⁶.

Ağustos 1942’de, CHP İstanbul il başkanı ve İzmir milletvekili Reşat Mimaroglu, genel sekreterliğe göndermiş olduğu dilekçeyle sağlık sorunları ve yaşı sebebiyle parti başkanlığı görevinden müsaade istemiştir. Boşalan parti başkanlığı görevine ise Kayseri milletvekili Suat Hayri Ürgüplü’nün tayinine karar verilmiş ve Ürgüplü 1943 yılına değin bu görevini sürdürmüştür¹¹⁷.

Suat Hayri Ürgüplü, Şubat 1943 seçimlerinde Kayseri Milletvekili seçilerek 7. dönemde de meclise girmiş¹¹⁸ ve İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından 8 Mart 1943 tarihli meclis oturumunda yemin etmiştir¹¹⁹. II. Şükrü Saraçoğlu Hükümetinde Gümrük ve İnhisar Bakanlığı görevine getirilen Suat Hayri Ürgüplü, bakanlığın bütçe ve teşkilatının müzakere edildiği meclis oturumlarında söz aldığı görülmüştür¹²⁰. Örneğin, 5 Mayıs 1943 tarihli meclis oturumunda görüşülmeye başlanan İnhisarlar Umum Müdürlüğü bütçesi, milletvekillerinin müzakereleriyle devam etmiş ve Ürgüplü’nün yöneltilen sorulara yanıt vermesinin ardından görüşülen bütçe kabul edilmiştir¹²¹. Gümrük ve İnhisar Bakanlığı döneminde, Ürgüp başta olmak üzere Ankara, Tokat, Bilecek, Isparta ve Gaziantep’te örnek olarak açılan şaraphanelerden büyük verim alınmış ve on farklı şehirde şaraphane açılması için çalışmalar başlatılmıştır¹²².

Suat Hayri Ürgüplü, bakanlığı döneminde *Vatan* gazetesinde yer alan yolsuzluk iddiaları üzerine görevinden istifa etmiş (Şubat 1946) ve yerine Ticaret Bakanı Raif Karadeniz vekil olarak atanmıştır¹²³. Ürgüplü’nün istifasının ardından İnhisar Umum Müdürlüğünde üç ay süreyle denetleme yapılmış ve hazırlanan rapor Bakanlık tarafından Danıştay’a sunulmuştur. Ürgüplü, başlangıçta kahve konusunda, ilerleyen dönemlerde ise dinamit, Tekel Hastanesi, tutkal, Yunanistan’a satılacak kibrit, İyidere

¹¹⁶ Fatih **Sendil**, “Muşkara’dan Nevşehir’e”, *II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Nevşehir 2016, s.532.

¹¹⁷ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No: 385.1630.5.

¹¹⁸ *Akşam Gazetesi*, 01 Mart 1943, s.2.

¹¹⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 7, C. 2, 08 Mart 1943, s. 5.

¹²⁰ Söz aldığı oturumlar; 05 Mayıs 1943, 25 Haziran 1943, 10 Mayıs 1944, 19 Mart 1945, 28 Mayıs 1945, 30 Mayıs 1945, 28 Aralık 1945.

¹²¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 7, C.1, 05 Mayıs 1943, s. 17-23.

¹²² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 7, C.1, 10 Mayıs 1944, s.52.

¹²³ *Resmî Gazete*, 14 Şubat 1946, Sayı: 6232, Kanun No: 3727.

Kereste Fabrikasının Mubayaası ve Tomruk İşleri kapsamında işlenen suçlardan sorumlu tutulmuştur. Danıştay'da yürütülen incelemede bu konularda tüm yetki ve kararın Ürgüplü'ye ait olmasından ötürü sorumlu tutulmuş ve anayasanın 61-67. maddeleri gereği hakkında işlem başlatılması istenmiştir¹²⁴. Bu istek önce Başbakanlığa ardından TBMM Başkanlığına gönderilmiştir (19 Temmuz 1946). Olayın incelenmesi için TBMM genel kurulu tarafından beş kişilik inceleme komisyonu Ağustos 1946'da kurulmuş ve bu komisyon 14 Eylül 1946'da raporunu hazırlamıştır. Komisyon raporunda, Tekel Genel Müdürlüğü ile Kibrit ve Çakmak Tekeli geçici işletmesinde tespit edilen yolsuzluklar nedeniyle Ürgüplü ve ilgili 22 memur hakkında soruşturma yapılmasına oy birliği ile karar vermiştir¹²⁵.

Komisyon raporunun ardından Ürgüplü savunmasını¹²⁶ 2 Ekim 1946'da TBMM Başkanlığına göndermiştir. Savunmasından önce, “...Bugüne kadar kimse benden resmi izahat almadı. Aylarca şüphe altında susuyorum. İztirap içinde yaşıtlıyorum...”¹²⁷ sözleriyle soruşturmanın nihayete ermesini isteyen Ürgüplü, savunmasında hakkındaki iddialarını reddederek cezai ve mali sorumluluğu gerektiren bir suç bulunmadığını, böyle bir suç olsa dahi bakanlık sıfatıyla kendisine sirayeti olmayacağını belirtmiştir¹²⁸. Milletvekilleri arasında yapılan müzakerelerin ardından Anayasa ve Adalet komisyonundan oluşan karma bir komisyon kurularak Ürgüplü hakkında meclis soruşturması yapılması oy çokluğu ile kabul edilmiştir¹²⁹. Komisyon, Dinamit ve Tekel Hastanesi konularında soruşturma yapmaya gerek görmezken diğer konular hakkında son kez tahkikat yapılmasına karar vermiştir (7 Kasım 1947). Meclis'te Yüce Divan'ın kurulmasının ardından Ürgüplü'nün yargılanmasına 1 Mart 1948'de başlanmış ve 5 Ekim 1948'de beraat ederek soruşturma son bulmuştur¹³⁰.

¹²⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, C.2, 13 Kasım 1946, Sayfa s. 52, ss.1.

¹²⁵ Tekel İdaresinde yapılan soruşturma hakkında beş kişilik komisyon raporu; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, C. 2, 13 Kasım 1946 s.1-8.

¹²⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer No: 9.52.22.

¹²⁷ Fatih Şendil, “Muşkara’dan Nevşehir’e”, II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu, Nevşehir 2016, s.533-534.

¹²⁸ Gümrük ve Tekel eski Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün savunması (3/15), S. Sayısı: 52'ye ek. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, C. 2, 13 Kasım 1946, s. 1-17.

¹²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, C. 2, 15 Kasım 1946, ss.67.

¹³⁰ Mustafa Çufalı, Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 1946-1950, C.2, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, 2012, s. 151-153.

2.3.2. DP Milletvekilliği (1950-1952) ve Büyükelçilik Dönemi (1952-1960)

1946-1950 arası dönemde politika ile ilgilenmeyen Ürgüplü, serbest avukatlık görevini sürdürmüş ve 1950 seçimlerinde Demokrat Parti listesinden bağımsız Kayseri milletvekili seçilerek¹³¹ 22 Mayıs tarihli meclis oturumunda yemin etmiştir¹³². TBMM'nin 9. döneminde, dışişleri komisyon üyeliği görevini üstlenen Ürgüplü, Avrupa Konseyi İstişare Meclisi Türk grubu başkanlığına seçilmiş ve aynı zamanda meclis başkan vekilliği görevini sürdürmüştür¹³³. 1952 yılına değin mecliste kalan Ürgüplü, Bonn Büyükelçiliğine tayin edilmesinin ardından, Kasım 1952'de milletvekilliğinden istifasını meclise sunmuştur¹³⁴.

Ürgüplü'nün Bonn Büyükelçiliği döneminde Batı Almanya ile yakın temaslar kurulmaya başlanmış ve Nisan 1954'te başlayan müzakerelere başkanlık etme ve hükümet adına imza yetkisi Ürgüpü'ye verilmiştir¹³⁵. Ürgüplü, Ekim 1954'te Mercedes marka otomobil örneklerini Türkiye'ye göndererek hükümete bilgi vermiş, ancak Amerikan arabalarının %40 daha ucuz olması sebebiyle tercih edilmeyeceği bildirilmiştir¹³⁶.

15 Eylül 1955'te Bakanlar Kurulu kararıyla, Londra Büyükelçiliğine tayin edilen Ürgüplü, Strasburg'da yapılan Avrupa Konseyi Vekiller Komitesinin toplantısına, 14 Aralık 1956 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Dışişleri Bakanlığı vekilini temsilen ve heyet başkanı olarak katılmıştır¹³⁷.

¹³¹ Siyasi partilerin listelerinde bağımsız adaylara yer verme usulü, 1946 seçimlerinde de görülmüş ve sosyalist Mehmet Ali Aybar seçilmese de DP listesinden (Bursa 3. Sıra) bağımsız aday olmuştur. 1950 seçimlerinde, DP listesinden bağımsız aday seçilen Suat Hayri Ürgüplü haricinde, Halide Edip Adivar, Ali Fuat Cebesoy, Suphi Tanrıöver ve Nadir Nadi de aynı partiden bağımsız aday seçilmiştir. 15 Ekim 1961 seçimlerinde de devam eden uygulamada, Suat Hayri Ürgüplü AP listesinden bağımsız Senatör olarak Cumhuriyet Senatosu'na girmiştir. Bağımsız siyasiler, mazbatasını bir siyasi partiye bağlı olmaksızın bağımsız milletvekili olarak almıştır. Bkz. Tanıl Bora, 'Müstakil Grup'tan Sahici Bağımsızlara, Birgün Kitap, sayı 41. <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/196/mustakil-grup-tan-sahici-bagimsizlara#.WthuyS6nPDc> (16.04.2018).

¹³² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C.1, 22 Mayıs 1950, s. 4.

¹³³ Çoker, s. 328.

¹³⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C. 1, 10 Kasım 1952, s. 32.

¹³⁵ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon kodu: 30.18.12 Yer No: 135.39.7.

¹³⁶ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 1.8.10.

¹³⁷ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 144.90.12.

Ürgüplü, Londra Büyükelçiliğinin ardından 25 Mart 1957 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Washington Büyükelçiliğine atanmıştır¹³⁸. 18 Mart 1959'da CARE adlı Amerikan yardım cemiyeti, ihtiyaç sahibi yabancı ülkelere yapmış olduğu gıda, giyecek, küçük sanatlar, tedrisat levazımı ve imar malzemeleri gibi yardımların Türkiye'ye de yapılacağını bildirmiştir. Cemiyet üyelerinin Ankara'ya gelememesi üzerine, Amerika'da imzalanacak anlaşmayı Türkiye Kızılay Cemiyeti Başkanı ve Afyon milletvekili Rıza Çerçel'in yerine Washington Büyükelçisi Ürgüplü'nün imzalaması Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılmıştır¹³⁹. Haziran 1959'da Eximbank tarafından, iktisadi gelişmemizi teşvik ve muhtelif projelerimizi finanse etmek için verilmesi planlanan 17 milyon dolarlık kredi anlaşmasını imzalama yetkisi yine Bakanlar Kurulu tarafından Washington Büyükelçisi Ürgüplü'ye verilmiştir¹⁴⁰. Şubat 1960'ta Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumuna ait Garp Linyitleri ile Seyit Ömer Mıntıkası, Zonguldak Kömür Havzası, Orman Genel Müdürlüğü ve Etibank Genel Müdürlüğü'nün Ergani Bakır Tesislerinin kalkınma projelerinin finansmanına tahsis edilmek üzere Export-Import Bankasından 12 milyon 231 bin dolarlık kredi anlaşması imzalanması için Washington Büyükelçisi Ürgüplü'ye Bakanlar Kurulu tarafından yetki verilmiştir¹⁴¹. 6 Şubat 1960 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Madrid Büyükelçiliğine atanan Ürgüplü,¹⁴² aynı yıl 27 Mayıs 1960 askeri darbenin yapılması üzerine MBK tarafından Dışişleri Bakanlığı merkezine nakil edilmiştir¹⁴³. Ürgüplü, Dışişleri Bakanlığındaki görevinden Mart 1961'de emekliye ayrılmıştır¹⁴⁴.

2.3.3. Cumhuriyet Senato Yılları ve Başbakanlığı (1961-1972)

Ekim 1961 seçimlerine Adalet Partisi listesinden bağımsız aday olarak katılan Ürgüplü, Cumhuriyet Senatosu Kayseri üyeliğine seçilmiştir. Seçimlerin ardından Senato başkanlığı görevini üstlenen Ürgüplü, 1963 yılına değin yasama görevini sürdürmüştür. Senato üyeliği döneminde daha aktif olduğu görülen Ürgüplü'nün çeşitli konularında söz aldığı görülmüştür. Örneğin, müfrit Ermeni teşekkülleri, iki bin işçinin TBMM'den

¹³⁸ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 145.120.15.

¹³⁹ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 151.78.6.

¹⁴⁰ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 152.33.16.

¹⁴¹ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 154.77.5.

¹⁴² *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 154.77.8.

¹⁴³ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.11.1.0 Yer No: 283.18.16.

¹⁴⁴ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.12 Yer No: 159.11.11.

isteği üzerine beyanat, TBMM tutanaklarının basılması, uçak kazası, Mersin rafinesindeki grev, bütçe görüşmeleri gibi çeşitli konularda söz aldığı görülmüştür¹⁴⁵.

27 Mayıs sonrası sivil yönetime geçiş süreci Ekim 1961 seçimleriyle başlamış ve bu seçimlerde partilerin salt çoğunluğu yakalayamaması üzerine Türk siyasi tarihinde ilk kez koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır. 20 Kasım'da CHP ve AP tarafından kurulan birinci koalisyon hükümeti aynı yıl 25 Haziran'da son bularak, bundan sonra kurulacak koalisyon hükümetlerinin uzun ömürlü olmayacağını göstermiştir. Şubat 1965'te üçüncü koalisyon hükümetinin son bulması üzerine Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından yeni hükümeti kurma görevi bağımsız Senatör Suat Hayri Ürgüplü'ye verilmiştir. AP, YTP, CKMP ve Millet Partisi'nin (MP) yer aldığı dördüncü koalisyon hükümetinde başbakanlık görevini üstlenen Ürgüplü, 10 Ekim 1965 seçimlerine değin hükümeti başarılı şekilde yönetmiştir. Haziran 1966'da Senato üyeliği sona eren Ürgüplü, yeni seçimlerde AP listesinden aday olmak istememesi üzerine Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından, Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senato üyesi yapılmıştır. Mayıs 1972'de Nihat Erim hükümetinin istifa etmesi üzerine, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilmiş ancak Ürgüplü'nün kurmuş olduğu kabine onaylanmamıştır. Senato üyeliğinin Haziran 1972'de sona ermesi üzerine Senatodan ayrılan Ürgüplü, hayatının bundan sonraki döneminde politika ile ilgilenmemiştir. Dokuz yıl boyunca İstanbul'daki evinde dinlenen Ürgüplü, 26 Aralık 1981'de geçirdiği kalp rahatsızlığından ötürü vefat etmiştir.

Ürgüplü, 2 Haziran 1932'de Zeynep Nigar Hanımla evlenmiş ve bu evlilikten Hayri Suat (1939) adında bir çocuğu olmuştur. Oğlu Hayri Suat 1965'te Osmanlı Padişahı Sultan Vahdettin'in torunu Prenses Zehra Hanzade Sultan'ın kızı Prenses Sabiha Fazıla İbrahim Hanımsultan ile evlenmiş ve bu evlilikten, Ali Suat(1967) ve Mehmet Selim(1968) adlı iki torunu olmuştur¹⁴⁶.

¹⁴⁵ Fatih Şendil, "Muşkara'dan Nevşehir'e", *II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Nevşehir 2016, s.536.

¹⁴⁶ Fatih Şendil, "Muşkara'dan Nevşehir'e", *II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Nevşehir 2016, s.536.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUAT HAYRİ ÜRGÜPLÜ HÜKÜMETİ

Türk siyasi tarihinde 15 Ekim 1961 seçimleriyle başlayan koalisyon hükümetleri dönemi, 1965 genel seçimlerine değin devam etmiştir. Geçiş dönemi olarak adlandırılan bu süreçte dört ayrı koalisyon hükümeti kurulmuştur. İlk üç hükümet CHP Genel Başkanı İsmet İnönü liderliğinde kurulurken dördüncüsü bağımsız Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında kurulmuştur¹⁴⁷.

27 Mayıs'ın ardından DP ideolojisini benimseyen partilerin bir araya gelerek iktidarda yer almalarından büyük endişe duyan askeri kadro, kurulacak koalisyonlarda İsmet İnönü'yü destekleyici rol oynamıştır. Ancak İnönü başkanlığında kurulan koalisyon hükümetleri döneminde sivil yönetime yönelik düzenlenen askeri ayaklanma ve darbe girişimleri, siyasi istikrarın sağlanamadığını göstermiştir. Üçüncü İnönü koalisyonunun dağılması üzerine sağ merkezli dört parti anlaşma sağlamış ve yeni hükümetin ortakları belirlenmiştir. Bu süreçte askeri kadronun olası tepkisini çekmek istemeyen Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, yeni koalisyonun başkanlığına bağımsız Senatör Suat Hayri Ürgüplü'nün getirilmesini düşünmüştür. Tarafsız Başbakan liderliğinde YTP-AP-CKMP-MP'nin yer aldığı dördüncü koalisyon hükümeti, 20 Şubat 1965'te kurulmuştur. Diğer üç koalisyonlarda, sağ merkezli partilerin hükümette yer almasından ötürü duyulan endişe, Ürgüplü hükümetinin kurulmasıyla hafiflemiştir. YTP-CKMP ve MP genel başkanlarının görev almadığı yeni hükümette, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel Başbakan yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Bakanlar Kurulunun ardından dört partinin ortak zeminde hazırladığı hükümet programı, eski koalisyonlarla benzerlik göstermiş olsa da meclisten 4 Mart 1965'te güvenoyu almıştır¹⁴⁸.

¹⁴⁷ **Yalansız**, *Türkiye'de Koalisyon...*, s. 222.

¹⁴⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C. 37, 04 Mart 1965, s. 153-164; **Kalpakçıoğlu**, *İkinci Cumhuriyetin...*, s. 162.

3.1. Koalisyonda Yer Alan Partilere Genel Bakış

3.1.1. Adalet Partisi (AP)

27 Mayıs sonrası yönetimi devralan MBK tarafından siyasi partilerin faaliyetleri serbest bırakılmıştır. Fakat bu süreçte DP düşüncesinin diriltilmesini istemeyen askeri kadro, sivil yönetimin ordu kontrolünde kurulmasını amaç edinmiştir. Demokrat Parti ideolojisini benimseyen Adalet Partisi'nin kurulması ve ordunun tepkisini çekmeden teşkilatlanması zorlu geçiş döneminin ürünü olmuştur¹⁴⁹. Bu dönemde miting alanlarında “*Ege demokratlarından sizlere selam getirdim*” denilmesi üzerine soruşturma başlatılıyor olması, genel durumu özetleyen bir örnektir¹⁵⁰. Nitekim hızla teşkilatlanan siyasilerin, kuruluş dilekçesini vermesiyle Adalet Partisi 11 Şubat 1961’de resmen kurulmuş ve merkez sağda DP’nin devamı olarak kurulan ilk siyasi parti olmuştur¹⁵¹. Partinin kurucu liderliğini üstlenen eski Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala, eski DP’li Mehmet Yorgancıoğlu ve emekli Kurmay Albay Şinasi Osma’nın desteğiyle parti çalışmalarına yoğunlaşmıştır¹⁵². Partinin yurt gezisi sırasında DP idaresini yücelten ifadeler kullanan Yorgancıoğlu’na tutuklama kararı çıkarılması, Gümüşpala’yı zor durumda bırakmıştır. Partiyi kapatarak soruna çözüm bulacağına inanan Gümüşpala’nın, Cemal Gürsel’le yapmış olduğu görüşmelerin ardından Yorgancıoğlu’nun partiden ihraç edilmesiyle, sorun çözüme kavuşturulmuştur¹⁵³.

Ekim 1961 seçimlerine hazırlanan Adalet Partisi’nin, seçim kampanyasında eski DP’lerin affını dile getirmesi üzerine partinin DP’yle olan ilişkisini vurgulamak isteyen CHP’liler “*kuyruklar ve düşük*” ifadelerini kullanmıştır¹⁵⁴. Ancak CHP’lilerin sözlerine sessiz kalmayan Genel Başkan Gümüşpala; *kuyruk düşük yok vatandaş var*, sözleriyle tepkisini göstermiştir. CHP’nin oyların %36,7’sini aldığı seçimlerde AP, oyların %34,8’ini alarak büyük başarı göstermiştir. Seçim sonuçlarına göre tek partinin mecliste

¹⁴⁹ Tanel **Demirel**, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 27-28.

¹⁵⁰ Osman **Tarım**, “27 Mayıs’tan 12 Mart’a Adalet Partisi ve Türkiye”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 43.

¹⁵¹ Mehmet Orhan **Kaya**, “Türk Siyasal Hayatında Adalet Partisi (1961-1971)”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2004 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.42.

¹⁵² **Yalansız**, *Türkiye’de Koalisyon...*, s. 33.

¹⁵³ Özdemir **Kalpakaçoğlu**, *İkinci Cumhuriyetin 3 Başbakanı ve Olaylar*, C.1, Nüve Matbaası, s. 38-39,41.

¹⁵⁴ AP bünyesinde, çoğunlukla politikaya yeni girmiş daha önceden parti tecrübesi olmayan bürokrat, asker, öğretim üyesi, düşük kuyruk diye horlanan DP’liler ya da sempatanları bulunmaktadır. Bkz. Celal **Ertuğ**, *Çözumsuz Demokrasi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997, s. 66.

çoğunluğu sağlayamaması üzerine koalisyon görüşmeleri başlamış ve İnönü'yle anlaşma sağlayan Gümüşpala, parti tabanının karşı çıkmasına rağmen CHP-AP koalisyonuna katılmıştır. Ancak taban tabana zıt iki partinin yer aldığı hükümet, uzun ömürlü olmamış ve Yassı Ada mahkûmlarının affının gündeme getirilmesiyle yaşanan sorunlar İnönü'nün istifasıyla sonuçlanmıştır. 1961'de kurulan ve aynı yıl koalisyonda yer alan AP, yeni kurulacak hükümetlerde yer almayarak genel seçimlere güçlü gitmeyi planlamıştır¹⁵⁵.

AP Genel Başkanı Gümüşpala'nın 6 Haziran 1964'te vefat etmesiyle, parti liderliğine kimin getirileceği konusunda yaşanan tartışmalar Saadettin Bilgiç'in parti kongresine değin göreve vekâlet etmesiyle son bulmuştur. 27 Kasım 1964'te yapılan parti genel kongresinde aday gösterilen Süleyman Demirel, 1697 delegeden 1072 üyenin oylarını alarak Türk siyasi tarihinde delege oylarıyla seçilen ilk genel başkan olmuştur¹⁵⁶. Politikaya hızlı giriş yapan Demirel, üçüncü koalisyon hükümetine karşı muhalefetteki partilerle anlaşma sağlayarak, bütçe görüşmeleri sırasında hükümeti düşürme çalışmalarına başlamıştır. 13 Şubat 1965'te görüşülmeye başlanan 1965 yılı bütçe kanun tasarısına ret oyu veren muhalif grup, İnönü'nün istifa etmesine neden olmuştur¹⁵⁷. Ekim 1965 seçimlerine değin görevde kalacak olan Ürgüplü hükümetine katılan Demirel, partisinin yerel ve senato seçimlerinde göstermiş olduğu başarı üzerine ülkede siyasi istikrarın seçimlere kadar bozulmaması için koalisyonu destekleyerek, yeni hükümette Başbakan yardımcılığı görevini üstlenmiştir¹⁵⁸.

3.1.2. Yeni Türkiye Partisi (YTP)

1960 darbesi sonrasında siyasi faaliyetlerin serbest bırakıldığı dönemde, MBK başkanı Cemal Gürsel tarafından yeni bir partinin kurulmasının gerekliliği Ekrem Alican'a

¹⁵⁵ Erdoğan **Teziç**, *100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976, s. 300.

¹⁵⁶ Aydın ve Taşkın, s. 132.

¹⁵⁷ Teziç, s. 301.

¹⁵⁸ Süleyman Demirel liderliğinde daha aktif politika izleyen AP, Ürgüplü hükümetinin Ekim 1965 seçimleriyle son bulması üzerine tek başına iktidara gelmiştir. 27 Mayıs'ın ardından yaşanan sivil yönetime geçiş dönemi AP'nin iktidara gelmesiyle sona ermiştir. 1965 ve 1969 seçimlerinin galibi olan AP, 12 Mart 1971 muhtırasına değin tek başına iktidarda kalmıştır. Bu tarihten itibaren parti sisteminde görülen bölünmeler oy oranında düşüşe neden olurken Süleyman Demirel liderliğindeki AP, 12 Eylül 1980 darbesine değin koalisyon hükümetlerine dâhil olmuştur. Darbenin ardından diğer partiler gibi kapatılan AP, daha sonra feshedilerek siyasi hayatı sona ermiştir. Bkz. **Ahmad**, *Demokrasi..*, s. 280-281; Arsev **Bektaş**, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP ve AP (1961-1980)*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1993, s.31-38.

iletmiştir. Alican, 27 Mayıs öncesinde DP'ye mensup olmasına rağmen, Menderes hükümetiyle anlaşamaması üzerine partiden ayrılarak 1955'te Hürriyet Partisi'ni kurmuş¹⁵⁹ ve parti 1958'de CHP ile birleşmiştir. Alican'ın, DP'ye yönelik düşünceleri ve askeri darbenin ardından kurulan hükümette Maliye Bakanlığı görevini üstlenmesi, Gürsel'in destek vermesinde etkili olmuştur. Gürsel'in teklifine sıcak bakan Alican, Raif Aybar, İrfan Aksu, Aydın Yalçın ve Hikmet Yıldız'la birlikte Yeni Türkiye adını verdiklerini partinin hazırlıklarına başlamıştır. Yeni Türkiye Partisi, 1960 askeri darbesinin ardından kurulan AP'yle eş zamanlı teşkilatlanarak 13 Şubat 1961'de resmen kurulmuştur. DP'nin oy tabanını hedefleyen¹⁶⁰ yeni partinin Genel Başkanlığına Ekrem Alican getirilmiştir¹⁶¹.

YTP'nin %13,7 oranında oy aldığı 15 Ekim seçimlerinin ardından hükümeti kurma görevi İnönü'ye verilmiş ve bu süreçte hükümette yer almayacağını açıklayan Alican, Başbakanın tarafsız olması gerektiğini savunmuştur. Hükümet krizinin devam etmemesi için 20 Kasım'da kurulan CHP-AP koalisyonu, altı ayın sonunda yaşanan sorunlar nedeniyle dağılmış ve yeni hükümetin kurulması için çalışmalara hız verilmiştir. İkinci koalisyon hükümetinin YTP-CHP-CKMP tarafından kurulması için yapılan görüşmelerde, Alican ve İnönü'nün Başbakan yardımcılığı konusunda yaşadığı kısa süreli gerginlik, Gürsel'in araya girmesiyle giderilmiş ve yeni hükümet 24 Haziran 1962'de kurulmuştur. 17 Kasım 1963'te gerçekleşen yerel seçimlerde, beklenen oy oranını ulaşamayan koalisyon ortaklarından YTP ile CKMP, oyların düşmesinden CHP'yi sorumlu tutarak koalisyondan ayrılma kararı almıştır (Tablo: 3). Başbakan İnönü'nün siyasi istikrarın tesisi için yürüttüğü çalışmalar sonuçsuz kalmış ve Amerika seyahati sonrası istifasını Gürsel'e sunmuştur. Yeni kurulacak hükümette yer almak istemeyen YTP, CHP-Bağımsızlar koalisyonuna dışardan destek vererek hükümetin güvenoyu almasını sağlamıştır. Ancak AP'li Süleyman Demirel'in diğer partilerle anlaşarak bütçe görüşmeleri sırasında kırmızı oy kullanmaları üzerine uzun ömürlü olmayan koalisyon, İnönü'nün istifasıyla dağılmıştır. Tarafsız Başbakan liderliğinde

¹⁵⁹ **Ahmad**, *Modern..*, s. 164.

¹⁶⁰ **Aydın** ve **Taşkın**, s. 84.

¹⁶¹ *Milliyet Gazetesi*, 20 Şubat 1961. s. 1.

YTP-AP-CKMP-MP'nin yer aldığı sağ merkezli koalisyonu destekleyen parti liderleri, Ekim 1965 seçimlerine değin görevde kalacak hükümetin ortakları olmuştur¹⁶².

3.1.3. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)

Demokrat Parti'den ayrılan siyasilerin 20 Temmuz 1948'de kurmuş olduğu Millet Partisi'nin Genel Başkanlığına Yusuf Hikmet Bayur getirilirken Mareşal Fevzi Çakmak da fahri başkan seçilmiştir. Uzun ömürlü olmayan Millet Partisi'nin 1953 yılında kapatılması üzerine Osman Bölükbaşı ve arkadaşları tarafından Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)'ni kurma çalışmaları başlamıştır. Yeni partinin kurucu kadrosunda yer alan Ahmet Tahtakılıç, Fuat Arna ve Suphi Batur'un çalışmalarıyla 10 Şubat 1954'te CMP kurulmuştur¹⁶³. Bu süreçte DP iktidarına karşı muhalefetin güçlendirilmesi adına küçük partilerin birleştirilmeleri gündeme getirilmiştir. CMP de, 1952 yılında DP'den ayrılarak Türkiye Köylü Partisi'ni¹⁶⁴ kuran siyasilerle görüşmeler yapmış ve 15 Ekim 1958'de iki parti birleşme kararı almıştır. Parti Kasım 1959'da gerçekleşen büyük kongrede Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını alırken genel başkanlık koltuğuna oturan Osman Bölükbaşı, DP'ye karşı sıkı muhalefet örneği sergilemiştir¹⁶⁵.

CKMP, 27 Mayıs sonrası kurulan YTP ile AP gibi DP ideolojisini benimsemiş olsa da parti bünyesinde farklı düşüncelere sahip üyelerde yer almıştır¹⁶⁶. 15 Ekim 1961'de gerçekleştirilen genel seçimlerde oyların %13,4'ünü alan CKMP, 54 milletvekili çıkarmıştır. Kurulan CHP-AP koalisyonu, siyasi af tartışmaları nedeniyle 30 Mayıs 1962'de dağılmıştır. Bu süreçte CKMP içerisinde yaşanan sorunlar Osman Bölükbaşı ve arkadaşlarının 25 Mayıs'ta partiden ayrılmasına neden olmuş ve Bölükbaşı Millet

¹⁶² 1965 seçimlerinde oy oranında %10 düşüş görülen YTP, seçimlerde 19 milletvekili kazanmıştır. Ancak 1969 seçimlerinde de devam eden düşüş üzerine partiden ayrılan üyeler, AP ve Milli Nizam Partisine katılmıştır. Gün geçtikçe etkinliğini kaybeden parti, 1973 seçimleri öncesinde siyasi hayatına son vermiştir. Bkz. **Teziç**, s. 308-310.

¹⁶³ İrfan **Neziroğlu** ve Tuncer **Yılmaz**, *Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, C.2, s. 680.

¹⁶⁴ Türkiye Köylü Partisi, 1951 yılında DP'nin Adana il Kongresinde çıkan anlaşmazlık sonrasında aynı yıl 29 Mayıs'ta kurulmuştur. Partinin fahri genel başkanlığını Ethem Menemencioğlu, genel başkanlığını ise Remzi Oğuz Arık üstlenmiştir. Köylünün refah seviyesini yükseltmek ve tarımsal kalkınmaya öncelik vermek isteyen parti, Türk siyasi hayatında etkin faaliyet gösterememiştir. Parti katıldığı 1954-1957 seçimlerinin ardından 16 Ekim 1958'de Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşerek ortaya Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi çıkmıştır. Bkz. **Teziç**, s. 227.

¹⁶⁵ Sedat **Yılmaz**, "Osman Bölükbaşı ve Türk Siyasi Hayatındaki Yeri ve Önemi", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.29; **Aydın ve Taşkın**, s. 84.

¹⁶⁶ Tevfik **Çavdar**, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitapevi, Ankara 2000, s. 119.

Partisi'ni yeniden kurmuştur. Boşalan genel başkanlık koltuğuna geçen Hasan Dinçer liderliğindeki CKMP, İnönü başkanlığında kurulacak ve YTP'nin de yer alacağı ikinci koalisyona katılmıştır. Talat Aydemir'in darbe girişimi, Tedbirler Kanunu ve siyasi af tartışmalarının yaşandığı ikinci koalisyon hükümeti, 1963 yılı yerel seçimlerinin ardından dağılmıştır¹⁶⁷.

Şubat 1964'te gerçekleştirilen CKMP kongresinde eski MBK üyesi Alparslan Türkeş'in etkinliği hissedilmiş ve Türkeş'in desteklediği Ahmet Oğuz partinin genel başkanlığına getirilmiştir. Ahmet Oğuz, üçüncü koalisyon hükümetinin düşürülmesinin ardından AP, YTP ve MP'nin yer aldığı ve Başbakanlık görevini Ürgüplü'nün üstlendiği dördüncü koalisyon hükümetine katılmıştır. Bu dönemde Türkeş ve eski MBK üyeleri, Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal, Ahmet Er ve Dünder Taşer, CKMP'ye katılmıştır¹⁶⁸. Parti içi sorunların artması üzerine Genel Başkan Ahmet Oğuz 17 Haziran 1965'te görevinden istifa etmiştir. İstifanın ardından partide etkinliği artan Türkeş ve arkadaşları, kongreye dek parti programında değişikliğe giderek dokuz ışık umdesini benimsemiştir¹⁶⁹. 30 Temmuz 1965'te gerçekleştirilen CKMP olağanüstü büyük kongresinde Ahmet Tahtakılıç ve Alparslan Türkeş'in aday olduğu genel başkanlık seçimlerinde, Türkeş 173 oy farkla genel başkan seçilmiştir¹⁷⁰.

CKMP'den muhalif grupların ayrılmalarıyla çalışmalara başlayan Türkeş grubu, 1967 yılı kongresinde, partinin adı ve ambleminin değiştirilmesini gündeme getirmiş ancak kabul edilmemiştir. Yeni isim ve amblem arayışından vazgeçmeyen partililer, 1969 yılı kongresinde CKMP'nin adını Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), terazi olan parti amblemini ise üç hilal olarak değiştirmiştir¹⁷¹.

¹⁶⁷ İnönü, s. 651-652.

¹⁶⁸ *Milliyet Gazetesi*, 01 Nisan 1965. s. 3.

¹⁶⁹ *Tercüman Gazetesi*, 19 Haziran 1965. s. 1.

¹⁷⁰ Muhammet Çiçek, "Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Türk Siyasi Hayatındaki Yeri", İstanbul Üniversitesi AİİTE, İstanbul 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 118-119; *Cumhuriyet Gazetesi*, 02 Ağustos 1965. s. 1; Kongre sonrasında genel başkan adayları Ahmet Tahtakılıç, Milli Savunma Bakanı Hasan Dinçer, Köy İşleri Bakanı Seyfi Öztürk, eski genel başkan Ahmet Oğuz ve sekiz milletvekili partiden istifa etmiştir. CKMP'li bakanların görevlerinden istifalarının Ürgüplü hükümetine zarar vermemesi ve hükümet krizinin yaşanmaması için istifalar kabul edilerek boşalan makamlara yeni bakanlar atanmıştır. Bkz. *Milliyet Gazetesi*, 03 Ağustos 1965. s. 3.

¹⁷¹ *Milliyet Gazetesi*, 10 Şubat 1969, s. 1.

3.1.4. Millet Partisi (MP)

1947 yılında DP'den ayrılan Osman Bölükbaşı, 1948'de Mareşal Fevzi Çakmak ve yedi arkadaşıyla birlikte Millet Partisi'ni kurmuş ve partinin genel başkanlığı görevini Yusuf Hikmet Bayur üstlenmiştir. MP'nin dördüncü büyük kongresinde partinin Atatürk ve İnkılâplarına karşı olduğunu düşünen ve aralarında Genel Başkan Yusuf Hikmet Bayur'un da olduğu bir grup üye partiden istifa etmiştir. İstifaların ardından harekete geçen Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı partinin önde gelen üyelerine yönelik 4 Temmuz 1953'te soruşturma başlatarak, partinin kapatılmasına karar vermiştir¹⁷². Böylece Osman Bölükbaşı ve arkadaşları tarafından 10 Şubat 1954'te Cumhuriyetçi Millet Partisi kurulmuştur. Yeni partide aşırılıklardan sıyrılan siyasiler, Türkiye Köylü Partisi'yle birleşme kararı alarak güçlü muhalefet örneği sergilemiştir. Büyük kongrede Osman Bölükbaşı, genel başkan seçilirken parti Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını almıştır¹⁷³.

27 Mayıs'ın ardından YTP ile AP'nin kurulmasıyla 15 Ekim genel seçimlerine dört parti katılmış ve seçimler sonrasında CHP-AP koalisyonu kurulmuştur. Muhalefette kalan CKMP'nde yaşanan sorunlar Bölükbaşı'nın 29 Mart 1962'de partiden istifasıyla sonuçlanmış ve partinin genel başkanlık koltuğuna Ahmet Oğuz getirilmiştir. İstifa eden Bölükbaşı ise 13 Haziran 1962'de yeniden Millet Partisi'ni kurarak Temmuz 1965'te gerçekleşen büyük kongrede genel başkan seçilmiştir¹⁷⁴.

MP, Şubat 1965'te Bağımsız Ürgüplü Başkanlığında kurulan ve AP, YTP ve CKMP'inde yer aldığı dördüncü koalisyon hükümetine katılmıştır. Bölükbaşı'nın, 1972 yılına değin sürdürdüğü genel başkanlık görevinden ayrılması üzerine yerine eski Genelkurmay Başkanı Cemal Tural getirilmiştir. Ancak zamanla zayıflayan partinin, seçimlerde oy kaybetmesi üzerine 1977'de fesih edilmiştir¹⁷⁵.

¹⁷² Ahmet **Köksal**, “Türk Siyasi Hayatında Osman Bölükbaşı”, Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE, Trabzon 2004 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.33; **Teziç**, s. 276.

¹⁷³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Aralık 1958. s. 1.

¹⁷⁴ *Cumhuriyet Gazetesi*, 15 Haziran 1962. s. 1.

¹⁷⁵ Adnan Ferruh **Pancaroglu**, “Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu(1948-1977)”, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.77; **Teziç**, s. 319.

3.2. Koalisyon Görüşmeleri ve Hükümetin Kuruluşu

1961 seçimleriyle başlayan sivil yönetime geçiş dönemi, Türk siyasi tarihinde örneği olmayan koalisyon hükümetleri dönemini başlatmıştır. Uzun ömürlü olmayan hükümetlerin, tecrübeli siyasetçi İsmet İnönü başkanlığında kurulmasında, 27 Mayıs öncesi düşüncenin diriltilmesini istemeyen ordunun büyük etkisi olmuştur.

İsmet İnönü'nün, son kez başbakanlık görevini üstlendiği üçüncü koalisyon hükümeti, 1965 yılı bütçe görüşmelerinin ardından İnönü'nün istifasıyla son bulmuştur¹⁷⁶. Yeni hükümetin kurulması için çalışmalara başlayan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e göre CHP muhalefette kalmalıydı. Yeni hükümetin CHP dışındaki partilerin katılımıyla kurulmasını düşünen Gürsel, AP-YTP-CKMP-MP genel başkanlarıyla bir araya gelmiştir¹⁷⁷. Bu süreçte ortak hareket etmeye özen gösteren partililer, hükümet krizinin uzun sürmemesi için dörtlü koalisyon konusunda anlaşmaya varmıştır. Başbakanın tarafsız olmasını savunan Cemal Gürsel, partililere Başbakan adayı olarak Parlamento üyesi Fahri Özdilek, Ankara Üniversitesi Rektörü İhsan Doğramacı ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü Kemal Kurdaş isimlerini önermiştir¹⁷⁸. Ancak ortak isimde anlaşma sağlayamayan siyasiler, hükümetin AP'nin yeni Genel Başkanı Süleyman Demirel liderliğinde kurulmasını teklif etmiştir. Parlamentoda yer almayan Demirel'in, Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatoya girmesi düşünülmüş olsa da Süleyman Demirel, seçilmeden meclise girmeyeceğini açıklamıştır¹⁷⁹. Yeni hükümette AP'li bir başbakanın tepki göreceğini düşünen Gürsel, Demirel'in liderliğini desteklememiştir. Başbakanlıkla ilgili çalışmaların sonuçsuz kalması üzerine başlangıçtan bu yana düşündüğü ismi açıklayan Gürsel, 16 Şubat 1965'te Bağımsız Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü'yü, hükümeti kurmakla görevlendirmiştir¹⁸⁰. Başbakanın Ürgüplü olmasının ardından Gürsel'e, "Neden Ürgüplü'yü seçtiniz?" sorusu yöneltildiğinde

¹⁷⁶ *Akşam Gazetesi*, 14 Şubat 1965, s.1; *Milliyet Gazetesi*, 14 Şubat 1965. s. 1,7.

¹⁷⁷ Gül Tüba **Taşpınar Dağcı**, "Ekrem Alican'ın Siyasal Hayatı", İstanbul Üniversitesi AİİTE, İstanbul 2003 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.78; *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Şubat 1965, s. 1,7; *Akşam Gazetesi* 15 Şubat 1965. s.1,7.

¹⁷⁸ **Kalpakçıoğlu**, *İkinci..*, C. II, s. 163.

¹⁷⁹ Cüneyt **Arcayürek**, *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985, s. 346.

¹⁸⁰ *Milliyet Gazetesi*, 17 Şubat 1965. s.1; *Akşam Gazetesi* 17 Şubat 1965. s. 1.

Gürsel, “*Bunun cevabını tarihe bırakmak lazımdır. Bunun için birçok sebep var*” sözleriyle cevaplandırmıştır¹⁸¹.

Teklifi kabul eden Ürgüplü’nün kuracağı hükümet, Ekim 1965 genel seçimlerine değin ülkede istikrar ortamını sağlayarak seçimlerin dürüst yapılmasını amaç edinmiştir¹⁸². Seçim kabinesi olarak görev yapacak yeni hükümette yaşanan hükümet içi sorunların çözümünde tarafsız başbakanın rolü önemli görülmüştür¹⁸³.

Başbakan ve parti liderinin katıldığı 17 Şubat tarihli toplantıda, AP’ye 10, CKMP, YTP ve MP’ye de 4’er bakanlık kontenjanı verilmiştir¹⁸⁴.

3.2.1. Koalisyon Protokolü

Koalisyona katılan partilerden sadece AP’li Süleyman Demirel’in Başbakan yardımcılığı görevini üstlendiği yeni kabine, seçim hükümeti olarak göreve başlamıştır. 20 Şubat’ta, Cumhurbaşkanı Gürsel’e sunulan yeni kabinenin onaylanmasının ardından dört partinin ortak çalışmalarıyla koalisyon hükümetinin protokolü hazırlanmıştır¹⁸⁵. Protokol metninde genel olarak ülkede istikrar ortamının sağlanması ve seçimlerin tarafsız gerçekleştirilmesinin hedeflendiği görülmüştür¹⁸⁶.

Protokolde; Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs’ın meşru temeline dayanan anayasanın hâkim kılınarak, aşırı sol ve sağ cereyanlara karşı mücadele edileceği ve anayasada öngörülen Siyasi Partiler Kanununun kısa zamanda çıkartılacağı belirtilmiştir.

Kişi veya kurumlara imtiyaz tanınmadan tarafsız yönetimin kurulması için, kanunların emrinde ve milletin hizmetinde bulunan devlet memurlarının partizan idarenin uygulayıcısı olmamasına önem verilerek personel kanun tasarısının uygulamaya konulması öngörülmüştür. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal şartlar bakımından zirai ve sınai kalkınma hareketlerine hız verilmesi ve tarım sektöründe yer alan fazla nüfusun sınai sektörüne aktarılarak toprak reformunun kanunlaştırılacağı ifade edilmiştir.

¹⁸¹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 18 Şubat 1965. s.1,7.

¹⁸² *Ahmad, Modern..*, s.165.

¹⁸³ *Kalpakçıoğlu, İkinci..*, C.II, s. 165.

¹⁸⁴ *Milliyet Gazetesi*, 18 Şubat 1965. s. 1.

¹⁸⁵ *Milliyet Gazetesi*, 21 Şubat 1965. s. 1,7.

¹⁸⁶ Kaan **Gaytancıoğlu**, “Türk Siyasal Yaşamında IV. Koalisyon Hükümeti (20 Şubat1965-20 Kasım 1965)” , *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.1,Ocak 2013, s. 61.

Ekonomik alanda ise özel ve devlet teşebbüslerine eşit davranılarak karma ekonomi modelinin benimsenmesi ve istikrar için para-kredi politikasının düzenleneceği belirtilmiştir. Sosyal adalet ve güvenliğin sağlanması, işçi haklarının korunması için gerekli tedbirlerin alınacağı yeni dönemde, merkez iller ve mahalli idare teşkilatlarının verimli hale getirilmesi adına idari reform çalışmaları öngörülmüştür.

Milli dış politikamızda, Atatürk tarafından belirlenen temel prensiplerin devam ettirilerek güvenlik teşekkülleriyle olan ilişkilerimizin, şahsiyet ve hüviyet içinde olacağı ve TSK'nın her türlü siyasi çalışmalardan uzak tutularak, kahraman ordunun milli vazifesini huzur içinde gerçekleştirmesi amaçlanmıştır.

Hükümetin uyum içerisinde çalışması için Başbakan ve parti liderinden oluşan komitenin kurulması planlanırken, gençliğin şahsiyet sahibi milliyetçi ruh ile yetiştirileceğine yer verilmiştir¹⁸⁷.

Hükümet programını ana hatlarıyla özetleyen protokol metni, Atatürk ilkeleri, toprak reformu, aşırı cereyanlar, karma ekonomi, dış politika gibi konularda eski hükümet protokolleriyle benzerlik¹⁸⁸ göstermesine rağmen siyasilerin olumlu tepkisiyle karşılaşmıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır, protokolün CHP protokolüne benzerlik gösterdiğini belirterek hükümet çalışmalarının yakından izleneceğini ifade etmiştir. Protokolün ilanının ardından AP yayınladığı genelgeyle dört partinin yer aldığı yeni koalisyon hükümetinin, AP Hükümeti olmadığını açıklamıştır¹⁸⁹.

3.2.2. Bakanlar Kurulu

20 Şubat'ta Başbakan Ürgüplü'nün kontrolünde hazırlanan Bakanlar Kurulu, meclise sunulmuş ve Cumhurbaşkanı'nın onayına bırakılmıştır¹⁹⁰. Yeni kabine hazırlanırken bakanlık görevlerinin uyumlu siyasilere verilmesine dikkat eden Ürgüplü, hükümet çalışmalarının ahenk içinde yürütülmesini amaçlamıştır. Başbakan yardımcılığı konusundaysa Ekrem Alican ve Osman Bölükbaşı'nın çekimser kalması üzerine AP'li Süleyman Demirel, parlamento dışından Başbakan yardımcılığı görevini üstlenmiştir¹⁹¹.

¹⁸⁷ *Akşam Gazetesi*, 21 Şubat 1965. s.1,7; *Milliyet Gazetesi*, 22 Şubat 1965. s.1,7.

¹⁸⁸ **Kallıncı**, s.54.

¹⁸⁹ *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Şubat 1965. s.1.

¹⁹⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.36, 23 Şubat 1965, s. 319-320.

¹⁹¹ N. İlder **Ertuğrul**, *1923-2008 Cumhuriyet Tarihi El Kitabı*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2011, s. 108.

Genç siyasetçi Süleyman Demirel'in, Başbakan yardımcılığı konusunda istekli olmadığını sezen Ürgüplü, çoğunluğunu AP'li bakanların oluşturduğu kabinede hükümet çalışmalarının hızlı ve uyumlu yürütülerek, devlet yönetiminde tecrübe kazanmasını istediği Demirel'in görevi kabul etmesini sağlamıştır¹⁹².

Anayasa gereğince İçişleri, Adalet ve Ulaştırma Bakanlıklarının seçimlerden üç ay önce istifa etmesi gerektiğinden bu makamların bağımsızlara verilmesi gündeme getirilmiştir. Son dönemlerde önemli hale gelen Kıbrıs meselesi, Dışişleri Bakanlığının da önemini artırmıştır. Bakanlık için dış politika konusunda eğitilmiş, bu alanda yetişmiş ve tecrübe sahibi politikacıya görev verilmesi gerektiğini düşünen Ürgüplü, Moskova Büyükelçisi Hasan Esat Işık'ı Dışişleri Bakanlığı için uygun bularak bakanlık teklifini telgrafla bildirmiştir¹⁹³.

Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında oluşturulan Bakanlar Kurulu şu isimlerden oluşmuştur. Hükümet süresi kısa olmasına rağmen bakanlardan bazıları zamanla değişmiştir. (Tablo:4)

¹⁹² **Kalpakçıoğlu**, *İkinci..*, C.II, s. 174-175.

¹⁹³ Orhan **Tokatlı**, *Kaybolan Yıllar 1961-1973*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2000, s. 191.

Tablo 4. Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti Bakanlar Kurulu¹⁹⁴.

BAKANLIK	ADI SOYADI	PARTİSİ VE SEÇİM BÖLGESİ	GÖREVE BAŞLAMA TARİHİ	GÖREVDEN AYRILMA TARİHİ
Başbakan	Suat Hayri Ürgüplü	C. S. Üyesi Kayseri Bağımsız	20.02.1965	27.10.1965
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	Süleyman Demirel	TBMM Dışından	20.02.1965	27.10.1965
Devlet Bakanı	Hüseyin Ataman	MP Ankara	20.02.1965	27.10.1965
	Mehmet Altınsoy	CKMP Niğde	20.02.1965	27.10.1965
	Şekip İnal	YTP Hatay	20.02.1965	27.10.1965
Adalet Bakanı	İrfan Baran	CKMP Konya	20.02.1965	31.07.1965
	İhsan Köknel	Bağımsız	31.07.1965	27.10.1965
Milli Savunma Bakanı	Hasan Dinçer	CKMP Afyonkarahisar	20.02.1965	10.08.1965
	Mustafa Hazım Dağlı	C.S. Üyesi Çankırı	10.08.1965	27.10.1965
İçişleri Bakanı	İsmail Hakkı Akdoğan	MP Yozgat	20.02.1965	31.07.1965
	İzzet Gener	C. S. Üyesi Niğde Bağımsız	31.07.1965	27.10.1965
Dışişleri Bakanı	Hasan Esat Işık	TBMM Dışından	20.02.1965	27.10.1965
Maliye Bakanı	Mehmet İhsan Gürsan	AP İzmir	20.02.1965	27.10.1965
Milli Eğitim Bakanı	Nevzat Cihat Bilgehan	AP Balıkesir	20.02.1965	27.10.1965
Bayındırlık Bakanı	Orhan Alp	TBMM Dışından	20.02.1965	27.10.1965
Ticaret Bakanı	Mustafa Macit Zeren	C. S. Üyesi AP Amasya	20.02.1965	27.10.1965
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	Mehmet Faruk Sükan	AP Konya	20.02.1965	27.10.1965
Gümrük ve Tekel Bakanı	Ahmet Topaloğlu	AP Adana	20.02.1965	27.10.1965
Tarım Bakanı	Turhan Kapanlı	C. S. Üyesi YTP Sakarya	20.02.1965	27.10.1965
Ulaştırma Bakanı	Mithat San	YTP Gaziantep	20.02.1965	31.07.1965
	Kazım Yurdakul	C. S. Üyesi AP Sakarya	31.10.1965	27.10.1965
Çalışma Bakanı	İhsan Sabri Çağlayangil	C. S. Üyesi AP Bursa	20.02.1965	27.10.1965
Sanayi Bakanı	Ali Naili Erdem	AP İzmir	20.02.1965	27.10.1965
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı	Mehmet Turgut	AP Afyonkarahisar	20.02.1965	27.10.1965
Turizm ve Tanıtma Bakanı	Ömer Zekai Dorman	MP İstanbul	20.02.1965	28.08.1965
	İsmail Hakkı Akdoğan	Yozgat	28.08.1965	27.10.1965
İmar ve İskân Bakanı	Ali Recai İskenderoğlu	YTP Diyarbakır	20.02.1965	27.10.1965
Köyşleri Bakanı	Seyfi Öztürk	CKMP Eskişehir	20.02.1965	10.08.1965
	Mustafa Kepir	Yozgat	10.08.1965	27.10.1965

¹⁹⁴ <https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HB29.htm> (18.05.2017).

29. Hükümetin Bakanlar Kurulu listesini onaylayan Cumhurbaşkanı Gürsel, 20 Şubat'ta hükümetin kurulması ile ilgili şu bildiriye yayınlamıştır:

Aziz Türk milleti,

Parlamentomuzun teşekkül tarzı koalisyonu zaruri kılmaktadır. Halkımızın siyasi olgunlaşmasında çok geniş müsbet etkisi olan koalisyon, demokrasinin nazik ve oldukça zor işleyen bir sistemidir.

Bundan evvel Sayın İsmet İnönü'nün başkanlığında kurulmuş olan üç koalisyon hükümeti, hükümet içi ve dışı müşkül şartlara rağmen gerek rejimin yerleşmesinde, gerekse memleketin sosyal ve ekonomik inkişafında büyük merhaleler kat etmiştir. Başta Türkiye'de hakiki demokrasinin yerleşmesini ulvi bir görev edinmiş olan Sayın İsmet İnönü olduğu halde, her üç kabineye bu yönde hizmetlerinden dolayı memleket müteşekkirdir.

Son hükümet buhranında da bir takım tefsir, dedikodu ve milli menfaatlere aykırı, inanılmayacak rivayetler yayılmıştır. Bunların hakikatle hiçbir ilgisi yoktur.

Yeni anayasamız bütün prensip ve müesseseleriyle yerleşmiştir. Türkiye'de demokratik yolda mutlaka ilerleyecek ve insanlık camiasında müstahak olduğu yeri daima muhafıza edecektir. Yeni hükümete başarılar dilerim¹⁹⁵.

3.2.3. Hükümet Programı

Hükümet protokolü ışığında 26 Şubat 1965'te hazırlanan hükümet programı Başbakan Ürgüplü tarafından Millet Meclisi'nde ve Cumhuriyet Senatosu'nda okunmuştur¹⁹⁶. Bağımsız bir Başbakan başkanlığında dört partinin katılımıyla kurulan koalisyonun hazırlamış olduğu hükümet programının, İnönü hükümetinin programına olan benzerliği sık sık eleştiri konusu olmuştur. İnönü hükümeti döneminde Kıbrıs politikası, toprak reformu ve Sovyet ilişkilerini eleştiren partililerin, iktidarları döneminde aynı esas ve politikaları benimsemiş olmaları, programın eleştirilmesinin nedenini oluşturmuştur. 27 Mayıs sonrası belirginleşen ve 1961 Anayasasının da temelini oluşturan sosyal demokrasi ilkesi, darbe sonrası kurulan hükümetlerin program ve politikalarını etkilemiştir. Bu

¹⁹⁵ Kalpakçıoğlu, İkinci., C. II, s. 172.

¹⁹⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, C.36, 26 Şubat 1965, s. 495-504; Suat Hayri Ürgüplü Hükümetinin programı ve Bakanlar Kurulu listesi. Bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Dosya: 7, Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 54.329..6 .

nedenle hükümet programlarının birbiriyle olan benzerliği, siyasilerin aynı çizgi üzerinde ilerlemeleri, hükümet çalışmalarında istikrarı sağlamıştır¹⁹⁷.

Hükümet programı öncesinde geçmiş koalisyon hükümetlerine değinen Ürgüplü, bu dönemde Anayasanın hukuki teminat olarak getirdiği müesseselerin kurulması, Anayasaya aykırı kanunların ayıklanması ve sosyal meselelerin çözüme kavuşturulması gibi birçok başarılı çalışmaların yürütüldüğünü belirterek kalkınma hızı, tarafsız idarenin uygulanması ve yüksek refah seviyesinin sağlanması gibi çalışmaların tamamlanamadığının da altını çizmiştir.

Ürgüplü, ortak fikir etrafında kurulan ve parlamentoda oy çoğunluğunu sağlayan hükümetlerin demokraside ihtiyaç duyulan istikrarı sağlayacağını belirterek, yeni hükümetin tarafsız seçim için hazırlık yapacağını ve mevcut imkânlar değerlendirilerek kalkınma hızının yükseltileceğini ifade etmiştir.

Hükümet programında, Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs'ın meşru temeline dayanan anayasanın uygulanması, toplumun güvenliği için idari mekanizmanın tarafsızlığı, memurların partizan idarenin uygulayıcısı olmayacağı, aşırı sol ve sağ cereyanlara karşı mücadele edileceği ve Siyasi Partiler Kanununun bir an önce çıkarılacağı belirtilmiştir. Ekonomide ise, özel ve devlet teşebbüslerine eşit yaklaşılarak karma ekonomi düzeninin benimsenmesi, milli menfaatlerimizle çelişmemek kaydıyla yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi ve hazırlıklarına başlanmış olunan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının tamamlanması hedeflenmiştir. Toprak Reformu Kanununun geciktirilmeden uygulamaya konulması ve topraksız köylüyü toprağa kavuşturulması programda yer almıştır. Ayrıca, 10 yıl sonra tamamlanacak Keban Barajının yapımına başlanarak, Doğu ve Güney Doğu ilerinin kalkınması amaçlanmıştır.

Dış politikada, memleketin kalkınması için milli gücümüzü kısıtlamadan dünya barışının temel alınacağı ve NATO ittifakının devam ettirilerek, Türk-Sovyet münasebetlerinin iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Ülkenin milli davası olan Kıbrıs meselesinin barışçıl yollarla çözüme kavuşturulmasına ve bunun için müzakerelere açık olduğu ifade edilmiştir¹⁹⁸.

¹⁹⁷ **Kalpakçıoğlu, İkinci..**, C. II, s. 177-178.

¹⁹⁸ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)* Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 54.329.6.

Programın, 1961 sonrası kurulan ikili ve üçlü CHP koalisyonlarına olan benzerliğine rağmen 4 Mart 1965 tarihinde yapılan oylamada 200 red, 1 çekimser oya karşı 231 kabul oyla meclisten güvenoyu almıştır¹⁹⁹.

3.2.4. Hükümet Programına Yönelik Eleştiriler

26 Şubat'ta Ürgüplü tarafından okunan hükümet programının görüşmeleri, 1 Mart tarihli meclis oturumuna bırakılmıştır. Görüşmeler öncesinde söz alan MP'li İsmet Kapısız, daha önceki hükümet programlarının devlet radyolarında yayınlanmasına rağmen şu an ki programın naklen yayınlanmadığını belirtmesi üzerine TRT tartışmalarının fitilini ateşlemiştir. Başbakan Ürgüplü'nün radyonun bağımsız kuruluş olduğuna dair açıklamalarına rağmen tatmin olmayan MP'li Osman Bölükbaşı, radyonun taraflı olduğunu dile getirmeye devam etmiştir²⁰⁰. Nitekim TRT konusunda yaşanan tartışmalar, Bölükbaşı'nın TRT'nin tarafsız olmadığına dair yayınladığı bildiriyle devam etmiştir²⁰¹.

1 Mart'ta başlayan görüşmelerde koalisyon ortakları programa desteklerini sunarken, sert eleştirilerden kaçınan CHP'liler iyi temennilerde bulunmuştur. MP adına söz alan Osman Bölükbaşı, programın istenilen mükemmeliyette olmadığını belirterek, aşırı cereyanlara karşı alınacak sosyal adalet ve güvenlik tedbirlerinin yeterince açık ifade edilmediğini söylemiştir. Tekrar TRT konusuna değinen Bölükbaşı, anayasa kararıyla çıkarılan TRT kanununda yöneticilerin tarafsızlığı hükmünün yer almadığını belirterek bu aksaklıkların giderilmesini önermiştir. Ardından CHP adına kürsüye gelen İsmet İnönü, ana hatlarıyla değerlendirildiği programdan övücü sözlerle bahsederek hükümete; Karma Komisyonun yürürlüğe konulması, yerli petrolün üretim ve tasfiyesinin hızlandırılarak petrol fiyatlarının indirilmesi yönünde temennilerde bulunmuştur. Hükümet politikalarında istikrarın sağlanması için evvelki çalışmaların devam ettirilmesini savunan İnönü, Keban Barajı projesini destekleyerek genel seçimlere değin önemli adımların atılmasını ve birbirini takip eden hükümetlerin çalışmalarıyla projenin tamamlanacağını belirtmiştir. TRT konusuna da değinen İnönü, kurumun başında eski İçişleri Bakanı Orhan Öztırak'ın kardeşinin bulunmasından ötürü partizanlıkla suçlama yapıldığını ancak kardeşinin mesleğinden ötürü töhmet altında bırakılmasının doğru

¹⁹⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.37, 04 Mart 1965, s. 161.

²⁰⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.36, 26.02.1965s. 504-505.

²⁰¹ *Akşam Gazetesi*, 28 Şubat 1965. s.7.

olmadığını açıklamıştır. İnönü'nün ardından CKMP adına kürsüye gelen Cevat Odyakmaz, hükümet programının kabul edilerek destek verdiklerini açıklamıştır. AP adına söz alan Talat Asal ise, ikili ve üçlü koalisyonlarda yer alan şu an ki hükümet ortaklarının, gerçekleştirmek istedikleri çalışmaları siyasetin her döneminde üstlendiklerini ifade ederek programın özgün olmadığı ve daha evvelki programlara benzerliği yönündeki iddialara açıklık getirmiştir. Konuşmasının devamında yapıcı tavır sergileyen Asal, programı desteklediklerini söyleyerek kürsüyü YTP adına Raif Aybar'a bırakmıştır. Hükümetin üstlendiği sorumluluklar ve ifade ettiği vaatlerin altını çizen Aybar, hükümetin salt seçim hükümetinden ibaret olmadığını açıklamıştır.

TRT konusunda İnönü'nün söylemleri sonrası tekrar kürsüye gelen Bölükbaşı, TRT kanununun uygulamasından doğan eksikliklerin giderilmesi taleplerini yinelemiştir. Bölükbaşı'nın ithamlarına sessiz kalamayan CHP'li Kemal Satır, sözlerine fazla ehemmiyet vermemelerine rağmen konuşmanın radyoda yayınlanarak Türkiye'nin dört bir yanında dinlenecek olmasından ötürü iddiaları cevapsız bırakmak istemediğini açıklamıştır. Satır, kürsüye gelen parti temsilcilerinin programı bir tarafa bırakarak miting havasında partisini övücü konuşmalar yaptığını ve siyasetin dördüncü koalisyonun kuruluşuna fazla anlam yüklediklerini belirterek olağan siyasi akış içerisinde hükümetlerin kurulup dağılabileceğini ifade etmiştir. Bu konuşmalar üzerine üçüncü kez kürsüye gelen Bölükbaşı, 22 Şubat ayaklanmasında İsmet İnönü'nün rolünün büyütüldüğü ve onun sayesinde yaşıyoruz ifadelerinin kullanıldığını belirterek ayaklanma günü salt İnönü değil demokrasi yanlısı çoğu siyasetin isyancılara karşı hareket ettiğini söylemiştir²⁰².

Hükümet programının görüşüldüğü ilk gün grup sözcüleri konuşmalarını tamamlayarak meclis oturumuna son verilmiştir. 2 Mart tarihli meclis oturumunda devam eden görüşmelerde milletvekillerinin konuşmaları yer almıştır.²⁰³ İkinci gün YTP adına konuşan Ekrem Alican'ın, program dışı konulara değinerek CHP'yi ve geçmiş çalışmalarını eleştirmesi üzerine Turhan Feyzioğlu söz alarak kürsüye gelmiştir. Burada hükümet programının bir tarafa bırakılarak çünkü iktidarla uğraşıldığını belirten Feyzioğlu, bütçe açığının nasıl kapatılacağı, TRT kanununda yapılacak değişikliğin neler olduğu, vergi indirimi ve servet beyannameleri konularına değinerek bu soruları

²⁰² *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C:37, 01 Mart 1965, s. 3-43.

²⁰³ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C:37, 02 Mart 1965, s. 48-105.

Ürgüplü hükümetinin yanıtlamasını istemiştir. Feyzioğlu'nun ardından kürsüye gelen Bölükbaşı, programın istenilen mükemmeliyette olmadığını tekrar belirterek henüz devlet mekanizmasının işleyiş tarzına bile fırsat bulamamış bir hükümetin, Feyzioğlu'nun sorularını yanıtlamayacağını belirtmiştir. Ardından TRT'nin taraflı yayın yaptığı konusuna değinen Bölükbaşı, dünkü meclis görüşmelerini banda alan radyonun, konuşmasının büyük kısmını yayınlamadığını ve bunun teknik arıza değil teknik suikast olduğunu ifade etmiştir.

Görüşmelerin sonunda kürsüye gelen Başbakan Ürgüplü, dış politikada Sovyetlerle yakın politika izleneceğini belirterek, daha önceki hükümet politikalarının devam ettirilmesiyle istikrarın sağlanacağını ifade etmiştir. Feyzioğlu'nun duyduğu tereddüt ve endişelerin en kısa zamanda giderileceğine belirten Ürgüplü, TRT konusuna da değinerek programın banda alınarak konuşmanın akşam saatlerinde yayınlanacağı bilgisini aldığını açıklamıştır²⁰⁴.

Millet Meclisi'nin ardından aynı gün Cumhuriyet Senatosu'nda da okunan hükümet programının²⁰⁵ Senato görüşmeleri, 3 Mart'ta başlamıştır. CHP adına kürsüye gelen Mehmet Hazer, partisinin Millet Meclisi'nde yapmış olduğu görüş ve tenkitlere katıldığını belirterek konuşmasına başlamıştır. Programda, “karma hükümete katılan partilerin görüş birliği içinde tespit ettikleri protokole dayanılarak hükümetin kurulmasında mutabık kalınmıştır” ifadesinin kullanılmış olmasına rağmen MP'li Bölükbaşı'nın, programın istenilen mükemmeliyette olmadığını yönelik beyanlarının, çeliştiğini sözlerine eklemiştir. Programda mali ve iktisadi konularda açık ifadelerin kullanılmadığını belirterek vaat edilenlerin yedi aylık bir dönemde gerçekleşmesinin hayali olduğunu ifade etmiştir. Aynı konuya değinen Senatör Hıfzı Oğuz Bekata da, felsefi ve ekonomik temelden mahrum olan hükümet programında uzun zaman isteyen meselelere yer verilmesinin doğru olmadığını ve bu sebeple toprak reformunun geleceğinden endişe duyduğunu söylemiştir. Başbakan Ürgüplü bu konuya cevaben, programda ana hatlarıyla belirtilen vaatlerin teker teker ele alınıp konuşulmasının parlamenter usullerin dışına çıkılması anlamına geldiği ve vaatlerin yedi ay içerisinde tamamlanmaması halinde faydalı hizmetlerin sonraki hükümetlere teslim edilebileceğini ifade etmiştir.

²⁰⁴ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.37, 02 Mart 1965, s. 48-105.

²⁰⁵ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.25, 26 Şubat 1965, s. 358-367.

Kontenjan grubu adına söz alan Osman Köksal, toprak reformu, aşırı akımlara karşı mücadele, planlı kalkınma ve Siyasi Partiler Kanunu başta olmak üzere program içeriğini destekleyici yönde görüşlerini bildirmiştir. MBK adına konuşan Fahri Özdilek, sözlerine siyasi ve ekonomik alanda önemli rolü olan bütçenin, CHP-Bağımsızlar koalisyonun düşürülmesi için kullanılmasının doğru olmadığını ifade ederek başlamıştır. Program hakkında yöneltilen sorulara Başbakanın yanıtlarını yeterli bulmayan Özdilek, toprak reformu, Maden Kanunu, petrol fiyatları gibi konularda yapılan açıklamaların açık ve tatminkâr olmasını önererek kürsüden ayrılmıştır. CKMP Senato Topluluğu adına söz alan Enver Kök, programın daha öncekilere benzerliği konusuna değinerek, anayasanın plansız çalışmaya karşı hükümeti yönlendirmesinden kaynaklı benzerliğin olağan olduğunu ifade ederek programı desteklemiştir. Bu konuda AP grubu adına konuşan Saim Sarıgöllü de, programın yeni hükümler getirerek büyük hizmetler vaat eden seçim programı değil, hizmet programı olduğunu belirtmiştir. Beş gün içerisinde kurulan hükümetin, birkaç gün içerisinde programı hazırlanmasının zorluğundan bahseden Senatör Ahmet Nusret Tuna da bu kadar kısıtlı imkâna rağmen programın mükemmel olduğunu söylemiştir. Görüşmelerin sonunda söz alan Ürgüplü programın benzerliği iddialarının anlaşılması zor ve belirsiz olduğunu söyleyerek bizden evvelki hükümet programlarında iyi bir şey bulduğumuzda programa koymaktan ve uygulamaktan gurur duyduklarını ifade etmiştir. Karma hükümete katılmayan (YTP-CKMP-MP) parti liderlerine değinen Senatör Zihni Betil, liderlerin koalisyon hükümetine karşı endişe içinde olduklarını ve bu süreçte yıpranmamak adına koalisyona dâhil olmadıklarını ifade etmesi üzerine bu konuya değinen Ürgüplü, parti liderlerine önemli görevler teklif edilmesine rağmen liderlerin seçimlere değin partilerinin başında olmak istediklerini açıklamıştır. Son olarak liderlerin ilk günden gösterdikleri samimi anlayışı devam ettirdikleri takdirde istikrar hükümetinin olacağını belirten Ürgüplü, iddialar üzerine hükümetin dışardan gelen tesirle kurulmadığı gibi dışarıdan gelen müdahalenin de kabul edilmeyeceğini sözlerine eklemiştir²⁰⁶.

Görüşmelerin tamamlanmasının ardından 4 Mart 1965'te yapılan oylamada, 231 kabul 200 ret ve 1 çekimser oy alan Ürgüplü Hükümeti meclisten güvenoyu almıştır²⁰⁷.

²⁰⁶ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.25, 03 Mart 1965, s. 376-415.

²⁰⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.37, 04 Mart 1965, s. 153-164.
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o29.htm> (18.05.2017)

3.3. Suat Hayri Ürgüplü'nün Yurt Gezisi

17 Nisan tarihli demecinde seçimlerin dürüst ve gölge düşürülmeden gerçekleştirilmesi için bizzat meşgul olacağını belirten Ürgüplü, ülkede güven ve huzur ortamını sağlamak adına yurt gezisi düzenleyeceğini açıklamıştır. Gezinin tarafsız Başbakan liderliğinde olması, ziyaretleri parti çatısı altında, seçim vaatlerinin sunulduğu ve oy kaygısıyla yapılan görüşmelerden öteye taşımıştır²⁰⁸.

Sovyet Rusya ziyareti öncesinde yurt gezisini planlayan Ürgüplü, ziyaretlerine Afyon'dan başlamış ve ziyaret ettiği şehirlerin valilerinden bilgiler almıştır. Her gittiği şehirde halka birlik ve beraberlik çağrısında bulunan Ürgüplü, seçimlerin dürüst ve güven içerisinde olacağını belirterek halkın bilinçli oy kullanmasını tavsiye etmiştir²⁰⁹.

Yurt gezisi boyunca halkın taleplerini samimiyetle dinleyen Başbakan, halkın hükümet çalışmaları ve genel durum hakkında düşünce ve şikâyetleriyle yakından ilgilenmiştir. Başbakanı karşılarında gören vatandaşlar, sosyal sigorta kanununu şikâyet ederek maaşlarının yarıya yakınına sigortaya verdiklerini bu nedenle sigortanın zorunlu olmasını talep etmişlerdir. 14 sendika yöneticisinin katıldığı toplantıda, Türk-iş 4.bölge temsilcisi Halil Yener, Sosyal Sigortalar Kurumunun Sağlık Bakanlığına devredilerek devlet çatısı altına girmesinin istenmediğini söylemiştir²¹⁰. Afyon'un Sandıklı'ya bağlı Doğansu köyünde milletvekillerinin seçim zamanı göründüklerinden şikâyetçi olan köylülere cevap veren Başbakan, vekillerin çalışmakla meşgul olduklarını belirterek bundan sonra ziyaret etmeleri konusunda görüşeceğini belirtmiştir. Ziyaretine Burdur'da devam eden Başbakan, vatandaşın huzurunda yapılan çalışmalar üzerine Valilerle görüşmeler yaparak memurlara sorular yöneltmiştir. Köylerdeki yol ve su durumu hakkında Bayındırlık Müdüründen bilgi alan Başbakan, 205 köyden sadece 70'inin susuz olduğunu ve sekiz köy yolunun patika olup diğerlerinin de yapıldığını öğrenmesi üzerine memleket kalkınmasının planlı ve vatandaşın çalışmalarıyla gerçekleşeceğini söylemiştir²¹¹.

²⁰⁸ *Milliyet Gazetesi*, 14 Nisan 1965. s. 1.

²⁰⁹ *Hürriyet Gazetesi*, 27 Mayıs 1965. s. 7.

²¹⁰ **Kalpakçıoğlu**, *İkinci..*, C.II, s. 197.

²¹¹ *Hürriyet Gazetesi*, 04 Haziran 1965. s. 1,7.

Seçim Kanununun değiştirilmesine yönelik yöneltilen sorulara cevap veren Ürgüplü, çoğunluk sisteminin uygulandığı seçimlerde küçük partilerin temsil edilme hakkının olmayacağını belirterek sistemin değiştirilmeyeceğini ifade etmiştir. Adana’da toprak reformu konusuna da değinen Ürgüplü, “*topraklandırılan köylünün ülkeye huzur getireceğini inanıyoruz*” demiştir. Petrol konusunun görüşülmesi için Bakanlar Kuruluna teklifte bulunacağını söyleyen Ürgüplü, bu konuda devletleştirmenin erken olduğunu belirtmiş ve kanunun değiştirilerek milli menfaatin sağlanacağını söylemiştir²¹².

10 Haziran’da yurt gezisini Kayseri’de sonlandırarak Ankara’ya dönen Ürgüplü, koalisyon partileri ve Millet Meclisi’nin itimadı olduğu sürece seçimlere kadar istifa etmeyeceğini söyleyerek hükümet çalışmalarına yönelmiştir²¹³.

3.4. Koalisyon Hükümetinin Çalışmaları

Sağ düşünceye yakın dört partinin ittifakıyla kurulan hükümetin düzenlediği ilk Bakanlar Kurulu toplantısı 20 Şubat’ta yapılmış ve ilk olarak tütün piyasasının açılması, Çaycuma’da temeli atılacak Graft selülozu, Grant kâğıdı ve kimyevi selüloz tesisleri konuları görüşülmüştür²¹⁴. Beraberinde ele alınan diğer çalışmalardan biri İcra İflas Kanunu’nun yeniden düzenlenmesi olmuştur. Zaman içerisinde beliren aksaklıkları gidermek ve dönemin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmek maksadıyla ele alınan İcra İflas Kanunu çerçevesinde yürütülen çalışmalar, 6 Mart’ta *Resmî Gazete*’de yayımlanmasıyla çözüme kavuşturulmuş ve kanun üç ay sonra yürürlüğe girmiştir²¹⁵.

Temmuz 1965’te Senatoda kabul edilen Ceza İnfaz Kanunu, af kanunu şeklinde uygulanarak cezaevlerinde bulunan 27 bin mahkûmun dokuz bini yararlanmıştır. Yeni kanunla; ölüm cezalarının gizli infaz edilmesi, cezası üç ayı geçmeyen suçluların geceleri cezaevinde yatarak gündüzleri normal işleriyle meşgul olmaları ve cezası altı aydan az olan mahkûmların ise para ödemeleri karşılığında af edilmesi kabul edilmiştir²¹⁶. Özel Öğretim Kurumları Kanununu 8 Haziran’da kabul eden hükümet,²¹⁷

²¹² Kalpakçıoğlu, *İkinci..*, C.II, s. 191-197.

²¹³ *Hürriyet Gazetesi*, 11 Haziran 1965. s. 1,7.

²¹⁴ Kallıncı, s. 58.

²¹⁵ *Hürriyet Gazetesi*, 07 Mart 1965. s. 1,7; *Resmî Gazete*, 06 Mart 1965, Sayı: 11946, Kanun No: 538.

²¹⁶ *Düstur*, Beşinci Tertip, C. IV. Üçüncü Kitap, 16 Nisan 1965-8 Ekim 1965, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1965, s.2986-2993; *Hürriyet Gazetesi*, 17 Temmuz 1965, s. 1,7.

eleştirilere rağmen 14 Haziran'da buğday alım fiyatına zam yapılmasını kabul etmiştir²¹⁸. 22 Haziran'da kabul edilen Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluşu ve görevlerini kapsayan kanun tasarısı²¹⁹ ve kat mülkiyeti kanunu aynı gün *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir²²⁰. Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Kanunu ise 6 Temmuz'da kabul edilmiş ve 22 Temmuz'da yürürlüğe girerek başbakanlığa bağlı MİT kurulmuştur²²¹.

3.4.1. Siyasi Faaliyetler ve Kanuni Düzenlemeler

3.4.1.1. Siyasi Partiler Kanunu

27 Mayıs sonrası partilerin siyasi faaliyetlerini ve teşkilat kurmalarını yasaklayan askeri yönetim, 13 Aralık 1960 tarihinde çıkarılan 157 sayılı kanuna dayanarak yeni partilerin kurulmasını serbest bırakmıştır. 1961 Anayasasının 56 ve 57. maddeleriyle siyasi partiler anayasal güvenceye sahip olmuş ve ilgili kanunun en geç iki yıl içerisinde çıkarılması gerektiğine yer verilmiştir. İkinci koalisyon hükümeti döneminde görüşülmeye başlanan Siyasi Partiler Kanunu Tasarısı, 3 Ekim 1963'te Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'ye gönderilmesine rağmen muhalif partilerin müdahalesiyle meclis gündemine getirilememiştir.

Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti döneminde anayasada yer almasına rağmen çıkarılamayan Siyasi Partiler Kanunu, kanunlaşınca kadar geçen sürede Anayasa ve 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu uygulanmıştır²²². 10 Mart tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında ele alınan tasarı, beş ay süren çalışmalarının ardından incelenerek yapılan değişiklikler oy birliğiyle kabul edilmiştir²²³. Yeni kanunda, siyasi partilerin teşkilatı, kuruluşu, çalışma serbestliği, üye olma ve üyelikten ayrılma süreçleri, merkez il ve ilçe

²¹⁷ *Düstur*, Beşinci Tertip, C. IV. Üçüncü Kitap, 16 Nisan 1965-8 Ekim 1965, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1965, s.2847; *Resmî Gazete*, 18 Haziran 1965, Sayı: 12026, Kanun No: 625.

²¹⁸ *Resmî Gazete*, 14 Mart 1965, Sayı: 12022, Kanun No: 6/4778.

²¹⁹ *Düstur*, Beşinci Tertip, C. IV. Üçüncü Kitap, 16 Nisan 1965-8 Ekim 1965, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1965, s.2911; *Resmî Gazete*, 02 Temmuz 1965, Sayı: 12038, Kanun No: 633.

²²⁰ *Düstur*, Beşinci Tertip, C. IV. Üçüncü Kitap, 16 Nisan 1965-8 Ekim 1965, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1965, s.2932; *Resmî Gazete*, 02 Temmuz 1965, Sayı: 12038, Kanun No: 634.

²²¹ 1926/1927 yıllarında "Millî Emniyet Hizmetleri Riyâseti" (MAH) adı ile faaliyete geçen kurum, 22 Temmuz 1965'de kurulan MİT bünyesine bırakılmıştır. MAH başkanlık olarak varlığını 1984 yılına kadar sürdürmüştür. Bkz. Erdal İltar, *Millî İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*, MİT Basımevi, Ankara 2002; *Resmî Gazete*, 22 Temmuz 1965, Sayı: 12055, Kanun No: 644; *Düstur*, Beşinci Tertip, C. IV. Üçüncü Kitap, 16 Nisan 1965-8 Ekim 1965, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1965, s.2973.

²²² *Teziç*, s. 30.

²²³ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.37, 10 Şubat 1965, s. 246-247.

teşkilatı, mali hükümler, ceza hükümleri, parti yasakları ve kapatılma süreçleri tespit edilmiştir²²⁴.

Kanunla, siyasi partilerin teşkilatı, kimlerin partilere üye olabileceği, partilerin kuruluş amacı tespit edilmiş ve derneklerin siyasi partileri desteklemesi, iş birliği yapması yasaklanırken, siyasi partilerin izin almaksızın kurulması serbest bırakılmıştır. Parti merkezlerinin aday gösterebilecekleri milletvekili sayısına da sınırlama getiren yeni tasarıyla, partilerin toplam milletvekili sayısının %5'i oranında aday göstermeleri kararlaştırılmıştır²²⁵.

Uzun süre devam eden görüşmelerin ardından 13 Temmuz 1965'te kabul edilen 648 sayılı kanun tasarısı üç gün sonra *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir²²⁶. Türkiye'nin ilk Siyasi Partiler Kanununun kabul edilmesiyle, siyasi partilerin kuruluş ve teşkilat koşulları, devletten alınacak yardımlar ve bağışlar kurallarla düzenlenmiştir. Yeni kanunun partilere getirdiği ön seçim şartıyla adayların, seçim bölgesinde kayıtlı bulunan tüm üyelerin katıldığı ön seçimin ardından tespit edilmesine karar verilmiştir²²⁷.

3.4.1.2. Devlet Memurları Kanunu

Mayıs 1965'te Meclis gündemine getirilen Personel Kanun tasarısının bütün olarak müzakere edilmesine karar verilmiş ve tasarı meclis genel kuruluna sevk edilmiştir. Personel Kanununda, devlet teşkilatında çalışan memurların nitelikleri, sosyal ve ekonomik durumları ile çalışma saatlerinin düzenlenmesine yer verilmiştir. Millet Meclisi'nde görüşmelerine başlanan tasarı hakkında fikir ve önerilerini sunan milletvekillerinden Ali Dizman, personel fazlalığını eritmeyeceğini düşündüğü

²²⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.4, 13 Temmuz 1965, s. 229-289.

²²⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 12 Mart 1965. s. 1; **Yalansız**, *Türkiye'de Koalisyon...*, s. 234.

²²⁶ *Düstur*, Beşinci Tertip, C. IV. Üçüncü Kitap, 16 Nisan 1965-8 Ekim 1965, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1965, s.2993; *Resmî Gazete*, 16 Temmuz 1965 Sayı: 12050, Karar No: 648.

²²⁷ **Yalansız**, *Türkiye'de Koalisyon...*, s. 233-234; Siyasi Partiler Kanununu kapsayan, siyasi partilerin kurulmaları, teşkilatlanmaları, faaliyetleri, görev, yetki ve sorumlulukları, gelir ve giderleri, denetlenmeleri, kapanma ve kapatılmalarıyla ilgili hükümler 1983 yılında tekrar ele alınmıştır. İlgili kanun 24 Nisan 1983'te *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bkz. *Resmî Gazete*, 24 Nisan 1983 Sayı:18027, Karar No: 2820.

tasarıdan umutlu olmadığını belirterek hedeflenen kanunun alt kademe memurlara uygulanamayacağını belirtmiştir²²⁸.

Yapılan uzun görüşmelerin ardından kabul edilen yeni kanun tasarısında, memurların istihdam şekilleri, ödev ve sorumlulukları, genel hakları ve yasakları, sınıflandırma sistemi, çalışma saatleri ve izinler, mali hüküm ve sosyal hakları belirlenmiştir. Mali hükümlerin 1966 yılı Mart ayında, diğer hükümlerin ise yayım tarihinde yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. Yeni kanunda memur alımlarının, Türkiye genelinde yapılan sınavlarla yapılacağı belirtilmiş ve memurların grev yapmaları, ticaret ve politikayla uğraşmaları yasaklanmıştır. Çalışma saatleri belirlenen memurların haftada 40 saat çalışarak, 65 yaşında emekli olabileceğine yer verilmiştir. Terfilerde liyakatin esas alınmasına maaşların ise her yıl hayat şartlarına göre tespit edilerek artırılmasına karar verilmiştir. 14 Temmuz 1965'te kabul edilen kanun tasarısı *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir²²⁹.

3.4.1.3. Sosyal Sigortalar Kanunu

17 Haziran 1964 tarihinde kabul edilen 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu²³⁰ hükümlerinin uygulanması dördüncü koalisyon hükümeti döneminde, Bakanlar Kurulu tarafından hükümet gündemine getirilmiştir. İşçi Sigortaları Kurumunun adı, yeni kanunun yürürlüğe girmesiyle değişerek Sosyal Sigortalar Kurumu adını almıştır. Yeni Sosyal Sigortalar Kurumunun Genel Müdürü Dr. Fikret Pamir, yeni kanunla sigorta hizmetinin tek işçinin çalıştığı iş yerlerine kadar götürülerek güvenceden işçinin eşi ve çocuklarının da istifade edeceğini belirtmiştir. İlk yıl 18 pilot ilde uygulanacak olan kanunun, ilerleyen yıllarda bütün Türkiye'yi kapsayacağı ifade edilmiştir. İşçi sigortaları kurumuna dâhil olan işçi sayısı 750 bin olmasına karşılık, yeni kanunun tüm yurttan uygulanmasıyla sayının iki buçuk milyona ulaşacağı öngörülmüştür²³¹. Engelli bireylere çalışma imkânı sunan yeni kanunla 50 işçi çalıştıran iş yerlerinin bir engelli şahsa iş olanağı sağlaması kararlaştırılmıştır. Ayrıca işçiler zaruri olmadıkça mesaiye

²²⁸ *Hürriyet Gazetesi*, 17 Haziran 1965. s. 1,7.

²²⁹ *Düstur*, Beşinci Tertip, C. IV. Üçüncü Kitap, 16 Nisan 1965-8 Ekim 1965, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1965, s.3044; *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.43, 26 Mayıs 1965, s. 63-107; *Resmî Gazete*, 23 Temmuz 1965, Sayı: 12056, Kanun No: 657; *Hürriyet Gazetesi*, 15 Temmuz 1965.s. 1,7.

²³⁰ *Resmî Gazete*, 17 Temmuz 1964, Sayı: 11766, Kanun No: 506.

²³¹ *Hürriyet Gazetesi*, 01 Mart 1965. s. 1,7.

kalmaması ve hafta sonunda tatil yapan işçinin haftada 48 saat çalışması kararlaştırılmıştır. Millet Meclisi geçici karma komisyonda incelenen tasarı hakkında açıklamalarda bulunan Türk-İş, hazırladığı raporunda iş hayatı hakkında var olan çeşitli kanunların bir metin içerisinde toplanması ve bir işçinin çalıştığı iş yerlerinde dahi kanunun uygulanması dışında tasarıda yeni hükümlerin bulunmadığını belirtmiştir²³².

Yurt gezisine çıkan Başbakan Ürgüplü'ye Sosyal Sigortalar Kurumunu şikâyet eden vatandaşlar, maaşlarının yarıya yakınına sigortaya verdiklerini söylemiş ve Sosyal Sigorta Kanununu şikâyet ederek hükümetten üç-dört işçinin çalıştığı kurumlarda da sigortanın uygulanmasını talep etmiştir. Geziye İskenderun'da devam eden Başbakan Ürgüplü'nün düzenlediği ve 14 sendika yöneticisinin katıldığı toplantıda Türk-İş 4. bölge temsilcisi Halil Yener, Sosyal Sigortalar Kurumunun Sağlık Bakanlığına devredilerek devlet çatısı altına girmesinin karşısında olduklarını açıklamıştır. Sendikaların isteklerini dinleyen Başbakan, haklı oldukları her konuda desteklerini esirgemeyeceğini belirterek, birlik olmalarını tavsiye etmiştir²³³.

506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununda yapılan düzenlemeler Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilerek Resmî Gazete'de yayımlanmıştır²³⁴.

3.4.2. Ekonomik Faaliyetler

Başbakan Ürgüplü, 1965 yılına ait aylık ekonomik durum hakkında kapsamlı bilgiye sahip olmak için Türkiye İş Bankası Genel Müdürü Bülent Yazıcı'dan düzenli iktisadi durum raporu almıştır. Yazıcı tarafından her ay ekonomik durum hakkında hazırlanan verilerin, geçmiş dönemlerle mukayese edilmesi esas alınmıştır.

4 Mart tarihli iktisadi durum araştırmasında, ocak ve şubat aylarında yaşanan ham madde ve para ithalatındaki zorlukların, imalata olan etkisi belirtilmiştir. Piyasalardan alınan bilgiler doğrultusunda bazı faaliyet alanlarının satış hacminde gerileme görüldüğü rapora yansımıştır. Ancak ithal mallarda görülen gerilemenin ocak ayında

²³² *Hürriyet Gazetesi*, 17 Nisan 1965. s. 1,7.

²³³ **Kalpakoğlu**, *İkinci..*, C. II, s. 191-197.

²³⁴ Sigortalının eşi ve geçindirmekle mükellef olduğu çocuklarına sağlık yardımı yapılmasına dair hükmün 1 Mayıs 1965 tarihinden itibaren Eskişehir bölge sınırları içinde uygulanmasına ve 1 Eylül 1965 tarihinden itibaren Ankara bölge sınırları içinde bir işçi çalıştıran işverenler ile bunların çalıştırdıkları kimseler hakkındaki hükmün uygulanmasına Bakanlar Kurulunca karar verilmiştir. Bkz. *Resmî Gazete*, 05 Mayıs 1965, Sayı:11990, Kanun No: 6/4645.

durduğu ve yaşanan bu gelişmelerin, ileriki aylarda ekonominin dar boğazdan kurtulacağına belirtisi olduğu ifade edilmiştir. 27 Mart tarihli raporda, yatırım faaliyetlerinde mevsimsel durgunluk yaşamasına rağmen ihracatın geçen yıla göre yüksek seviyede seyrettiği, satışların ise mart ayında artış gösterdiği belirtilerek gelecek aylar için iyimser tahminler yapılmıştır. 2 Haziran tarihli hazırlanan iktisadi durum araştırmasında, sınai faaliyetler, tarım, ticari faaliyet, yatırımlar ve devlet maliyesi hakkında kapsamlı bilgiler hazırlanmıştır. Elde edilen verilere göre 1965 yılının ilk dört aylık döneminde, sınai üretim faaliyeti geçen yılın aynı dönemine göre daha yüksek bir seviyede seyretmiştir. Sanayinin ihtiyacı olan ham madde ihtiyacı artmış, geçici bütçe uygulamasıyla geçen yıla göre azalan harcamalar bütçe gelirlerini artırmıştır²³⁵.

Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere İngiltere, Belçika ve Federal Avusturalya'ya olan bazı borçlarının ertelenmesi için çalışmalara başlayan hükümet, 1965 yılında ödenmesi gereken borçların Bakanlar Kurulu kararıyla ertelenmesi için çalışmalar yürütmüştür²³⁶. Var olan dış borçların ertelendiği bu dönemde, Türkiye'ye sağlanan 70 milyon dolar krediye ek olarak 4,2 milyon doları kapsayan anlaşmanın görüşmelerine başlanılarak yeni borçlanmalara gidilmiştir. Türkiye ile Milletlerarası Kalkınma Dairesini temsilen ABD arasında imzalanan anlaşma, 20 Eylül'de yürürlüğe konulmuştur²³⁷.

3.4.2.1. Parlamento Üyelerine Zam Konusu

Ürgüplü hükümetinin yöneldiği diğer çalışması, milletvekili ve senatör maaşlarına yapılacak zam oranının belirlenmesi olmuştur. Parlamento üyelerinin maaşlarına yapılacak zam ödeneği ve geçmiş yıllara ait ödenmemiş yollukların tahsisi için TBMM'ye yapılan başvuru üzerine görüşmeler 20 Mart'ta başlamıştır. Yapılan zam ile 4250 lira olan maaş ve ödenekleri 5050 liranın üzerine çıkmıştır²³⁸. Millet Meclisi'nde yapılan gizli görüşmelerde TBMM üyelerinin aylıklarına 800 lira eklenmesi gündeme getirilmiş ve tasarı, gizli oylamada 73 ret oya karşılık 190 oyla kabul edilmiştir²³⁹.

²³⁵ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)*, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 107.678.1.

²³⁶ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 188.47.3.; *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 186.35.3.; *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 187.38.4.

²³⁷ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No:190.64.14.

²³⁸ **Yalansız**, *Türkiye'de Koalisyon..*, s. 225.

²³⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.37, 26 Mart 1965 s. 676-677.

Ancak yapılacak zammı onaylamayan İnönü, teklifin kaldırılması için partisi adına tedbir alınacağını söylerken Gürsel de birçok mesele ve kanun tasarısı sıra beklerken siyasilerin maaş konusunu ele almasını kınamıştır. Zam konusuna karşı muhalif tavır sergileyen Başbakan Ürgüplü, zam için bütçede ödenek ayrılmadığını söylerken Meclis Başkanı Fuat Sirmen de zam için düşünülen ücretin, Anayasa mahkemesinde aksi yönde karar çıkmadan verilmeyeceğini açıklamıştır²⁴⁰.

Parlamento üyelerinin maaşlarına yapılan 1200 lira artış ve eksik ödenekler için bütçeye 40 milyon liranın ayrılması karara bağlanmış ve 1 Haziran'da *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir²⁴¹. Maaş ve yolluklara konulan fazla ödeneğin iptali için harekete geçen CHP, AP ve MP liderleri Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. 12 Temmuz tarihli toplantısında zammın iptaline yönelik başvuruyu değerlendiren Anayasa Mahkemesi, zammın Anayasanın 82. maddesine aykırı olması sebebiyle kanun maddesinin iptaline karar vermiştir²⁴².

3.4.2.2. 1965 Yılı Bütçesi

1965 yılı mali bütçe tasarısı kanunlaşana dek hükümet harcamalarına yetki veren tasarı, Millet Meclisi ve Senato'da görüşülerek Karma Komisyon başkanı Ali Şakir Ağanoğlu tarafından oylamaya sunulmuştur. Meclise sevk edilen önerge, 124 kabul ve 11 ret oyu olarak kabul edilmiştir²⁴³. Geçici bütçe tasarısının kanunlaşmasını eleştiren Senatör Haydar Tunçkanat, CHP-Bağımsızlar koalisyonunun bütçe görüşmeleri sırasında düşürülmesini hatırlatarak meclisin tasarıyı beğenmeme halinde ret değil ıslah edilmesini önermesi gerektiğini belirterek tasarının anayasaya aykırı olduğunu söylemiştir²⁴⁴. 1965 yılı mali bütçeleri kanunlaşınca kadar devlet harcamalarına yetki veren kanun tasarısı *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir²⁴⁵.

Koalisyonun çalışmalarına başlamasının ardından 1965 yılı mali bütçesinin görüşmeleri hükümet gündemine getirilmişti. Bütçede karma ekonomi ve planlı kalkınmanın esas

²⁴⁰ *Hürriyet Gazetesi*, 30 Mart 1965, 29 Mart 1965. s. 1.

²⁴¹ *Resmî Gazete*, 01 Haziran 1965, Sayı: 12011, Kanun No: 619.

²⁴² *Hürriyet Gazetesi*, 13 Temmuz 1965. s. 1,7.

²⁴³ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.36, 19 Şubat 1965 s. 267; *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.25, 19 Şubat 1965, s.303-328.

²⁴⁴ *Milliyet Gazetesi*, 20 Şubat 1965. s. 1.

²⁴⁵ *Düştur*, Beşinci Tertip, C. IV. İkinci Kitap, 19 Aralık 1964-5 Haziran 1965, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1965, s.1448; *Resmî Gazete*, 24 Şubat 1965, Sayı: 11937, Karar No: 544.

alınacağını açıklayan Maliye Bakanı İhsan Gürsan, 1965 yılı için hazırlanan bütçe programının uygulanacağını belirtmiştir²⁴⁶. Yeni bütçe tasarısının reddedilen üçüncü koalisyon hükümeti bütçe tasarısıyla aynı olduğunu belirten Rüştü Asal'a cevap veren AP'li Erol Akçal, eski bütçede kişi başına düşen milli gelir hesabının yapılmadığı ve önerilen fikirlerin ilmi görüşe dayanmadığı için reddedildiğini söylemiştir²⁴⁷. Bütçe konusunda hükümet düşürülmesinin normal olduğunu söyleyen Ürgüplü, bütçe hazırlığında olan yeni hükümetin bu nedenle düşürülme ihtimali olduğunu da belirterek bütçe kanununun mayıs ayı sonunda tamamlanacağını söylemiştir²⁴⁸.

Maliye Bakanı başkanlığında 5 Mayıs'ta Senato'da başlayan 1965 yılı bütçe görüşmelerinde kürsüye gelen CHP sözcüsü Zihni Beti, yeni bütçe tasarısında giderlerin reddedilen bütçeye göre daha fazla olduğunu belirterek sözü MBK adına kürsüye gelen Muzaffer Yurdakuler'e bırakmıştır. Yurdakuler, hükümetin bütçe görüşmeleriyle düşürülmesinin doğru olmadığını belirterek yeni bütçenin öncekinden farklı olmadığını altını çizmiştir. AP grubu adına kürsüye gelen Lütfü Tokoğlu ise bütçede eleştiri konusu yapılan eksikliklerin önceki iktidarın devrettiği bütçelerden kaynaklandığını belirtmesinin ardından bütçenin maddelerinin görüşülmesine geçilmiştir²⁴⁹. Parlamento üyeleri tarafından millet meclisinde ele alınan kanun maddelerinde yapılan değişiklikler ışığında bütçe kanunu kabul edilerek *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır²⁵⁰.

3.4.2.3. Ereğli Demir-Çelik Tesisleri, Keban Barajı, Petkim Petrokimya Tesisleri

Sanayileşmenin önemini her dönemde kavrayan Türkiye, yassı çelik ihtiyacının karşılanması için 1955 yılında çalışmalara başlamıştır. Yürütülen çalışmalar Şubat 1960'ta sonuç vermiş ve çıkarılan kanunla Türkiye'nin ilk yassı çelik üretimi yapacak olan Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları Türk Anonim Şirketi kurulmuştur. Tesisin kurulmasına yönelik çalışmalar, 27 Mayıs'ın ardından yönetimi devralan askeri kadro tarafından devam ettirilmiş ve dört yılın sonunda tamamlanan inşaat, Suat Hayri

²⁴⁶ *Milliyet Gazetesi*, 03 Nisan 1965. s. 1.

²⁴⁷ *Milliyet Gazetesi*, 04 Nisan 1965. s. 1.

²⁴⁸ *Hürriyet Gazetesi*, 07 Mayıs 1965. s. 1

²⁴⁹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D 1, C: , T:4, 17 Mayıs 1965, s. 416-488; *Milliyet Gazetesi*, 06 Mayıs 1965. s. 1,7.

²⁵⁰ *Düstur*, Beşinci Tertip, C. IV. İkinci Kitap, 19 Aralık 1964-5 Haziran 1965, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1965, s.1904-1911; *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D 1, C.41, 29 Mayıs 1965, s. 379-494; *Resmî Gazete* 01 Haziran 1965, Sayı: 12011, Kanun No: 619.

Ürgüplü hükümeti döneminde faaliyete geçmiştir. Devlet erkânının da katıldığı 15 Mayıs 1965 tarihli açılış törenine, tesisin projesini hazırlayan Amerikan Koppers firmasının müdürü Mr. Fred Boll de katılmış ve kısa konuşma yapan Amerika Büyükelçisi Raymond Hare, işletmenin Türk-Amerikan iş birliğini ortaya çıkardığını ifade etmiştir²⁵¹. Türk iktisadi ve sosyal hayatına yeni imkânlar getiren tesis, bölgenin yeni geçim kaynağını oluşturarak bölgeyi orta büyüklükte sanayi kentine çevirmiştir²⁵².

Çok geçmeden tesisin yolsuzluk iddialarıyla gündeme gelmesi üzerine Aydın milletvekili Reşat Özerda, Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları Türk Anonim şirketindeki yolsuzluk iddialarını incelemek üzere meclis araştırma komisyonun kurulmasına dair önergeyi meclise sunmuştur²⁵³. Yolsuzluk iddialarının gerçek olup olmadığını, gerçekse kimlerin sorumlu olduğu, kimlere haksız menfaat sağlandığını, yolsuzluklara katılan ve himaye eden memur ve bakanların olup olmadığını tespiti hakkında araştırmada bulunmak üzere araştırma komisyonunun kurulmasına karar verilmiştir. Anayasanın 88. ve iç tüzüğün 117. maddesi gereğince oluşturulacak komisyona, beş siyasi partiden ikişer, bağımsızlardan bir kişi olmak üzere 11 üye katılmıştır²⁵⁴. Araştırmayı tamamlayan komisyon başkanı CKMP'li Faruk Küreli, işletmenin kireçtaşı ihalesinde Amerika'dan ham madde satın alımında, liman ve baraj inşaatlarında yolsuzluk tespit edildiğini belirterek hazırlanan raporu Millet Meclisi'ne sunmuştur²⁵⁵.

Ürgüplü Hükümeti döneminde yaşanan önemli bir diğer gelişme ise Keban Barajı'nın inşaatına başlanmış olmasıdır. CHP-Bağımsızlar hükümeti döneminde ön çalışmalarına başlanılan Keban Barajı projesinin, dördüncü koalisyon tarafından hükümet programına dâhil edilmesini memnuniyetle karşılayan İnönü, genel seçimlere değin önemli adımların atılacağı projenin birbirini takip eden hükümetlerin çalışmalarıyla 1970'li yıllarda meyvesini vereceğini söylemiştir²⁵⁶. Keban Barajı'nın inşaatı için çalışmalara başlayan hükümet, gerekli olan dış finansmanı sağlamak için Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) müsteşarı Memduh Aytür'ü Paris'te düzenlenen milletlerarası Konsorsiyuma göndermiştir. Federal Avusturya Hükümeti'nin Konsorsiyum çerçevesinde Türkiye'ye

²⁵¹ *Hürriyet Gazetesi*, 16 Mayıs 1965. s. 1,9.

²⁵² **Aydın ve Taşkın**, s. 134.

²⁵³ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.37, 19 Mart 1965, s. 496-515.

²⁵⁴ *Resmî Gazete*, 25 Mart 1965, Sayı: 11962, Kanun No: 213.

²⁵⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.43, 02 Temmuz 1965 s. 3.; *Hürriyet Gazetesi*, 01 Temmuz 1965. s. 1,7.

²⁵⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 1, C.37, 01 Mart 1965, s. 12.

vereceği kredi ile ilgili müzakerelere, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) Türkiye heyeti başkanı Cahit Kayra'nın katılmasına karar verilmiştir²⁵⁷. Konsorsiyum dâhilinde Hollanda Hükümeti'yle yapılan kredi görüşmelerine de hükümeti temsilen OECD nezdindeki heyetin delegesi olan Sermet Refik Pasin katılmıştır²⁵⁸. Yapılan müzakereler olumlu devam etmiş ve Türkiye ile Avusturya arasından 15 Temmuz 1965 tarihli kredi anlaşması, hükümeti temsilen Cahit Kayra tarafından imzalanmıştır²⁵⁹. Konsorsiyuma dâhil olan bankalardan 140 milyon dolarlık yardım sağlayan Türk hükümeti, verilen kredilerle beş yılda tamamlanacak olan barajın inşaatına 1965 yılında başlamıştır²⁶⁰.

Türkiye'de Petrokimya tesisinin kurulması Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde düşünülmüş ve 1962 yılında çalışmalara başlanılarak 3 Nisan 1965'te Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) öncülüğünde kurulmuştur. Suat Hayri Ürgüplü hükümeti döneminde kurulan tesis, çalışmalarına 1970 yılında İzmit Yarımca bölgesinde beş fabrikayla başlamıştır²⁶¹.

1960 sonrası ekonomi çalışmalarında değişikliğe gidilen ve daha planlı politika benimsenen Türkiye'de, kamu ve özel yatırımlar 1963 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde yürütülmüştür²⁶². Planlı kalkınmanın sürekliliğini hedefleyen siyasilerin kendi iktidarları dönemlerinde ele aldıkları çalışmalar birbirini izleyen hükümetler tarafından devam ettirilmiştir. Ekonomide benimsenen planlı ve devamlılık ilkesiyle, yerli sanayi tesislerinin kurulması, istihdamın sağlanması, üretimin geliştirilerek milli gelirin artırılması yolunda önemli adımlar atılmıştır.

3.4.3. Dış Politika

Türkiye Cumhuriyeti 1923'ten itibaren dış politikada Atatürk'ün belirlediği “yurtta sulh cihanda sulh” anlayışı çerçevesinde Batı'ya yakın ve onun demokratik yapısını örnek alan bir politika izlemiştir. İkinci Dünya Savaşı ve Sovyetlerin yayılmacı politikası,

²⁵⁷ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No:186.31.17.

²⁵⁸ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 189.58.10.

²⁵⁹ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 189.58.8.

²⁶⁰ *Milliyet Gazetesi*, 04 Mayıs 1965. s. 1.

²⁶¹ **Aydın ve Taşkın**, s. 135.

²⁶² **Boratav**, s. 117-118.

Türkiye'nin Batıyla olan ilişkilerinin gelişmesine ve NATO ittifakının kurulmasına olanak sağlamıştır. 27 Mayıs'a değin devam eden Türk-Amerikan ilişkileri, Kıbrıs meselesine paralel değişime uğramıştır. Kıbrıs meselesinde Amerikan'ın tutumu ve Johnson mektubuyla iki taraf arasında denge sağlayamaması üzerine Türk hükümeti, Batı merkezli dış politikadan uzaklaşma kararı almıştır²⁶³.

Kıbrıs konusunda diğer devletlerin benimsediği politika, Türk dış ilişkilerini şekillendiren ve ülkeyi yeni ittifaklar ve iş birliklerine yönelten süreci başlatmıştır. Türkiye'nin zaman zaman Amerika'yla bozulan ilişkileri, ülkeyi yeni ittifaklar arayışına yöneltmiştir. ABD, İngiltere ve Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda Adalı Rumları destekleyen tavrı ve 1964 yılında NATO'ya bağlı Yunan askerinin adaya gönderilerek müzakere tekliflerine soğuk yaklaşılması, Türk-Sovyet ilişkilerinin yeniden canlandırılması sürecini başlatmıştır²⁶⁴.

Türkiye'nin Arap ülkeleriyle olan münasebetleri 1964 yılı Kıbrıs olaylarının yaşanmasıyla büyük değişime uğramış ve Arap ülkelerinin Türkiye'nin yanında yer alması, Türk hükümetinin dış politikasını etkilemiştir. BM'de yapılan görüşmelerde Arap ülkelerini destekleyen ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini savunan Türkiye, 1967'de başlayan Arap-İsrail savaşında Arap devletlerinin yanında yer almıştır²⁶⁵.

1965 seçimlerine değin dış politikada, ülke çıkarları koruyan ve milliyetçi politika çerçevesinde yürütülen Batılı devletlerle ilişkiler, iktidarı devralan Adalet Partisi döneminde de devam ettirilmiştir²⁶⁶.

3.4.3.1. Türk-Sovyet İlişkisi

Türkiye'nin Sovyetler Birliğiyle olan münasebetleri, iki devletin kuruluş dönemi olan 1920'li yıllarda dostluk temeline dayandırılarak başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla ortaya çıkan yayılmacı politika ve Sovyetlerin dış ilişkilerde Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bozmaya yönelik izlediği yol, iki ülke arasındaki dostluk

²⁶³ Tuncer, s. 28.

²⁶⁴ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarih, Alkım Yayınevi, İstanbul 2012 s. 933-935.

²⁶⁵ Armaoğlu, s.1007-1008.

²⁶⁶ Tuncer, s. 48.

münasebetlerinin bozulmasına neden olmuştur²⁶⁷. Sovyetler Birliğinin baskılarına karşı, Türkiye'nin NATO üyeliğinin yarattığı gerginlik, Mart 1953'te Stalin'in ölümüyle son bulmuş ve iki ülke arasında ilişkiler tekrar canlandırılmaya çalışılmıştır²⁶⁸. 1957 yılına değin devam eden Sovyetlerin dostluk ve işbirliği temasları, Türk hükümetinin dış politikada ihtiyatlı davranmaya sevk etmişse de dönemin Sağlık Bakanı Dr. Lürfi Kırdar'ın Aralık 1959'da Sovyet Rusya ziyaretiyle iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişme göstermesi sağlanmıştır²⁶⁹.

DP döneminin son günlerinde Başbakan Menderes'in Sovyet Rusya ziyaretini planlaması, Türk-Sovyet ilişkilerinin yumuşaması için atılan önemli adımlardan biri olmuştur. Başlayan yakın ilişkilerin 27 Mayıs'ın ardından da devam etmesini arzulayan Sovyet Rusya, askeri idareyle yakın temas kurmuştur. Ancak Cemal Gürsel'in iki ülke arasındaki dostluk esasına dayanan ilişkilerin komşuluk münasebetleri çerçevesinde yürütülmesinden taraf olması Türk-Sovyet ilişkilerini durgunlaştırmıştır. Türkiye'nin dış politikada Sovyetlere karşı benimsediği bu düşünce, Küba krizinin çözüme kavuşturulmasıyla değişime uğramış ve 1963'ten itibaren Türk-Sovyet ilişkilerinde resmî ziyaretler başlamıştır. Cumhuriyet Senatosu Başkanı Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki parlamento heyeti, Sovyetler Birliği Yüksek Şurası'nın davetiyle 29 Mayıs-14 Haziran 1963 tarihleri arasında Sovyet Rusya'yı ziyaret etmiştir²⁷⁰. Yumuşama dönemine giren Türk-Sovyet ilişkilerini etkileyen bir diğer gelişme Kıbrıs meselesi olmuş ve bu konuda Batı'nın izlediği politika Türkiye'yi yeni iş birliklerine yöneltmiştir. Kıbrıs konusunda çekimser kalan Sovyet Rusya, Rumlara silah yardımıyla bulunarak Türkiye'nin adaya müdahale kararına karşı çıkmıştır. Bu süreçte Amerikan başkanı Johnson'ın 5 Haziran 1964 tarihli Türk hükümetine gönderdiği mektubu, Türk-Sovyet ilişkilerinde başlayan olumlu adımların hızla gelişmesini sağlamıştır²⁷¹.

Dönemin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in 30 Ekim-6 Kasım 1964 tarihleri arasında yaptığı Sovyet Rusya ziyareti Kıbrıs konusunda tarafların benzer düşüncelere sahip olduklarını göstermiştir²⁷². Dışişleri Bakanı ziyaretin ardından 12 Kasım 1964'te

²⁶⁷ Gönlübol, Esmer, Sander vd., s. 387-388.

²⁶⁸ Gönlübol, Esmer, Sander vd., s. 396-397.

²⁶⁹ Mustafa Balcıoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C.II, Editör: Durmuş Yalçın, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s. 477.

²⁷⁰ Gönlübol, Esmer, Sander vd., s. 421

²⁷¹ Armaoğlu, s. 986.

²⁷² Gönlübol, Esmer, Sander vd., s. 426; Balcıoğlu, s. 477.

yaptığı açıklamada, iki ülke ilişkilerinin kurulmasında Türkiye'nin NATO üyeliğinin engel olmadığını belirtmiştir. İki ülke arasında başlayan görüşmelerde ticaret ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmış ve Sovyetler Birliği Yüksek Şurası Başkanlık Divanı üyesi N. B. Podgorny'un Sovyet parlamento heyetinin başkanı olarak 4-13 Ocak 1965 tarihleri arasında Türkiye'ye ziyaretiyle kurulan temaslar devam etmiştir. Kıbrıs meselesine yönelik Nikola Podgorni'nin 5 Ocak tarihli meclis oturumunda yaptığı konuşma ve Rusya Dışişleri Bakanı Gromyko'nun 21 Ocak'ta *İzvestiya* gazetesine vermiş olduğu demeç, Sovyetlerin Kıbrıs için Enosisi kabul etmediği ve federal sistemi benimsediğini göstermiştir²⁷³.

Dış politikada, Batı merkezli hareket eden Türkiye'nin kuzey komşusu Sovyet Rusya'yla 1950'lili yıllarda başlayan dostane ilişkileri, başbakanlığı devralan Ürgüplü döneminde de devam ettirilmiştir. İki ülke arasındaki siyasi ilişkileri ekonomik işbirliği ve anlaşmalarla geliştiren Ürgüplü, dış politikada sürekliliği hedeflemiştir. 17-22 Mayıs 1965 tarihlerinde ülkeyi ziyaret eden Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko, Kıbrıs konusunda yapıcı öneriler sunarken Türk hükümeti tarafından Bakan Gromyko'dan kalkınmamıza yardımcı olmak üzere kredi talep edilmiştir²⁷⁴. Bu dönemde Sovyet Rusya'ya giden *Akis* dergisi başyazarı Metin Toker, Rusya Başbakanı A. Kosigin'le yaptığı görüşmelerde, Türkiye ile dostluk ilişkilerinin arzulandığı belirtilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Ürgüplü, Moskova'ya davet edilmiştir²⁷⁵.

Sovyet Rusya'nın ziyaret teklifini kabul eden Başbakan, eşi Nigar Ürgüplü, oğlu Hayri Suat Ürgüplü, devlet erkânı ve gazetecilerin yer aldığı heyetle birlikte 9-16 Ağustos tarihleri arasında Sovyet Rusya'yı ziyaret etmiştir²⁷⁶. 1932 yılında İsmet İnönü'nün Sovyet Rusya ziyaretinden sonra, ikinci defa Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Rusya'yı ziyaret etmiştir. Dört gün süren ziyaretin ardından Sovyet Başbakanı A. Kosigin ülkeye davet edilmiş ve görüşmelerin ardından hazırlanan ortak bildiride, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesine ve ticaret hacminin artırılması üzerine durulmuştur²⁷⁷. Nitekim Ürgüplü'nün 9-17 Ağustos 1965 tarihleri arasında yaptığı Rusya ziyaretiyle iki ülke ilişkileri ekonomik iş birliğine

²⁷³ Gönlübol, Esmer, Sander vd., s. 525. Tuncer, s. 106.

²⁷⁴ *Milliyet Gazetesi*, 20 Mayıs 1965, s.1.

²⁷⁵ *Milliyet Gazetesi*, 01 Temmuz 1965, s.1.

²⁷⁶ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer No: 187-40-90.

²⁷⁷ *Milliyet Gazetesi*, 13 Ağustos 1965. s. 1,7.

dayandırılmış ve bu dönemde Türk ekonomisinde hızla büyüme başlamıştır. Kremlin Sarayı'nda yaptığı konuşmasında dostluk ve güven temeline oturtulan Türk-Sovyet ilişkilerine değinen Ürgüplü, kurulan karşılıklı ekonomik ve ticari münasebetlerin iki ülke içinde faydalı olacağını ifade etmiştir²⁷⁸.

Ülkeye dönen Başbakan Ürgüplü, 19 Ağustos 1965 tarihli demecinde, Sovyet Rusya ziyareti ve yapılan ekonomik işbirliği hakkında bilgi vermiştir. Ürgüplü Sovyetlerle yapılan ekonomik işbirliğine rağmen Batı ittifakının ve yapılan anlaşmaların devam edeceğini ifade ederek, Türkiye'nin dış politikada milli esasları temel aldığını göstermiştir²⁷⁹. Bu dönemde başlayan çalışmalar, Ekim 1965 seçimlerinin ardından hükümeti devralan AP tarafından devam ettirilmiştir. AP döneminde devam eden ekonomik iş birliği beraberinde siyasi münasebetlerin gelişmesini sağlamış ve Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin'in Ankara ziyaretinin ardından Başbakan Süleyman Demirel'in de Sovyet Rusya ziyareti ilişkileri canlı tutmuştur²⁸⁰. Dönemin Dışişleri Bakanı ve Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Moskova ziyaretleriyle devam eden dostluk ilişkileri, Türkiye'de başlayan ve teröre kayan sol akımların, Sovyet Rusya tarafından desteklenmesiyle 1970'li yıllara değin devam eden iyi ilişkiler soğumaya başlamıştır²⁸¹.

3.4.3.1.1. Türk-Sovyet Anlaşması

Dış politikada, Batı merkezli hareket eden Türkiye'nin kuzey komşusu Sovyet Rusya'yla 1950'lili yıllarda başlayan dostane ilişkileri, Başbakanlığı devralan Ürgüplü döneminde de devam ettirilmiştir. İki ülke arasındaki siyasi ilişkileri ekonomik işbirliği ve anlaşmalarla geliştiren Ürgüplü, dış politikada sürekliliği hedeflemiştir. 9-16 Ağustos tarihleri arasında Sovyet Rusya'yı ziyaret eden Başbakan Ürgüplü'nün bu gezisi iki ülke ilişkilerinin diplomasi ve ekonomi alanında gelişmesine olanak sağlarken görüşmelerde İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında ticari ilişkilerin geliştirilmesine ve ticaret hacminin artırılması üzerinde durulmuştur²⁸².

Ziyaretin ardından 19 Ağustos'ta basın açıklaması yapan Başbakan Ürgüplü, yapılan görüşmelerde üretilen milli mahsullerin Rusya'ya satılarak pazar ihtiyacını karşılamak

²⁷⁸ Gönlübol, Esmer, Sander vd., s. 477.

²⁷⁹ Gönlübol, Esmer, Sander vd., s. 478-479.

²⁸⁰ Armaoğlu, s. 989.

²⁸¹ Armaoğlu, s. 990.

²⁸² *Milliyet Gazetesi*, 13 Ağustos 1965. s.1,7.

ve bunun yanında ekonomik kalkınma planı çerçevesinde bazı tesislerin Sovyet Rusya'dan alınacağını belirtmiştir. Türkiye'ye yapılacak Sovyet yatırımları kapsamında 30 Eylül'de ülkeye gelen 22 kişilik Sovyet teknisyen heyetiyle, 11 Kasım 1965'de protokol imzalanmıştır. Görüşmeler sırasında tesisler ve teknik konular hakkında bilgi alan kurul, ihtiyaçlar, kapasite ve şartlar hakkında kapsamlı inceleme yapmıştır.

Türkiye ve Sovyet Rusya hükümeti, ticari mübadelelerin kolaylaştırılması, geliştirilmesi ve denkleştirilmesi maksadıyla 1 Nisan 1965 ve 31 Mart 1966 tarihleri arasında iki ülke tarafından ithal ve ihraç edilecek mallar tespit etmiştir. Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne ihraç edeceği ürünler; canlı hayvan, narenciye, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, iç fındık, tütün, pamuk, tiftik, yapağı, küçükbaş hayvan derisi, defneyaprağı, palamut hülasesi, zeytin ve bakır. Rusya'ya satılacak mahsulün yerine alınacak tesisler ve yapılacak olan çalışmalar ise; demir-çelik tesisi, rafineri, alüminyum tesisi, sülfürik asit tesisi, pencere camı fabrikası, Arpaçay barajı, komple traktör fabrikası, komple kereste fabrikası, lif fabrikası ve votka fabrikasıdır. Tesislerin tamamlanmasının ardından Sovyet Rusya'ya yapılacak ödemelerin 15 yıl içerisinde tamamlanacağı ifade edilmiştir²⁸³.

Ürgüplü'nün Başbakanlığı döneminde başlayan ve Ekim 1965 seçimlerinin ardından hükümeti devralan AP tarafından devam ettirilen ekonomik iş birliğine dönük ilişkiler beraberinde siyasi münasebetlerin gelişmesine de olanak sağlamıştır²⁸⁴.

3.4.3.2. Kıbrıs Meselesi

Türkiye'nin dış ilişkilerde benimsediği barışçıl politikasına rağmen Kıbrıslı Rumlarda başlayan Enosis hayali ve Yunanistan'ın 1951'de Kıbrıs'ın ilhakını gündeme getirmesi, iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. 1914'ten bu yana İngiltere'nin egemenliğinde bulunan Kıbrıs Adası'nın geleceği konusunda BM Genel Kurulu'na başvuran Yunanistan (1954), sorunun uluslararası boyut kazanmasını sağlamıştır. Uluslararası düzeye yükselen Kıbrıs meselesinde istenilen sonuca ulaşılamaması üzerine EOKA adlı terör örgütünü kuran Kıbrıslı Rumlar, adada Türk halkına karşı saldırgan politika izlemeye başlamıştır. Gerginliğin tırmanması üzerine Yunanistan ve Türkiye

²⁸³ *Resmî Gazete*, 10 Nisan 1965, Sayı: 11976, Kanun No: 6/4563; **Tuncer**, s.107; **Gönlübol, Esmer, Sander** vd., s. 526; *Hürriyet Gazetesi*, 14 Ağustos 1965. s. 1,7.

²⁸⁴ **Armaoğlu**, s.989.

tarafından düzenlenen 1959 tarihli görüşmelerde Londra ve Zürih anlaşmaları imzalanmış ve Kıbrıs Adasında bağımsız Cumhuriyet yönetiminin kurulmasına karar verilmiştir. 16 Ağustos 1960'ta kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne özel anayasa hazırlanmış ve 1914'ten bu yana Kıbrıs'ta devam eden İngiliz egemenliği son bulmuştur²⁸⁵.

Bu süreçte yönetimi devralan askeri kadronun dış politikada, barışçıl politika izlenerek Kıbrıs'ta yaşayan vatandaşlarımızın haklarının korunacağını belirtilmesine²⁸⁶ rağmen Kıbrıs Rum lideri Makarios'un, zorunlu askerliği kabul ederek silahlanmaya yönelmesi, Rumların Enosis hayalinden vazgeçemediklerini göstermiştir. Çok geçmeden dile getirilen anayasada değişiklik talepleri Türk hükümeti tarafından reddedilmiştir. Türkiye'nin anayasa değişikliğini kabul etmemesi üzerine Türklere yönelik baskıyı artıran Kıbrıslı Rumlar, Aralık 1963'te 24 Türk'ün öldürülmesine neden olmuştur. Ölü ve yaralıların artması üzerine havadan uyarı uçuşu yapan Türk hükümeti, 2 Haziran 1964'te Batılı devletlerin müdahalesine rağmen Garanti anlaşmasına dayanarak adaya müdahale kararı almıştır²⁸⁷. Ancak Türk hükümetinin bu düşüncesi, Amerikan Başkanı Johnson'un Başbakan İnönü'ye gönderdiği mektupla engellenmiştir. Amerika 5 Haziran 1964 tarihli mektupla, Kıbrıs'a yönelik olası bir müdahalede Amerika'ya ait silahların kullanılmayacağını belirtilirken Yunanistan'ı destekleyen Sovyet Rusya'yla, Kıbrıs müdahalesi nedeniyle oluşabilecek gerginlikte Türkiye'nin yanında yer almayacağı ifade edilmiştir²⁸⁸. Amerikan askeri yardımının kesintiye uğramasına ve iki ülke ilişkilerinin sona ermesini istemeyen Türk hükümeti, müdahale kararından vazgeçerek adada var olan anlaşmaların devam etmesini kabul etmiştir²⁸⁹.

Johnson'un mektubuyla dış politikada yalnız kalan Türkiye, Balkanlar ve Ortadoğu devletlerinden de destek alamaması üzerine Batı yörüngesinde devam eden dış politikadan uzaklaşma kararı almıştır²⁹⁰. Dış politikada Kıbrıs sorununun yarattığı yalnızlığa son vermek isteyen Türk hükümeti, 25 yıl aradan sonra Sovyetlerle temas

²⁸⁵ Kemal H. **Karpat**, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınevi, İstanbul 2015, s. 212-213.

²⁸⁶ Gökhan **Yılmaz**, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Programında Dış Politika (1920-1980)", Pamukkale Üniversitesi SBE, Denizli 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 70-71.

²⁸⁷ **Armaoğlu**, s. 937-940.

²⁸⁸ Kıbrıs Adası'na müdahale kararı alan Türkiye'ye karşı sessiz kalmayan Sovyet Rusya, Kıbrıs meselesinin, müdahale olmaksızın barışçıl yollarla halledilmesini savunmuştur. 1960'lı yıllarda başlayan Türk ve Sovyet ilişkileri yapılan ziyaretlerle devam ettirilmiş ve Sovyet Rusya zamanla Kıbrıs meselesinde federasyon sistemini destekleyerek Türkiye ile benzer çözüm yollarını savunmaya başlamıştır. Bkz. **Gönlübol, Esmer, Sander** vd., s. 524-525.

²⁸⁹ **Tuncer**, s.42-45.

²⁹⁰ **Gönlübol, Esmer, Sander** vd., s. 332.

kurarak dış ilişkilerde izlenilen Batı yanlısı politikadan vazgeçmiştir. Dışişleri Bakanı Cemal Erkin'in Moskova'yı ziyaretiyle başlayan yakın ilişkiler, 1964'te ticaret ve yardım anlaşmalarının imzalanmasıyla sonuçlanmıştır²⁹¹. 4-13 Ocak 1965'te Türkiye'yi ziyaret eden Sovyetler Birliği Yüksek Şurası Başkanlık divan üyesi Nikolay Podgorni başkanlığında Sovyet parlamento heyeti Türkiye'ye gelmiştir. Aynı günlerde meclis kürsüsünden Kıbrıs meselesine değinen Nikolay Podgorni, sorunun müdahale olmaksızın barışçıl yollarla halledilmesini savunmuştur. Olası bir müdahalede halindeyse adada yaşayan Rum ve Türk halkın zarar göreceğini belirterek adada sağlanan barış ve bağımsızlığın herkes tarafından tanınması gerektiğini ifade etmiştir. Kıbrıs meselesi, uzun yıllar devam eden Türk-Amerikan ilişkilerine ara verdirirken Türk-Sovyet ilişkilerini yeniden canlanmasını sağlamıştır. Türkiye'de değişen hükümetler dış politikada sürekliliği sağlamış ve İnönü'nün ardından hükümeti devralan Ürgüplü de, dış politikada milliyetçi düşünceleri esas alarak Kıbrıs konusuna yönelmiştir²⁹².

Dördüncü koalisyonun yeni kurulduğu dönemde devam eden Kıbrıs meselesine dair Meclis kürsüsünde açıklama yapan Başbakan Ürgüplü'nün, Lozan anlaşmasında değişiklik yapılabileceğine dair söylemleri, parlamento üyeleri tarafından olumlu karşılanmıştır. Konuya açıklık getiren dışişleri yetkilileri, Türkiye'deki Rum uyruklu azınlıklar ve Batı Trakya Türklerinin haklarını kapsayan 37 ve 47. maddelerin değiştirilerek 12 Ada Türklerinin bu madde kapsamına alınacağını söylemiştir. Yeni Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık da, düzenlenen basın toplantısında Türk-Yunan sorunu olan Kıbrıs meselesinin bu çerçevede çaresine bakılması gerektiğini ifade ederek Kıbrıs politikasında değişikliğin hiçbir zaman düşünülmediğini belirtmiştir²⁹³.

1964-1967 arası dönemde, ciddi krizlerin yaşanmadığı Kıbrıs meselesinde, diplomatik görüşmeler ön plana çıkmıştır. Başbakan Ürgüplü'nün 21 Nisan tarihli *Hürriyet* gazetesine verdiği demecinde, Kıbrıs meselesine ilişkin yapılan anlaşmaların korunması ve adaya müdahaleye gerek kalmadan sorunun çözümünün hedeflendiğini açıklamıştır. Bu süreçte Türkiye ve Yunanistan'ın arasını bulmak için BM tarafından görevlendirilen Galo Plaza'nın Kıbrıs konusunda hazırlamış olduğu rapor, iki ülke tarafından da

²⁹¹ **Karpat**, *Türk Siyasi..*, s. 213-214.

²⁹² **Gönlübol, Esmer, Sander** vd., s. 524.

²⁹³ *Hürriyet Gazetesi*, 04-10 Mart 1965. s. 1,7.

tepkiyle karşılanmıştır. Türk hükümeti, Galo Plaza'nın taraflarla görüşülmeksizin raporda kendi düşüncelerini yansıtmaya karşı çıkarken Yunanistan da bağımsız Kıbrıs devletinin savunulduğunu belirterek bunun Enosis'e aykırı olduğunu söylemiştir. BM daimi delegemiz Orhan Eralp, Genel Sekreter U-Thant'a başvurarak Plaza'nın görevine son verilmesini istemiştir²⁹⁴. Kıbrıs konusunda *Hürriyet* gazetesine verdiği demecinde, Plaza'nın raporuna değinerek, milli davanın başkalarının taraflı düşünceleriyle halledilemeyeceğini söyleyen Başbakan Ürgüplü, Türkiye-Yunanistan ve İngiltere arasında yapılan temaslara çözüm yolunun bulunacağını belirtmiştir. Ardından Türkiye'nin müzakere taraftarı olduğunun altını çizerek, adaya gönderilen NATO'ya bağlı Yunan asker ve silahların geri çekilmesi gerektiğini belirtmiş ve aksi durumda *"bunca fedakârlıklarla kurulan Türk-Yunan dostluğu yıkılır, NATO sarsılır, Balkan sulh dengesi bozulur. Akdeniz emniyeti müteessir olur, Yakındoğu da çeşitli ihtilaflar doğabilir"* demiştir²⁹⁵. 26 Nisan'da Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Bakanlar Kuruluyla toplantı düzenleyen Ürgüplü, Kıbrıs meselesinde çözüm yolunun ancak yürürlükte olan anlaşmaların korunması ile olacağını belirterek BM Güvenlik Konseyi'nin 4 Mart 1964 tarihli kararının hükümet tarafından uygulanacağını ifade etmiştir²⁹⁶.

Türkiye ve Yunanistan arasında Galo Plaza'nın başarısız arabuluculuğundan sonra ABD ve İngiltere tarafından Kanada Dışişleri Bakanı Paul Martin arabulucu olarak görevlendirilmiş ve Türk Dışişleri Bakanı Işık'la ilk temas kurulmuştur. Dördüncü koalisyon hükümeti döneminde Dışişleri Bakanı, Hasan Esat Işık'ın İngiltere, Amerika ve Yunanistan Dışişleri bakanlıklarıyla olan diplomatik temasları normal seyrinde devam etmiştir²⁹⁷.

Devam eden Kıbrıs sorununda, Yunanistan'ın yayılmacı politikasını sürdürmesi üzerine Türkiye'de bulunan Yunan uyruklu halkın sona eren ikametgâhları nedeniyle sınır dışı edilerek bu soruna karşı tedbir alınacağına düşünen hükümet, 5000 kişinin yurtdışına gönderilmesi ve Patrikhane matbaasının kapatılmasını sağlamıştır. Fener Rum Patrikhanesi'nin devlet içinde devlet gibi hareket ettiği ve yetkisi dışına çıktığı düşünceleriyle, Türk ceza kanunun 163. maddesi gereği hakkında soruşturma

²⁹⁴ *Hürriyet Gazetesi*, 02 Nisan 1965. s. 1.

²⁹⁵ *Hürriyet Gazetesi*, 22 Nisan 1965. s. 1,7.

²⁹⁶ *Hürriyet Gazetesi*, 27 Nisan 1965. s. 1,7.

²⁹⁷ *Hürriyet Gazetesi*, 12 Mayıs 1965. s. 1.

başlatılmıştır. İnceleme sonrası hazırlanan rapor doğrultusunda Patrikhane'nin kapatılmasına dönük çalışmalar yürütülmüş ve bu süreçte koalisyon ortağı dört partinin de hemfikir olduğu tasfiye planı, İnönü'nün telkinleriyle rafa kaldırılmıştır²⁹⁸.

3.4.3.2.1. Patrikhane Meselesi

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'nin dış politikasını meşgul ederek yeni stratejiler belirlemesine neden olan Kıbrıs meselesinde yayılcı politika izleyen Yunanistan'ın müzakerelere yanaşmaması üzerine Başbakan Ürgüplü, Ruhban okulları ve Patrikhanenin kapatılmasına dönük yeni bir politika benimsemiştir. Bu kurumların kapatılmasıyla Kıbrıs meselesine karşı tedbir alınacağına düşünen hükümet, 5000 kişinin yurtdışına gönderilmesi ve Patrikhane matbaasının kapatılmasını sağlamıştır. 7 Nisan tarihli konuşmasında Patrikhane konusuna değinen Cemal Gürsel de gayrimeşru yolda olan Patrikhane'nin, salt dini göreviyle meşgul olmadığına altını çizmiştir. Beraberinde meclis ve hükümetin de aynı düşüncede olması halinde Patrikhane hakkında kararın verilebileceğini belirten Gürsel, Yunan uyruklarının ve Rum azınlıklarının durumu sorulduğunda tüm karar ve salahiyyetin hükümette olduğunu belirtmiştir²⁹⁹.

Başbakan Ürgüplü, 17 Nisan'da *Milliyet* gazetesine vermiş olduğu demeçte, Patrikhane konusunun araştırılarak teftiş ve kontrollerin ardından kanunun gereğinin yapılacağını belirtmiştir. Ertesi gün toplanan Bakanlar Kurulunda Patrikhane'nin denetlenmesi konusu görüşülmüş ve bu konuda açıklama yapan Başbakan yardımcısı Süleyman Demirel, gerekirse Patrikhane'nin sınır dışına çıkarılabileceğini belirtmiştir. Nitekim 19 Nisan tarihli Bakanlar Kurulunda tüm Yunan uyrukluların yurt dışına çıkarılmasına ve patrikhanenin denetlenmesine karar verilmiştir. Ertesi gün meclis oturumunda söz alan

²⁹⁸ **Kalpakçıoğlu, İkinci...**, C. II, s. 188-189.

1967 yılına değin diplomatik yollardan devam eden Kıbrıs meselesi, Ekim 1967'de Türkiye'den Kıbrıs Adasına giden Rauf Denктаş'ın tutuklanmasıyla tekrar canlanmıştır. Rauf Denктаş'ın kısa zamanda serbest bırakılmasına rağmen Türk köylerine yönelik saldırıların devam etmesi üzerine uyarı uçuşları yapan Türk hükümeti meclisten savaş yetkisi almıştır(17 Kasım 1967). Türk yönetimi tarafından aynı gün verilen nota kabul edilmiş ve kurulan geçici Türk yönetiminin başkanlığını Fazıl Küçük, yardımcılığını ise Rauf Denктаş üstlenmiştir. Türk yönetimi Nisan 1971'de geçici ibaresini kaldırmış ve TSK Temmuz 1974'te barış harekâtına başlamıştır. Adadaki Türk halkının korunması için başlatılan harekâtın sonunda, Kıbrıs Türk Federe Devletinin kurulduğu 13 Şubat 1975'te ilan edilmiş ve Kasım 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) olarak bağımsızlığını bildirmiştir. Bkz. Bülent **Ecevit**, *Dış Politika ve Kıbrıs Dosyası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 297-298.

²⁹⁹ **Kalpakçıoğlu, İkinci...**, C.II, s. 181-182

Başbakan Ürgüplü, Kıbrıs meselesinin Türk-Yunan meselesi olduğunun altını çizerek bölgede Lozan Anlaşması'nın muhafaza edileceğini belirtmiştir³⁰⁰.

Alınan karar doğrultusunda 22 Nisan'da başlayan Fener Ortodoks Rum Patrikhanesinin denetimine, Maliye Bakanlığı Başmüfettişi Hüseyin Neziroğlu, İstanbul Emniyet Birinci Şube Müdürü Yaşar Okçuoğlu ve İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü Orhan Üsel'den oluşan heyet katılmıştır. Patrik Athenagonos'un avukatı Nikolos Sarris, nezaket gereği kabul edilen teftişin adli makamların izni olmaksızın yapılamayacağını belirterek şimdiye kadar patrikhaneye bağlı 56 kilisenin denetlenmesine rağmen patrikhanenin teftiş edilmediğini söylemiştir³⁰¹. Denetimin akşamında toplanan Bakanlar Kurulunun aldığı karar üzerine dini kurumun siyasetin içinde bulunduğu saptanırsa, Türk kanunlarına bağlı olan kurumun cezalandırılmasına karar verilmiştir. Konu hakkında açıklama yapan Başbakan Ürgüplü, yapılan denetimin yasal ve uygun olduğunu belirterek bunun ülkenin iç meselesi olduğunu ve kimsenin karışamayacağını ifade etmiştir. Dışişleri Bakanı Hasan Esat Işık'ın Fransa ve İngiltere'yle görüşmelerinin sonuçsuz kalması ve Kıbrıs Türklerine yapılan kötü muamelenin devamı halinde tehlikenin artacağını da sözlerine eklemiştir³⁰².

Yapılan denetimin ardından hazırlanan rapor hükümete sunulmuş ve Patrikhane'nin devlet içinde devlet anlayışı içinde olduğu, konuşmalarında siyasi alanın etkin bulunduğu, Yunan idealine dair beyanların yer aldığı ve Patrikhaneye gelen paranın merkez bankası denetiminde olmadığı rapora yansımıştır. Dönemin İçişleri Bakanı ve Emniyet Genel Müdürü Ahmet Demir'le görüşmelerde bulunan Başbakan Ürgüplü, başlangıçtan bu yana gizlilik içinde yürüttüğü çalışmanın son aşaması olan tasfiye planının hazırlıklarına başlamıştır. Ürgüplü ruhban okulu ve Patrikhane'nin sınır dışı edilmesi için Ahmet Demir'in hazırlamış olduğu tasfiye planını Cumhurbaşkanı Gürsel'e anlatmış ve tam destek görmesi üzerine Bakanlar Kurulunu toplayarak, tasfiyenin uygulanması için çalışmalara başlamıştır³⁰³.

Bu sorunun siyasi bir partiye bağlanmadan, tarafsız başbakan döneminde halledilmesini savunan Ürgüplü, son olarak İnönü'yle görüşmelere başlamıştır. Fakat İnönü, bunun

³⁰⁰ **Kalpakçioğlu, İkinci..**, C.II, s. 182-183; *Milliyet Gazetesi*, 18-19-20-21-22-23 Nisan 1965. s. 1,7.

³⁰¹ *Hürriyet Gazetesi*, 29 Nisan 1965. s. 1.

³⁰² **Kalpakçioğlu, İkinci..**, C.II, s. 184-186.

³⁰³ **Kalpakçioğlu, İkinci..**, C.II, s. 186-187.

Ermeni olayları, varlık vergisi ve 6-7 Eylül olayları gibi uzun zaman Türkiye'nin uğraşmak zorunda kalacağı sorun haline gelebileceği gibi dış ülkelerin büyük tepkisini çeken Türkiye'nin yalnız kalacağını belirtmiştir. CHP kanadının uygun görmediği bu plan, Ürgüplü'nün kararını da etkilemiş ve uzun süre kararsız kalan Başbakan, Türk siyasi tarihinde Patrikhane'yi tasfiye etmeyi düşünen ilk lider olmuştur³⁰⁴.

Milli dava olarak görülen Kıbrıs meselesinin barışçıl yollarla çözüme kavuşturulamaması üzerine ülkede yaşayan Rum halka karşı yeni bir politika benimseyen Ürgüplü, Patrikhane'ye yönelik radikal kararlar almadan önce daha ihtiyatlı davranarak devlet kontrolünde olan ibadethanenin teftiş edilmesi ve gelecek rapora göre adım atılmasına karar vermiştir. Hazırlanan raporda, Patrikhane'nin kendi içinde ayrı yapılanma içinde olması, ortak paydada buluşan siyasilerinde kararıyla dini kurumun cezalandırılmasının önünü açmıştır. Ancak Patrikhane'nin salt cezalandırılmasından öte tasfiye edilerek sınır dışına çıkarılmasını planlayan Ürgüplü, Türkiye'nin iç meselesi olarak gördüğü konunun tarafsız başbakan döneminde halledilmesi gerektiğini düşünmüştür.

Planını hemen uygulamaya koymak yerine konuyu, Cumhurbaşkanı başta olmak üzere İçişleri Bakanına açan ve tam destek gören Ürgüplü, aynı desteği CHP lideri İsmet İnönü'den görememesi ve İnönü'nün fikrine muhalif olması tasfiye planını tekrar gözden geçirmesine neden olmuştur. Ülke meselelerinde milliyetçi düşüncelerle hareket eden ve dönemsel krizler üzerine hızlı kararlar alan Ürgüplü, Patrikhane'nin sınır dışına çıkarılma planını gerçekleştirememiş olmasına karşın önemli sorun olarak gördüğü meseleye eğilerek çözüm arayışı içinde olduğunu göstermiştir.

3.5. Koalisyon Hükümeti Döneminde Yaşanan Anlaşmazlıklar

Ürgüplü'nün Başbakan olduğu dördüncü koalisyon hükümeti sağ merkezli ve siyasi eğilimleri benzer dört partinin katılımıyla kurulmuş olmasına karşın Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) meselesi başta olmak üzere Petrol Kanunu ve toprak reformu görüşmelerinde hükümet üyeleri arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Şimdi bu hususların detayına değinelim.

³⁰⁴ Kalpakçıoğlu, *İkinci...*, C.II, s. 188-189.

3.5.1. TRT Meselesi

1 Mayıs 1964 yılında çalışmalara başlayan TRT'nin ilk Genel Müdürü Adnan Öztrak'ın, CHP'li eski İçişleri Bakanının kardeşi olması ve kurumun partiyle olan yakın ilişkileri Ürgüplü hükümeti döneminde TRT tartışmalarının yaşanmasına neden olmuştur. TRT'nin tarafsız olmadığına dair en şiddetli tartışmaları başlatan MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın, 1964 yılında Ankara'da yaptığı ilçe kongresinin radyoda yayımlanmaması, kuruma yönelik sert eleştirilerde bulunmasında etkili olmuştur³⁰⁵. Hükümet programının görüşüldüğü günlerde radyonun canlı yayın yapmaması üzerine başlayan tartışmalarda, TRT'nin taraflı olduğu ve partizanlık yaptığı iddiaları meclis gündeminde yerini almıştır³⁰⁶. TRT'nin tarafsız olmadığını her fırsatta dile getiren MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, TRT'den sorumlu MP'li Turizm ve Tanıtma Bakanı Ömer Zekai Dorman vasıtasıyla, radyo kanununun değiştirilmesine yönelik taleplerini Başbakan Ürgüplü'ye sunmuştur³⁰⁷.

1 Nisan'da, TRT kanununu değiştirmeyi öngören tasarıyı meclis araştırmasına sunan AP'li Antalya Milletvekili İhsan Ataöv, ülke gündemini meşgul eden TRT konusunda gerçeklerin ortaya çıkması için meclis araştırmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Ataöv'ün önergesiyle başlayan meclis görüşmelerinde söz alarak kürsüye gelen Turizm Bakanı Dorman, radyonun partizan tutumunu durdurmak için girişilen teşebbüslerin engellendiğini bu nedenle araştırmanın faydalı ve gerekli olduğunu belirtmiştir. Nitekim Dorman tarafından TRT kanunu değiştirmeye dönük tasarı 19 Mart 1965'te Bakanlar Kuruluna sunulmuştur. Hükümetin TRT üzerindeki etkinliğini artırmaya dönük hazırlanan tasarının meclis görüşmelerinde MP grubu adına kürsüye gelen Bölükbaşı, daha önceki söylemlerini tekrar ederek CHP haberlerini ön planda tutan TRT'nin diğer partileri göz ardı ettiğini ifade etmiştir. Bölükbaşı'nın, CHP'ye yönelik devam eden sert söylemlerine sessiz kalamayan CHP'li İbrahim Sıtkı Hatipoğlu ve Vefa Tanır'ın müdahalesiyle mecliste CHP-AP tartışmaları yaşanmış ve sert diyalogların devam etmesi üzerine oturuma ara verilmiştir³⁰⁸.

³⁰⁵ Kallıncı, s.68.

³⁰⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 01-02. Mart 1965. s. 1.

³⁰⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 25 Mart 1965. s. 1.

³⁰⁸ Milliyet Gazetesi, 03 Nisan 1965. s. 1.

Osman Bölükbaşı'nın TRT üzerinden hükümete yönelik taleplerini sürdürmesine büyük tepki gösteren Ürgüplü, konunun koalisyon protokolünde yer aldığını belirterek hükümete müdahale edilmesi halinde istifa edeceğini söylemiştir³⁰⁹. Devam eden meclis görüşmelerinde TRT'nin partizanca davrandığını ve devlet içinde devlet olarak çalıştığını belirten Bölükbaşı, radyo meselesinin milletin başına felaket getirmeden tahkikat yapılmasını savunmuştur. TRT konusunda MP aksine, yumuşak tavır sergileyen YTP ve AP'liler, tasarının normal seyrinde meclise intikalini savunmuştur³¹⁰. Ancak kürsüye gelen Feyzioğlu'nun araştırma önergesinin, Anayasanın 32. 88. ve 85. maddelerine aykırı olduğunu belirtmesi üzerine konunun Anayasa komisyonuna aktarılması meclis tarafından kabul edilmiş ve önerenin, verilecek hüküm doğrultusunda tekrar ele alınmasına karar verilmiştir³¹¹.

Aynı günlerde mecliste devam eden tartışmalara sessiz kalmayan TRT, yayınladığı 42 sayfalık raporuyla iddialara yanıt vermeye çalışmıştır³¹². Cumhuriyet Senatosu'nda konuşan Başbakan Ürgüplü de, dördüncü koalisyon hükümeti tarafından hazırlanan ve TRT kanununu değiştirmeyi öngören tasarının, dört partiden seçilen komisyon tarafından görüşüleceğini belirterek Bakanlar Kurulunun benimsediği takdirde son kararı meclisin vereceğini söylemiştir³¹³. Komisyon tarafından önerenin anayasaya aykırı olmadığının açıklanması üzerine Adalet Bakanı İrfan Baran, TRT'ye yönelik devam eden iddiaların araştırılması için tahkikat yapılmasına karar verildiğini açıklamıştır³¹⁴. 11 Mayıs'ta önergeyle ilgili Anayasa komite raporu kabul edilmiş ve tekrar başlayan görüşmelerde CHP'li milletvekillerinin aleyhte, koalisyon ortağı partilerin lehte oy kullanması üzerine meclis içi tartışmalar yaşanmıştır³¹⁵. Ertesi gün Ankara savcılığı tarafından başlatılan soruşturmada İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan, MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, MP Genel Sekreter Yardımcısı Memduh Erdemir ve AP'li milletvekili İhsan Ataöv'ün ifadelerine başvurulmuştur. Bakanlar Kurulu tarafından yapılan görüşmelerin ardından TRT tadil tasarısının Adalet

³⁰⁹ Tokath, s. 197; *Milliyet Gazetesi*, 02 Nisan 1965. s. 1; Ürgüplü, ertesi gün yaptığı açıklamalarda istifa edeceğine yönelik haberlerin doğru olmadığını açıklamıştır. Bkz. *Cumhuriyet Gazetesi*, 03 Nisan 1965. s. 1.

³¹⁰ *Milliyet Gazetesi*, 02 Nisan 1965. s. 1.

³¹¹ *Hürriyet Gazetesi*, 08 Nisan 1965. s. 1,7.

³¹² *Cumhuriyet Gazetesi*, 07 Nisan 1965. s. 1.

³¹³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 08 Nisan 1965. s. 1.

³¹⁴ *Hürriyet Gazetesi*, 09 Mayıs 1965. s. 1,7.

³¹⁵ *Milliyet Gazetesi*, 12 Mayıs 1965, s. 1.

Bakanlığınca hazırlanmasına karar verilmiştir³¹⁶. Soruşturmanın ardından savcılığın takipsizlik kararı verdiği TRT konusuna MP kongresinde değinen Genel Başkan Bölükbaşı, kurumun tarafsız olmadığına herkesçe bilinmesine rağmen sorunun uyutulup rafa kaldırıldığını ifade etmiştir³¹⁷.

TRT konusunda partisinin genel başkanı Osman Bölükbaşı ile ters düşen Turizm Bakanı Dorman'ın parti kongresine katılmaması gerginliği tırmandırmıştır. Karşılıklı uzlaşmanın sağlanamaması ve tartışmaların devam etmesi üzerine TRT'den sorumlu Turizm ve Tanıtma Bakanı Zekai Dorman Ağustos ayında MP ve bakanlık görevinden istifa etmiştir. Yeni bakanın göreve tayinin ardından askıya alınan TRT kanun tasarısında değişiklik gerçekleştirilememiştir³¹⁸.

3.5.2. Toprak Reformu Meselesi

Atatürk döneminde gündeme getirilen ve toprağı olmayan çiftçiye hayatını idame edebileceğı kadar toprak verilmesine yönelik yürütölen toprak reformu çalışmaları, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla askıya alınmıştır³¹⁹. 14 Mayıs 1945'te mecliste görüşölmeye başlanılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa yönelik atılan ilk adım Milli Şef döneminde olmuş ve kanun aynı yıl yasa tasarısı halinde meclise sunulmuştur³²⁰. Mecliste kabul edilen 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 15 Haziran 1945'te *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlöğe girmiştir³²¹.

Tasarı, toprak ağalarının fazla topraklarına el koyacak olması nedeniyle CHP içerisinde Adnan Menderes liderliğindeki büyük toprak sahibi milletvekillerinin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Hükümet içerisinde artan eleştiriler, tasarının göz arda edilerek parti içi muhalefetin belirginleşmesi ve çok partili hayata geçişin ilk adımı olan DP'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır³²². Hükümet çalışmalarında devamlılığı savunan İnönü, 27 Mayıs'ın ardından CHP başkanlığında kurulan koalisyonlarda genel söylemi, çiftçinin

³¹⁶ *Hürriyet Gazetesi*, 15 Mayıs 1965. s. 1,7.

³¹⁷ *Cumhuriyet Gazetesi*, 17 Temmuz 1965. s. 1; *Hürriyet Gazetesi*, 17 Temmuz 1965. s. 1.

³¹⁸ **Tokath**, s. 200-201.

³¹⁹ Yavuz **Tekelioğlu**, "Toprak Reformu ve Türkiye Uygulamaları", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 2010, s.56-57.

³²⁰ Gülden **Çamurcuoğlu**, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIII, S.. 1-2, 2009, s.173.

³²¹ *Resmî Gazete*, 15 Haziran 1945, Sayı: 6032, Kanun No: 4753.

³²² Erdal **İnce**, "Köylüyü Topraklandırma Kanunu'nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, V/13, (2006/Güz), s.76.

topraklandırılacağı yönünde olmuştur. Fakat birinci ve ikinci karma hükümetlerde, Tarım Bakanlığı görevinin reform yanlısı olmayan partilere bırakılmasıyla tasarının meclise sevk edilmesi engellenmiştir. Üçüncü İnönü koalisyonunda hazırlanan tasarı 1964 yılında meclise sunulmuş ve hemen kanunlaşması için atılan adımlar muhalif partilerin müdahalesiyle karşılaşmıştır³²³.

İnönü'nün uzun yıllar önce öne sürdüğü Toprak Reformu Kanunu, 1965 yılında kurulan Suat Hayri Ürgüplü hükümetinin de gündeminde yer almıştır. Hükümet programı öncesinde toprak reformu konusuna değinen Başbakan, hükümetin milli dava olarak ele alacağı tasarının meclis gündemine çıkarılmaması halinde sorumluluğun hükümete ait olmayacağını da belirtmiştir³²⁴. Hükümet programında yer verilen reform çalışması, CHP'li siyasilerin eleştirilerine neden olsa da partililer hükümet çalışmalarında istikrarı savunarak desteklerini sunmuştur. Toprak reformunun şart olduğunu belirten Başbakan Ürgüplü, kanunun memlekete daha çok huzur getireceğini söylemiştir. Üçüncü koalisyon hükümeti döneminde hazırlanan ve Millet Meclisi geçici komisyonunda incelenmekte olan toprak reformu kanun tasarısının içeriğinde değişiklik yapılarak Tarım Bakanı Turhan Kapanlı tarafından geçici komisyona gönderilmiştir³²⁵.

Ancak Turan Kapanlı tarafından hazırlanan kanun tasarısı hükümet içerisinde görüş ayrılıklarının yaşanmasına neden olmuştur. Başbakanın, tasarının hükümet olarak meclise sevk edildiğini söylemesine rağmen CKMP Devlet Bakanı Mehmet Altınsoy ve MP İçişleri Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan tasarının hükümetten geçmediğini ve yapılan değişikliklerin Bakanlar Kurulunun bilgisi dışında kabul edilerek meclise götürüldüğünü belirtmiştir³²⁶. Tasarının direkt meclise sunulması hakkında açıklama yapan Tarım Bakanı Turhan Kapanlı, hükümet üyesi her partiden birer milletvekilinin yer aldığı komisyon tarafından kanun tasarısının hükümet adına hazırlanarak meclise sunulduğunu belirtmiştir. Ancak bu açıklamalara büyük tepki gösteren siyasiler, komisyonun anayasaya aykırı olduğunu ve hükümet adına faaliyette bulunamayacağını belirtmiştir³²⁷.

³²³ Sevgi **Korkut**, *Toprak Reformu ve Türkiye*, TBMM Kütüphane-Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayını, TBMM Basımevi, Ankara 1984, s. 55; **Kili**, s. 199-200.

³²⁴ *Milliyet Gazetesi*, 18 Şubat 1965. s. 1.

³²⁵ *Milliyet Gazetesi*, 07 Haziran 1965. s. 1.

³²⁶ *Milliyet Gazetesi*, 13 Haziran 1965. s.1.

³²⁷ **Tokatlı**, s. 205-206.

MP ve CKMP'li Bakanların bilgisi dışında hazırlanan yeni toprak reformu tasarısının meclise sunulmasının ardından MP'li Eski İçişleri Bakanı ve yeni Turizm ve Tanıtma Bakanı İsmail Hakkı Akdoğan, kanun tasarısından hükümetin haberdar olmadığını tekrar belirterek, tasarının öncelikle Bakanlar Kuruluna getirilmesini önermiştir. Tarım Bakanının kontrolünde geçici komisyonun ele aldığı tasarının incelenmesinin ardından açıklamalarda bulunan komisyon üyesi Orhan Apaydın, yoksul ve topraksız köylünün aleyhinde ve büyük toprak sahiplerinin lehine hükümler taşıyan tasarının hükümet görüşü olduğunu ifade etmiştir³²⁸. Toprak reformu görüşmelerinde yaşanan hükümet içi gerginlikler, partilerin seçim hazırlıklarına yönelmesiyle hafiflemiş ve reform çalışmaları sonuçsuz kalmıştır. Toprak reformu, Ekim 1965 seçimlerine hazırlanan ve tek başına iktidar olan AP'nin de seçim beyannamesinde yer almıştır³²⁹.

3.5.3. Petrol Kanunu

Hükümet içi tartışmaların yaşanmasına neden olan petrolün millileştirilmesi konusu, Kıbrıs müdahalesi sırasında adaya uyarı uçuşu yapan Türk jet uçaklarının ABD'den yakıt alamaması üzerine gündeme gelmiştir³³⁰. Tabii Senatör Kamil Karavelioğlu ve CHP İstanbul milletvekili Reşit Ülker tarafından, 1954 tarihli Petrol Kanunundaki³³¹ milli menfaatlere aykırı hükümlerin değiştirilmesine dair hazırlanan kanun teklifi, meclis başkanlığına sunulmuştur. Petrol kanununda değişikliği öngören tasarıda, petrolün millileştirilmesi, TPAO'nun yabancı şirketler karşısında güçlendirilmesi ve petrol alanında Türk kanunlarına göre kurulan şirketlerin çalıştırılmasına yer verilerek devlet kurumlarının petrol sanayisine girmesi amaçlanmıştır³³². 23 Mayıs'ta petrol kanununda değişikliği öngören teklifin Millet Meclisi'nde kabul edilmesinin ardından başlayan meclis görüşmeleri, CHP ve AP'li milletvekillerinin tartışmalarına sahne olmuştur. Geçici komisyona devredilen Petrol Kanununa yönelik değişiklik teklifi üzerine araştırma yapan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Turgut, koalisyonda

³²⁸ *Milliyet Gazetesi*, 15 Haziran 1965. s. 1.

³²⁹ **Yalansız**, *Türkiye'de Demokrasi*...,s. 228-230.

³³⁰ **Eraslan**, s.586.

³³¹ *Resmî Gazete*, 16 Mart 1954, Sayı: 8659, Kanun No: 6326. Aynı tarihte çıkarılan kanunla Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) kurulmuştur.

³³² *Hürriyet Gazetesi*, 03 Mayıs 1965. s. 1,7.

yer alan her partinin petrol konusunda ayrı görüşe sahip olduğunu belirterek hükümetin bu konuda ortak bir görüşe sahip olmadığını açıklamıştır³³³.

Petrol Kanunu konusunda açıklamalarda bulunan Başbakan yardımcısı Demirel, milli menfaatlerin müsaade ettiği nispette yabancı sermaye kaynaklarını desteklediklerini ve yer altı kaynaklarını meydana çıkarması gereken Türkiye'nin, mevcut petrol kaynaklarını işletebilecek imkâna sahip olmadığını belirtmiştir. Hükümetin petrol konusunda teknik bilgisi olmadığını ifade eden AP'li Enerji Bakanı Mehmet Turgut ve AP'liler petrolün millileştirilmesi ve petrol kanununun değiştirilmesi aleyhinde tavır sergilemiştir³³⁴.

Bu konuda Başbakan Ürgüplü, petrolün millileştirilmesinin erken olduğu görüşünü savunurken koalisyon ortaklarından CKMP ve MP, yabancılara fazla hak tanınmanın doğru olmadığını bu nedenle tasarının bir an önce kanunlaştırılması gerektiğini belirtmiştir. Benzer düşüncelere sahip YTP de ikili anlaşmalarda milli menfaatlerimize aykırı hükümlerin, yabancı sermayenin Türkiye'ye yönelik çalışmalarına zarar verilmeden değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Türkiye İşçi Partisi (TİP) ise, dış ticaret, bankacılık ve sigortacılık, çelik endüstrisi gibi petrol ve madenlerimizi millileştirmenin yurdun kalkınması için lüzumlu olduğunu belirtmiştir³³⁵.

Türkiye'de çalışan en büyük yabancı petrol şirketi Mobil yetkilileri, petrol kanununda değişiklik yapılmasına yönelik adımlar atılması üzerine açıklamalarda bulunarak, TPAO'ya yetki verilerek petrolün millileştirilme çalışmalarının doğru olmadığını ifade etmiştir. Ardından *“Millileştirmeye gidenler bellidir. İran teşebbüs etmiş fakat pişman olmuştur. Suriye millileşmiştir. Fakat oda pişman olacaktır. Bu ülkelerin tecrübeleri de göstermiştir ki, yabancı şirketler olmadan Türkiye petrollerini işletemez”* şeklindeki sözleriyle konuya dair görüşlerini açıklamışlardır³³⁶.

Petrol fiyatlarının indirilmesi konusunda yabancı petrol şirketleri ve Enerji Bakanlığı yetkilileri arasında başlayan müzakerelere dâhil olan Başbakan Ürgüplü, şirket temsilcileriyle toplantı düzenleyerek tekliflerini değerlendirmiştir. Tekliflerin milli

³³³ *Milliyet Gazetesi*, 22 Haziran 1965. s.1.

³³⁴ *Hürriyet Gazetesi*, 28 Mayıs 1965. s. 1.

³³⁵ *Cumhuriyet Gazetesi*, 10 Eylül 1965. s. 1.

³³⁶ *Milliyet Gazetesi*, 22 Mayıs 1965. s. 1.

menfaatlerimize aykırı olması halinde kabul edilemeyeceğini de belirten Başbakan, gelecek hükümetleri güç durumda bırakmamak için meselenin seçimlerden önce halledilmemesi halinde yeni hükümete bırakılacağını söylemiştir³³⁷.

Haziran 1965'te başlayan kanun değişikliği görüşmeleri partilerin seçim çalışmalarına yönelmesiyle çözüme kavuşturulamamış ve askıya alınmıştır. 1965 seçimlerine güçlü giden AP, her kesimin memnuniyetini kazanmaya dönük çalışmalar yürütmüş ve Petrol Kanununa da seçim beyannamesinde yer vermiştir³³⁸.

3.5.4. Seçim Kanunu (Milli Bakiye Sistemi)

Milli Kalkınma Partisi ve Demokrat Parti'nin 1946'da kurulmasıyla çok partili hayatın ilk genel seçimleri çoğunluk sistemi³³⁹ esas alınarak uygulanmıştır. 1960 darbesine değin seçimlerde uygulanan çoğunluk sistemiyle partiler, parlamentoda aldığı oy oranından daha fazla temsil edilme imkânı bulurken seçimlerde tek partinin iktidarlığı devam etmiştir. 27 Mayıs'ın ardından yönetimi devralan askeri kadro tarafından, çoğunluk sistemiyle güçlü partilerin aldığı oy oranından daha fazla temsil edilmesinin önüne geçmek ve küçük partilerin de parlamentoda temsil edilmesi için nispi temsil sisteminin³⁴⁰ uygulanmasına karar vermiştir. Seçimlere katılan partilerin parlamentoda daha adil temsil edilmelerini amaçlayan nispi temsil sisteminin uygulandığı 1961 seçimlerinde, tek parti iktidarı kurulamayarak koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır. 1961-1965 arası dönemde koalisyon hükümetlerinin kurulması ve siyasi istikrarın sağlanamaması üzerine seçim sisteminde değişiklik yapılması gündeme getirilmiştir³⁴¹.

Üçüncü İnönü hükümetinin istifası öncesi Bakanlar Kurulu tarafından görüşülmeye başlanılan Seçim Kanununda, seçimlerin Ekim'de yapılarak Milli Bakiye Sisteminin esas alınmasına karar verilmiştir. Yeni Seçim Kanununda, küçük partilerin desteklenerek parlamentoda temsil edilmeleri amaçlanırken tasarı, hızla güçlenen

³³⁷ *Hürriyet Gazetesi*, 14 Eylül 1965. s. 1,7.

³³⁸ **Yalansız**, *Türkiye'de Demokrasi* ...,s. 230-231.

³³⁹ Çoğunluk sistemi hakkında detaylı bilgi için Bkz. Fuad **Aleskerov**, Hasan **Ersel** ve Yavuz **Sabuncu**, *Seçimden Koalisyonla Siyasal Karar Alma*, Efil Yayınevi, Ankara 2010, s. 91-100.

³⁴⁰ Nispi Temsil veya Oransal Temsil sistemi hakkında detaylı bilgi için Bkz. **Aleskerov**, **Ersel**, ve **Sabuncu**, s.100-101.

³⁴¹ Ergun **Özbudun**, "Seçim Sistemleri ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.44, S. 1-4, 1995, s. 528-530.

AP'nin tek başına iktidar olmasını önlemek isteyen partililer tarafından da desteklenmiştir³⁴². Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda ele alınan Seçim Kanunu görüşmelerinin, 19 gün geçmesine rağmen tamamlanamaması üzerine tasarı kanunlaşmıştır³⁴³.

Dördüncü koalisyon hükümetinin kurulduğu dönemde kabul edilen Milli Bakiye Sisteminin uygulanmasına dönük hükmün kaldırılarak Ekim 1965 seçimlerinin eski usule göre yapılması için CHP ve AP'nin çalışmalar yürüttüğü ve taraftar arayışına girdiği iddiaları gündeme getirilmiştir. Söylentilerin doğru olmadığını belirten Demirel, koalisyonun kuruluş aşamasında seçim kanununda değişiklik yapılmayacağına dair söz verdiğini hatırlatarak aksi durumun söz konusu olmadığını açıklamıştır. CHP lideri İnönü de Seçim Kanununun kabul edildiği ve CHP tarafından kanunun değiştirilmesi yolunda hazırlık olmadığını belirtmiştir. CHP ve AP'nin iddiaları kabul etmemesi üzerine YTP ve CKMP de Seçim Kanununda düşünülen değişikliğe taraftar bulunamayacağını söylemiştir. MP'nin de söz konusu kanun değişikliğinde belirgin farkın olmadığını açıklamasıyla Milli Bakiye Sistemine yönelik başlayan hükümet içi anlaşmazlığın önüne geçilmiştir. Nitekim değişikliğe uğramayan Milli Bakiye Sistemi, 1965 seçimlerinde uygulanarak partilerin seçim bölgelerinde ve milletvekili dağılımında hesaplanmayan artık oyların değerlendirilmesini amaçlamıştır³⁴⁴.

3.5.5. Aşırı Cereyanlara Karşı Mücadele

Hükümet programında yer verilen ve uzunca bir süre Meclis gündemini meşgul eden aşırı sağ ve sol cereyanlara karşı mücadele söylemleri, koalisyon içinde anlaşmazlıkların yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde sol düşüncenin öğrenci grupları arasında yaygınlaşması ve TİP'in zamanla oy çevresini genişleterek güçlenmesi, sağ merkezli partilerin tepkisine neden olmuştur. 21 Şubat'ta Adana'da düzenlenen TİP Kongresinde, Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın, Komünizm aleyhinde tezahüratlarla protesto edilmesiyle başlayan gerginlik, TİP'in Akhisar mitingine düzenlenen saldırılarla devam etmiştir³⁴⁵. Yapılan saldırılar Ürgüplü hükümeti döneminde sağ-sol çatışmalarını başlatmış ve mayıs ayının son günlerinde

³⁴² Tokath, s. 183; Aleskerov, Ersel ve Sabuncu, s. 145.

³⁴³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem 1, C.25, 12 Şubat 1965, s. 154-239; Milliyet Gazetesi, 13 Mart 1965. s. 3.

³⁴⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 03 Haziran 1965. s. 1; Milliyet Gazetesi, 03 Haziran 1965. s. 1.

³⁴⁵ Milliyet Gazetesi, 22 Şubat 1965- 06 Mart 1965. s. 1.

toplanan Bakanlar Kurulu, aşırı sol cereyanlara karşı yeni önlemlerin alınması yönünde görüş birliğine varmıştır³⁴⁶.

Baskılara rağmen TİP'nin aydın kesim tarafından desteklenerek güçlenmesi üzerine endişe duyan siyasiler, partinin 1965 seçimlere katılmasını engelleme çalışmaları başlamıştır³⁴⁷. Başbakan yardımcısı Süleyman Demirel, 29 Haziran'da Samsun'da yapmış olduğu seçim konuşmasında, AP'nin komünist düşmanı olduğunu belirterek komünizme ve aşırı sol cereyanlara karşı mücadelede kararlı olduklarını açıklamıştır³⁴⁸. Bu söylemlerin ardından CHP'liler Başbakan yardımcısı Demirel'in sağ ve sol cereyanlar üzerinden halkı kutuplaştırdığı ve ülkeyi iç savaşa sürüklediği iddialarıyla Cumhurbaşkanı ve Başbakanın müdahale etmesini istemiştir. Ancak hükümetin bu konuda yeterli ilgiyi göstermemesi üzerine, seçim çalışmalarına yönelen Halk Partililer, aydın oy kitlesini İşçi Partisi'nden geri alabilmek için Ortanın Solu³⁴⁹ sloganını kullanmaya başlamıştır³⁵⁰.

Bursa'da düzenlenen TİP il kongresine gelen bin kişilik bir grup “*Komünistlere ölüm*”, “*Kahrolsun Komünistler Moskova'ya*” tezahüratlarıyla toplantı salonunu basmıştır. Güvenlik kuvvetlerinin müdahalesine rağmen altı kişinin yaralandığı olay, parlamentoya taşınmıştır³⁵¹. TİP Genel Başkanı Aybar, partiye yönelik saldırıların üç buçuk yıldır devam ettiğini ve Ürgüplü döneminde arttığını söyleyerek bunun Türkiye'deki demokrasi anlayışına saldırı olduğunu ifade etmiştir³⁵². Senatoda yapılan görüşmelerde aşırı gruplar tarafından düzenlenen Bursa olaylarının seçimlere zarar vereceğine dönük yaklaşımları doğru bulmayan Başbakan Ürgüplü, memlekette huzur ve emniyeti bozacak gelişmeler yaşandığında gerekli tedbirlerin hükümet tarafından alınacağını belirtmiştir. Hükümetin yaşanan olaylara sessiz kalmadığını da belirterek 22 kişi hakkında takibat yapıldığı ve iki kişinin tutuklanarak olayın adalete intikal ettirildiğini söylemiştir. Ürgüplü'nün, tehlikeli bir durum olmadığı gibi olayların yayılma ihtimalinin de bulunmadığını söylemesi üzerine Başbakan yardımcısı

³⁴⁶ **Ahmad**, *Demokrasi...*, s. 241.

³⁴⁷ **Teziç**, s. 321.

³⁴⁸ *Son Havadis Gazetesi*, 30 Haziran 1965. s. 1.

³⁴⁹ Ortanın solu hakkında detaylı bilgi için Bkz. Bülent **Ecevit**, *Ortanın Solu*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1968.

³⁵⁰ **Ahmad**, *Demokrasi...*, s. 242.

³⁵¹ *Hürriyet Gazetesi*, 05 Temmuz 1965. s.1.

³⁵² *Milliyet Gazetesi*, 05-06 Temmuz 1965. s. 1.

Süleyman Demirel, saldırının mübalağa edildiğini ve ülkenin seçimlere sorunsuz gideceğini belirtmiştir³⁵³.

Saldırıları önleyemeyen hükümete güven duyulmayacağını belirten TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Anayasanın öngördüğü demokratik sosyal hukuk düzeninin işler hale gelmesi için hükümetin çekilerek yerine nitelikli seçim kabinesinin kurulmasının zorunlu olduğunu söylemiştir³⁵⁴. Olayı yakından takip ettiğini belirten hükümet, Adalet ve İçişleri bakanlarının da katıldığı Bakanlar Kurulu toplantısında aşırı cereyanlara karşı alınması gereken tedbirleri tespit etmiş ve eksiksiz uygulanmasına karar verilmiştir³⁵⁵.

Kısa zamanda etkinliğini artıran İşçi Partisi, sağ merkezli dört partinin katılımıyla kurulan hükümetin ülkede güven ortamını tesis edemediğini savunarak seçimlerin ardından parlamentoya girildiğinde, konuyla alakalı kanun tekliflerinin yapılacağını belirtmiştir. AP, partinin Eylül 1965 seçimlere katılmasını önlemek için Yüksek Seçim Kurulu (YSK)'na başvurmasına rağmen çabaları sonuçsuz kalmış ve parti mecliste 15 sandalye kazanmıştır³⁵⁶.

³⁵³ **Ahmad**, *Demokrasi..*, s. 290; *Hürriyet Gazetesi*, 07 Temmuz 1965. s. 1.

³⁵⁴ *Hürriyet Gazetesi*, 11 Temmuz 1965. s. 1.

³⁵⁵ *Hürriyet Gazetesi*, 13 Temmuz 1965. s. 1,7.

³⁵⁶ **Teziç**, s. 322.

SONUÇ

Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti'nin kurulmasıyla başlayan demokrasi denemeleri uzun ömürlü olmamış ve yaşanan 27 Mayıs darbesiyle bir buçuk yıl sürecek askeri yönetim kurulmuştur. 27 Mayıs'ın ardından yönetimi devralan askeri kadro tarafından kurulan Milli Birlik Komitesi'nde yaşanan fikir ayrılıkları, zaman içerisinde komitenin zayıflayarak tasfiyelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bir buçuk yıllık süreçte, 1961 Anayasasının kabul edilmesi ve siyasi faaliyetlerin serbest bırakılarak yeni partilerin kurulmasıyla sivil idareye geçiş dönemi başlamıştır.

Darbenin ardından sivil yönetime geçişin ilk adımı olan genel seçimler 15 Ekim 1961'de yapılmıştır. Bu süreçte DP çizgisinde olan AP ve YTP'nin kurulması, ordu içinde darbe öncesi düşüncenin diriltilebileceğini düşünen Albaylar tarafından endişe yaratmıştır. Siyasi hayatta devam eden hareketlenmeler ve askeri yönetimin sona ermesi, Silahlı Kuvvetler Birliği adıyla anılan askeri örgütün kurulmasıyla sonuçlanmıştır. 15 Ekim'in ardından beklenen olmamış ve dört partinin katıldığı seçimlerde tek partinin salt çoğunluğu sağlayamaması üzerine Türk siyasi hayatında koalisyon hükümetleri dönemi 1961'de kurulan CHP-AP koalisyonuyla başlamıştır. 1965 genel seçimlerine değin devam eden ve geçiş dönemi olarak adlandırılan dönemde, dört ayrı koalisyon hükümeti kurulmuştur. Teşkil edilen koalisyonların ilk üçü, 27 Mayıs öncesi düşüncenin diriltilmesini istemeyen ordunun denetiminde ve CHP lideri İsmet İnönü başkanlığında kurulmuştur. Bu süreçte Silahlı Kuvvetler Birliği içinde etkinliğini artıran Albay Talat Aydemir'in sivil idareye yönelik sert politikaları, beraberinde askeri ayaklanma ve darbe teşebbüslerini getirmiştir. CHP'nin, AP, YTP ve CKMP ile kurmuş olduğu koalisyon hükümetlerinde, siyasi eğilimleri farklı olan partiler arasında yaşanan anlaşmazlıkların yanı sıra Silahlı Kuvvetler Birliği içindeki radikal grubun bir yıl arayla düzenlediği ayaklanma ve darbe girişimleriyle sivil yönetime dönük müdahaleler devam etmiştir. Yaşanan sorunlar nedeniyle uzun ömürlü olmayan koalisyon hükümetlerinin yarattığı siyasi istikrarsızlık ortamı zamanla ordunun sivil yönetim üzerindeki etkisini hafifletmiştir.

Başarısızlıkla sonuçlanan üçüncü koalisyon hükümetinin dağılmasının ardından geçiş döneminin son hükümetini kurma görevi, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından Bağımsız Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü'ye verilmiştir. AP, YTP, CKMP ve

MP'nin yer aldığı dördüncü koalisyon hükümeti, 20 Şubat 1965'te kurulmuştur. Genel seçimlere kadar sekiz aylık dönemde görev yapılacak olunmasına rağmen hükümet programında birçok konuya yer verilerek geçmiş hükümetlerin başarılı politika ve çalışmaları programa dâhil edilmiştir. Hükümet çalışmalarında istikrarı savunan yeni hükümette, yarım bırakılan çalışmaların devam ettirilerek süregelen siyasi istikrarsızlık ortamına son verilmesi amaçlanmıştır. Siyasi eğilimleri farklı partilerin ortak yürüttüğü koalisyonlarda yaşanan hükümet içi anlaşmazlıklar, Ürgüplü hükümetinde de yaşanmış ancak Başbakanın tarafsız olması sorunların krize dönüşmesini engellemiştir. Koalisyon hükümeti döneminde TRT'nin tarafsız olmadığı yönünde çıkan tartışmaların, petrolün millileştirilmesi ve toprak reformu görüşmelerinde devam etmesine rağmen yaşanan hükümet içi sorunların, büyük krizlere yol açmasının önüne geçilmiştir. İç politikada hükümet ortakları arasında yaşanan fikir ayrılıkları, Kıbrıs meselesinde bertaraf edilerek dış politikada siyasi partiler tarafından ortak siyaset benimsenmiştir. Dış ilişkilerde Kıbrıs meselesi merkezli hareket eden Ürgüplü, Türk-Amerikan ilişkilerinde dengeli siyaset izlerken Türk-Sovyet ilişkileri imzalanan ekonomik işbirliği anlaşmalarıyla geliştirmiştir.

Ürgüplü hükümetinde Başbakan yardımcılığı görevini üstlenen Süleyman Demirel'in, genel başkanı olduğu AP'nin hükümet içi sorunlara rağmen yerel ve genel seçimlerde gösterdiği başarı, partinin giderek güçlenmesini sağlamıştır. 15 Ekim 1961 seçimlerinden bu yana sivil yönetimin sürekliliği adına koalisyon hükümetlerini kuran CHP ise 1965 yılı genel seçimlerinde başarılı olunacağını düşünerek seçimlere hazırlanmıştır. Ekim 1965 genel seçimlerinde, kabul edilen Siyasi Partiler Kanunu ve Milli Bakiye Sistemiyle, güçlü partilerin egemenliğinden ziyade küçük partilerin temsil edilmesinin amaçlandığı yeni sistem uygulanmıştır. Beklentilerin aksine seçimlerde büyük oy kaybı yaşayan CHP, oyların %28,7'ini alırken oyların %52,87'sini alan AP, Ürgüplü'nün istifa etmesinin ardından Süleyman Demirel başkanlığında yeni hükümeti kurmuştur³⁵⁷.

Düzenlenen son Bakanlar Kurulu toplantısında konuşma yapan Suat Hayri Ürgüplü şunları söylemiştir: *“Bütün arkadaşlarla çok güç şartlar altında birleştik. Bu kadar geniş bir koalisyonun nasıl çalışılabileceği ve seçimleri nasıl başaracağı içte ve dışta*

³⁵⁷ Ertuğrul, s. 108.

*bazı endişeler yaratmıştır. Böyle tereddütlü hava içinde girdiğimiz seçimleri başarılı ve az hadiselî geçirmiş olmanın zevkini taşıyoruz. Şükranlarımı tekrarlarım..”*³⁵⁸

1961-1965 arası dönemde son koalisyon hükümetinin başbakanı Ürgüplü, 22 Ekim’de Cemal Gürsel’e hükümetin istifasını sunmuştur. Sekiz ay süren koalisyon hükümetinin görevi bırakmasıyla Türkiye’de ilk koalisyon hükümetleri dönemi de sona ermiştir³⁵⁹.

³⁵⁸ *Son Havadis Gazetesi*, 14 Ekim 1965. s.1

³⁵⁹ Nedim **Yalansız**, “Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri (1961-1980)”, Dokuz Eylül Üniversitesi AİİTE, İzmir 2002, (Yayımlanmış Doktora Tezi), s. 157.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

1.1. Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.1.0 Yer No: 54.329.6.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 1.8.10
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.1.0.0 Yer No: 54.329.6
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)*, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 107.678.1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer No: 9.52.22.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.11.1.0 Yer No: 283.18.16.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No:187.38.4.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No:190.64.14.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No:188.47.3.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No:186.35.3.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No:186.31.17.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 144.90.12.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 145.120.15.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 151.78.6
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 154.77.5.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 154.77.8.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 152.33.16.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 135.39.7.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 187.40.90.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)*, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No:189.58.8.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 30.18.12 Yer No: 159.11.11.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 490.1.0.0 Yer No:385.1630.5

2. Resmî Yayınlar

- Atatürk'ün Söylev Demeçleri I-III (1906-1938)*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1981.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, Ankara 1973.
- İnönü'nün Söylev Demeçleri I Türkiye Büyük Millet Meclisinde ve CHP Kurultaylarında (1919-1946)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1946.
- İstatistik Göstergeler 1923-2011, *Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası*, Ankara 2012.

Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz, *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, C.5, TBMM Basımevi, Ankara 2014.

Neziroğlu, İrfan ve Tuncer Yılmaz, *Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, C.2, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013.

Düstur, Beşinci Tertip, C. IV. İkinci Kitap, 19 Aralık 1964-5 Haziran 1965, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1965.

Düstur, Beşinci Tertip, C. IV. Üçüncü Kitap, 16 Nisan 1965-8 Ekim 1965, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1965.

Resmî Gazete, 14 Şubat 1946, Sayı: 6232.

Resmî Gazete, 16 Mart 1954, Sayı: 8659.

Resmî Gazete, 16 Eylül 1961, Sayı: 10908.

Resmî Gazete, 07 Mart 1962, Sayı: 11053.

Resmî Gazete, 17 Temmuz 1964, Sayı: 11766.

Resmî Gazete, 24 Şubat 1965, Sayı: 11937.

Resmî Gazete, 06 Mart 1965, Sayı: 11946.

Resmî Gazete 14 Mart 1965, Sayı: 12022.

Resmî Gazete, 25 Mart 1965, Sayı: 11962.

Resmî Gazete, 10 Nisan 1965, Sayı: 11976.

Resmî Gazete, 05 Mayıs 1965, Sayı: 11990.

Resmî Gazete, 22 Mayıs 1963, Sayı: 11409.

Resmî Gazete, 01 Haziran 1965, Sayı: 12011.

Resmî Gazete, 01 Haziran 1965, Sayı: 12011.

Resmî Gazete, 18 Haziran 1965, Sayı: 12026.

Resmî Gazete, 16 Temmuz 1965, Sayı: 12050.

Resmî Gazete, 02 Temmuz 1965, Sayı: 12038.

Resmî Gazete, 02 Temmuz 1965, Sayı: 12038.

Resmî Gazete, 22 Temmuz 1965, Sayı: 12055.

Resmî Gazete, 23 Temmuz 1965, Sayı: 12056.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 43.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 41.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 41.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 25.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 25.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 25.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 6, C. 1.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 7, C. 2.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, C. 2.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, C. 2.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, C. 2.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, C. 2.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, C. 1.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre 2, C. 13.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, C.1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, C.1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 2.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 24.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 37.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, C.36.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 36.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 36.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, C.37.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 37.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, C.37.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 25.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 37.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 37.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 37.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 37.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 37.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 36.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 43.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 1, C. 4.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 7, C. 1.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 7, C. 1.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, C.1.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 6, C. 1.

3. Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Son Havadis

Tercüman

4. Tezler

Çiçek, Muhammet, *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Türk Siyasi Hayatındaki Yeri*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Kaya, Halit, *Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2014 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Kaya, Mehmet Orhan, *Türk Siyasal Hayatında Adalet Partisi (1961-1971)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2004 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Köksal, Ahmet, *Türk Siyasi Hayatında Osman Bölükbaşı*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2004 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Küçükcan, Bilgi, *1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Önal, Tekin, *İnönü Hükümetleri Döneminde İç ve Dış Gelişmeler (1961-1965)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Özgişi, Tunca, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde İlk Koalisyon Hükümeti (1961-1962)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Pancaroglu, Adnan Ferruh, *Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu (1948-1977)*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Tarım, Osman, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Adalet Partisi ve Türkiye*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Taşpınar Dağcı, Gül Tüba, *Ekrem Alican'ın Siyasal Hayatı*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2003 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Yalansız, Nedim, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri (1961-1980)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2002, (Yayımlanmış Doktora Tezi).

Yılmaz, Gökhan, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Programında Dış Politika (1920-1980)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Yılmaz, Sedat, *Osman Bölükbaşı ve Türk Siyasi Hayatındaki Yeri ve Önemi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

5. Hatıralar

Arcayürek, Cüneyt, *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960-1965*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1993.

....., *İkinci Adam 1950-1964*, C. III, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

Aydemir, Talat, *Talat Aydemir'in Hatıraları*, Ar ve May Matbaası, İstanbul 1968.

Erkanlı, Orhan, *Anılar Sorunlar Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul 1972.

Seyhan, Dünder, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul 1966.

Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992.

....., *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.

....., *İsmet Paşayla 10 yıl*, C. IV. Akis Yayınları, Ankara 1966.

6. Tetkik Eserler

6.1. Kitaplar

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, (Çev. Ahmet Fethi) , Hil Yayınları, İstanbul 1994.

....., *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (Çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul 2011.

- Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- Aleskerov, Fuad, Hasan Ersel ve Yavuz Sabuncu, *Seçimden Koalisyonu Siyasal Karar Alma*, Efil Yayınevi, Ankara 2010.
- Altuğ, Kurtul, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Koza Yayınları, İstanbul 1976.
- Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarih*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2012.
- Arslan, Zühtü ve Selma Tarakçı, *Parlamento Tarihi TBMM-XI. Dönem (1957-1960)*, C. III, TBMM Basımevi, Ankara 2013.
- Aydın, Suavi ve Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- Bektaş, Arsev, *Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi CHP Ve AP (1961-1980)*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 1993.
- Birand, Mehmet Ali, Can Dünder ve Bülent Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Milliyet Yayınları, İstanbul Temmuz 1991.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*, İmge Kitabevi, Ankara 2010.
- Bozdağ, İsmet, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, Kervan Yayınları, İstanbul 1975.
- Çavdar, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi, Ankara Eylül 2008.
-, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitapevi, Ankara Mart 2000.
- Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri(1961-1964)*, C.1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1998.
- Çufalı, Mustafa, *Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem 1946-1950*, C.2, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, 2012.
- Gül Tuba Dağcı, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Ordu Siyaset İlişkisi 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi*, İlgi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Demirel, Tanel, *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Dilaver, Hasan Hüseyin, *Şeyhülislam ve Evkaf Nazırı Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi*, Dijital Basımevi, Ankara 2014.
- Ecevit, Bülent, *Dış Politika ve Kıbrıs Dosyası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
-, *Ortanın Solu*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1968.
- Ertuğ, Celal, *Çözumsuz Demokrasi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1997.

- Ertuğrul, N. İlter, *1923-2008 Cumhuriyet Tarihi El Kitabı*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2011.
- Gevgilili, Ali, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1981.
- Gönlübol, Mehmet, Cem Sar, Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sender, A. Halûk Ülman, A. Suat Bilge, Duygu Sezer, Ömer Kürkçüoğlu ve Hakan Bingün, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.
- İlter, Erdal, *Millî İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*, MİT Basımevi, Ankara 2002.
- İnönü, İsmet, *Defterler 1919-1973*, Hazırlayan: Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.
- İpekçi, Abdi ve Ömer Sami Coşar, *İhtilalin İç Yüzü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- İsen, Can Kaya, *Geliyorum Diyen İhtilal*, Tan Matbaası, İstanbul 1964.
- Kallimci, Meliha, *Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti*, Gece Kitaplığı, Ankara Aralık 2017.
- Kalpakçioğlu, Özdemir, *İkinci Cumhuriyetin 3 Başbakanı ve Olaylar*, C.I, Nüve Matbaası, Ankara 1968.
-, Özdemir, *İkinci Cumhuriyetin 3 Başbakanı ve Olaylar*, C.II, Nüve Matbaası, Ankara 1968, s. 165.
- Kara, Muzaffer Ayhan, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2007.
- Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.
-, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınevi, İstanbul 2015.
- Kili, Suna, *1960-1975 Döneminde CH Partisinde Gelişmeler*, Çağlayan Basımevi, İstanbul 1976.
- Korkut, Sevgi, *Toprak Reformu ve Türkiye*, TBMM Kütüphane-Dokümantasyon ve Tercüme Müdürlüğü Yayını, TBMM Basımevi, Ankara 1984.
- Mazıcı, Nurşen, *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, Gür Yayınları, İstanbul 1989.
- Örtülü, Erdoğan, *Üç İhtilalin Hikâyesi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1966.
- Özdağ, Ümit, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Kitapları, İstanbul 2004.
-, *Ordu-Siyaset İlişkisi (Atatürk ve İnönü Dönemleri)*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1991.

Teziç, Erdoğan, *100 Soruda Siyasi Partiler (Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976.

Tokatlı, Orhan, *Kaybolan Yıllar 1961-1973*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2000.

Tuncer, Hüner, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a Türk Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.

Yalansız, Nedim, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri 1961-2002*, Büke Kitapları, İstanbul 2006.

Zürcher, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

6.2. Makale

Balcıoğlu, Mustafa. “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi C.II*, Editör: Durmuş Yalçın, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s. 411-515.

Çakmak, Diren, “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği; Hürriyet Partisi (1955-1958)”, *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, C.2, S.3, 2008, s. 153-186.

Çamurcuoğlu, Gülden .“Türkiye Cumhuriyeti’nin Toprak Reformu ve Milli Burjuvazi Yaratma Çabası” , *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XIII, S.. 1-2, 2009, s.161-178.

Eraslan, Cezmi. “Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Editör: Durmuş Yalçın, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 519-643.

Gaytancıoğlu, Kaan. “Türk Siyasal Yaşamında IV. Koalisyon Hükümeti (20 Şubat 1965- 20 Kasım 1965)” , *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.1, Ocak 2013, s. 48-75.

İnce, Erdal. “Köylüyü Topraklandırma Kanunu’nun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, V/13, (2006/Güz), s. 59–78.

Koçak, Cemil. “Siyasal Tarih (1923-1950)”, *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989, s. 85-173.

Özbudun, Ergun. “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 1-4, 1995, s. 521-539.

Özdemir, Hikmet. “Siyasal Tarih (1960-1980)”, *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, s. 191-354.

Tekelioğlu, Yavuz. “Toprak Reformu ve Türkiye Uygulamaları”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 2010, s.43-80.

Tunçay, Mete. “Siyasal Tarih (1950-1960)”, *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, s. 177-260.

7. Ansiklopediler

İpşirli, Mehmet, “Hayri Efendi”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İslam Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt 17, İstanbul 1998.

8. Bildiriler

Şendil, Fatih, “Muşkara’dan Nevşehir’e”, *II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Nevşehir 2016.

9. İnternet Kaynakları

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1954 (22.12.2016)

http://www.mfa.gov.tr/garanti-antlasmasi-_zurich_11-subat-1959_.tr.mfa (02.12.2016)

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> (11.04.2017).

http://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_Cabinets.aspx (08.04.2017).

http://www.basbakanlik.gov.tr/forms/_global/_government/pg_Cabinets.aspx (14.05.2017).

<https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HB29.htm> (18.05.2017).

<https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/o29.htm> (18.05.2017).

Tanıl Bora, ‘Müstakil Grup’tan Sahici Bağımsızlara, *Birgün Kitap*, sayı 41.

<http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/196/mustakil-grup-tan-sahici-bagimsizlara#.WthuyS6nPDc> (16.04.2018).

DİZİN

1

13 Kasım, 10, 12, 13, 19
15 Ekim 1961, 14, 15, 36

2

22 Şubat, 20, 21, 23, 24, 26, 51
27 Mayıs 1960, 34

A

Adalet Partisi, 34, 37, 94
Adnan Menderes, 2, 3, 4, 14, 78
Ahmet Oğuz, 41, 42
Albaylar cuntası, 14, 16, 19
Ali Elverdi, 24
Alparslan Türkeş, 10, 11, 12, 41
Amerika, 1, 4, 26, 27, 34, 39
Avrupa Ekonomik Topluluğu, 22
Avrupa Konseyi, 33

B

Birleşmiş Milletler, xiv

C

Celal Bayar, 2, 3, 4, 23
Cemal Gürsel, 8, 9, 12, 13, 14, 16, 17,
18, 20, 22, 35, 36, 37, 38, 43
Cevdet Sunay, 11, 13, 17, 18, 19, 20,
24, 35
Cumhuriyet Halk Partisi, 1
Cumhuriyet Senatosu, 14, 29, 52, 53,
83, 90, 91, 94
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, xiv,
40, 42

Ç

Çankaya Protokolü, 16

D

Demokrat Parti, 2, 3, 4, 33, 37, 82, 94
Devlet Planlama Teşkilatı, 3
Dörtlülük Takrir, 2
Dündar Seyhan, 7, 12

E

Ekrem Alican, 13, 14, 17, 20, 22, 38,
45, 51
EMİNSU, xiv, 11

F

Fethi Gürcan, 23, 25
Fuat Köprülü, 2, 3, 5

İ

İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı,
4
İngiltere, 1, 5, 27
İrfan Tansel, 11, 13, 23
İsmet İnönü, 1, 4, 12, 16, 17, 18, 20, 21,
31, 36, 43, 48, 50, 51, 95

J

Johnson mektubu, 28

K

Kayseri, 23, 30, 31, 33, 34, 36, 43, 47,
55
Kıbrıs, v, 5, 27, 28, 46, 48, 49, 80, 94

M

Mareşal Fevzi Çakmak, 40, 42
MBK, 9, 10, 12, 34, 38, 41, 53
Mehmet Ali Aybar, 83, 85

Millet Partisi, 35, 40, 42
 Milli Kalkınma Partisi, 2, 82
 Milli Kalkınma Partisini, 3
 Milliyetçi Hareket Partisi, 41
 Mustafa Hayri Efendi, 29
 Muzaffer Özdağ, 12, 41
 Münip Hayri Ürgüplü, 29

N

NATO, 4, 7, 27, 49
 Nihat Erim, 35
 Nuri Beşer, 18
 Nuri Demirağ, 3

O

Orhan Erkanlı, 9, 11, 12, 24
 Osman Bölükbaşı, 13, 22, 40, 42, 45,
 50, 76, 78

P

Petrol Kanunu, 75, 80, 81, 82

R

Ragıp Gümüşpala, 11, 13, 14, 17, 27, 37
 Refik Koraltan, 2, 3
 Resmi İlanlar Kararnamesi, 4

S

Samet Kuşçu, 7
 Sıddık Sami Onar, 9
 Silahlı Kuvvetler Birliği, 13
 Siyasi Partiler Kanunu, 53, 87
 Sovyet Rusya, 1, 54
 Suat Hayri Ürgüplü, 29, 30, 31, 32, 35,
 36, 43, 47, 48, 54, 79
 Süleyman Demirel, 28, 36, 38, 39, 43,
 44, 45, 47, 84, 85, 87

T

Talat Aydemir, 13, 19, 20, 21, 23, 25,
 41, 93
 Toprak Reformu, 48, 53, 55, 75, 78, 79
 TRT, 51
 Turhan Feyzioğlu, 23, 51
 Türk Silahlı Kuvvetleri, 11
 Türkiye Köylü Partisi, 40
 Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, xv

Ü

Üniversite Reformu, 11
 Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi, 29, 94

Y

Yunanistan, 5, 27, 30, 31
 Yusuf Hikmet Bayur, 40, 42
 Yüksek Seçim Kurulu, 14

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Kübra, KALKANCI

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 2 Haziran 1992, Ankara

Medeni Durumu: Bekâr

Tel: +90 543 223 45 04

email: kubra.92.06@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	-
Lisans	AİBÜ FEF Tarih	2015
Lise	Kahramankazan Çok Programlı,	2010

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2012-2015	AİBÜ Yabancı Diller Yüksek Okulu	Halkla İlişkiler ve Tanıtım